Maatschappij tot bevordering der
Toonkunst.

Vereeniging voor Nederlandsche Muziekgeschiedenis.

UITGAVE

van oudere Noord-nederlandsche Meesterwerken.

III

Oud-Nederlandsche Liederen

Uit den „Nederlandtschen Gedenck-clanck" van

ADRIANUS VALERIUS.

(1626.)

Met toelichting en Klavierbegeleiding van

Dr. A. D. LOMAN.

Prijs f. 1.50 netto.

UTRECHT: LOUIS ROOTHAAN.

1874.

111/14

12367

360

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS

Maatschappij tot bevordering der
Toonkunst.

Vereeniging voor Nederlandsche Muziekgeschiedenis.

UITGAVE
van oudere Noord-nederlandsche Meesterwerken.

II

Oud-Nederlandsche Liederen

Uit den „Nederlandtschen Gedenck-clanck" van

ADRIANUS VALERIUS.

(1626.)

Met toelichting en Klavierbegeleiding van

Dr. A. D. LOMAN.

Prijs f. 1.50 netto.

UTRECHT: LOUIS ROOTHAAN.

1871.

12367.

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS

Aan de Beschermers der Vereeniging.

Het zal niet noodig zijn, met vele woorden dezen bundel Oud-Nederlandsche Volksliederen bij u in te leiden, daar de volgende bladzijden genoegzaam rekenschap geven van 't geen hier te vinden is. Wij bestuurders der Vereeniging hebben dan ook bij deze gelegenheid niet anders te doen, dan onze erkentelijkheid te betuigen aan de heeren A. D. Loman en Ferdinand von Hellwald, voor de wijze waarop zij zich hebben gekweten van de taak, die zij op zich namen. Wij brengen hun dien dank toe, in het vertrouwen, dat wij door de uitgave van hun arbeid een wezenlijken dienst bewezen, niet alleen aan hen die belangstellen in de geschiedenis van het kunstleven bij onze voorvaders, maar ook aan allen die wenschen vreugd en kracht te putten uit den omgang met het fiere en vrome voorgeslacht, waar het, door gedicht en lied, klanken geeft aan hetgeen zijn hart beweegt.

Uit naam van het Hoofdbestuur der Vereeniging
voor Muziekgeschiedenis,

Dr. J. P. HEIJE,
Secretaris.

INHOUD.

TOELICHTING.

§ 1. Inleidende opmerkingen . . . . . blz. 1.
§ 2. Valerius en zijn boek . . . . . » 6.
§ 3. Harmonie en begeleiding der liederen . . . . . » 11.
§ 4. Aanteekeningen op de in deze verzameling opgenomen Volksliederen . . . . . » 19.
§ 5. Overzicht en toevoegselen . . . . . » 51.

Dezelfde **Toelichting** naar haar hoofdinhoud in het Hoogduitsch overgezet door Ferd. von Hellwald. . . . . » 63.

Eenigen van de opgenomen Volksliederen in het Hoogduitsch overgebracht door denzelfde. » 77.

OUD NEDERLANDSCHE VOLKSLIEDEREN.

I.	*Hoe groot o Heer*, enz.	WIJZE:	Zal ick noch langher.
II.	*Al uwe boos' aenslagen*, enz.	»	Studenten Dans.
III.	*Wilhelmus van Nassouwen*	»	Als 't begint.
IV.	*Maximiljanus de Bossu.*	»	Als 't begint.
V.	*Hoort alle gaer*, enz.	»	Als 't begint.
VI.	*Een monster van een valsch gelaet* . .	»	Ghy die my met u braef gelaet.
VII.	*O Nederland! let op u saeck*	»	's Nachts doen een blauw gestarde kleet.
VIII.	*Begeertens lust baert altyt quaet.* . .	»	Het was een rijck mans burgers-zoon.
IX.	*Geluckig is het Land*	»	Op de Engelsche Min. Of: Noch leef ick in verdriet.
X.	*Welgeluckig is die wel leert te sterven*	»	Isser yemant uit O.-Ind. gekomen.
XI.	*Wilt heden nu treden*	»	Hey wilder dan wild.
XII.	*'t Spaensche gedrocht.*	»	Windeken daer het bosch af drilt.
XIII.	*Waer dat men sich al keerd of wend* .	»	Potshondert duysent slapperment.
XIV.	*G'lyck t' eelgesteent*	»	o Heere! geeft, so lange leeft.
XV.	*Merck toch, hoe sterck.*	»	Comedianten dans.
XVI.	*Sullen ons verbluffen dees'*	»	Schoonste Nymphe van het woud.
XVII.	*Wie dat sich selfs verheft*	»	Op 't Engels Lapperken.
XVIII.	*Siet Christenmenschen*	»	o Angenietje.
XIX.	*o Heer, die daer des Hemels tente spreydt*	»	Gallarde suit Margriet.

BIJLAGEN A—F.

TOELICHTING

OP

EENIGE OUD-NEDERLANDSCHE VOLKSLIEDEREN

UIT DEN »NEDERLANDSCHEN GEDENCK-CLANCK" VAN ADRIANUS VALERIUS. (1625)

---

§ 1. INLEIDENDE OPMERKINGEN.

Onmiskenbaar begint van lieverlede te onzent het geloof zich te vestigen, dat wij Nederlanders, even als in de Schilderkunst, zoo ook in de Muziek onzen heldentijd gehad hebben. En waarom zouden wij het niet gelooven, als de meest onwraakbare getuigen niet moede worden eene voor ons nationaal gevoel zoo vleiende verklaring af te leggen? Wie zou willen twijfelen aan de onpartijdigheid van kunstrechters uit den vreemde, mannen als Kiesewetter, Fétis, Ambros, waar zij met ongeveinsde bewondering de grootheid onzer oude meesters roemen?

Uit den aard der zaak echter kon tot heden dit zich te onzent vestigend g e l o o f aan het roemrijk verleden der Nederlandsche Toonkunst niet meer zijn dan een geloof in den ordinairen zin, namelijk een g e l o o f o p g e z a g. Slechts weinigen was het vergund met eigen oogen en ooren zich te overtuigen van het eigenlijk gehalte en de wezenlijke waarde der bedoelde kunstgewrochten. Zelfs onder hen, voor wie de Toonkunst beroep en levenstaak is, worden er gevonden, die slechts noode kunnen instemmen met den hooggestegen lof, vooral door vreemdelingen onzen oud-Nederlandschen componisten toegebracht. Valt het hun ook niet moeilijk bij het doorlezen der oud-Nederlandsche partituren, de vlijt en volharding, het vernuft en de kunstvaardigheid te bewonderen, door deze eerste contrapunctisten bij den bouw hunner polyphone werken aangewend; hoe voortreffelijk en in den kunstenaar onmisbaar deze hoedanigheden ook zijn mogen, op zich zelve, zeggen zij, maken deze den kunstenaar nog niet. Al te samen zijn zij niet voldoende om het gemis aan bezieling, heilig vuur en scheppende kracht, zooals ze in den dienst der toonkunst vereischt worden, te vergoeden. En nu meenen zij, dat aan onze componisten uit de 15de en 16de eeuw veelecr de naam van knappe werklui, van schrandere cijferaars, dan van waarachtige kunstenaars toekomt.

Het ligt niet in mijn plan, en 't zou mij ook aan de krachten ontbreken, om het betoog te leveren, dat, voor zoover op dit gebied in het geheel van maat en vergelijking sprake kan zijn, de Noord- en Zuid-Nederlanders in den tijd, waarvan wij op 't oogenblik spreken, evenveel gedaan hebben voor de ontwikkeling van de muziek, als later de Italianen, en nog later de Franschen en Duitschers; en dat dus ook onze

natie, met even veel recht als die anderen, eene eereplaats inneemt in de geschiedenis der toonkunst. Gelukkig dat de »Vereeniging voor Nederlandsche Muziekgeschiedenis", zoo jeugdig nog en reeds zoo krachtig werkzaam, niet alleen de aandacht van velen vestigt op den roem onzer voorvaderen, maar ook met gelukkigen uitslag hare pogingen aanwendt, om hunne beste werken uit het stof der bibliotheken te voorschijn te brengen en zoodoende aan zeer velen verschaft wat tot heden aan enkelen slechts, en dan nog maar in hoogst beperkte mate, gegeven was, namelijk: de gelegenheid om inzage te nemen van de stukken, waarop het gunstig oordeel steunt, door genoemde geschiedvorschers en kunstrechters in den vreemde over onze vaderlandsche musici uitgebracht.

Toch blijft er ook zóo een gewichtig bezwaar bestaan tegen de rechte en innige waardeering van de verdiensten onzer oude meesters. Om nu niet te spreken van de bijzondere bedrevenheid, die vereischt wordt om de waarde van meerstemmige werken uit een lang verleden tijdperk, alleen met behulp van de partituur, ten volle te genieten: het lijdt geen twijfel of de schat van kunstvormen, waarover onze harmonisten van de 15de en 16de eeuw hadden te beschikken, was, vergeleken met hetgeen het tegenwoordig geslacht bezit, zoo gering, dat het bij het bestudeeren der ouden ons moeite kost, een gevoel van onvoldaanheid in ons te onderdrukken, van wege den indruk van het eentoonige en armoedige, dien hunne werken bij ons achterlaten. Ja, ik geloof niet te veel te zeggen, als ik het waarschijnlijk noem, dat zeer vele, overigens wel ontwikkelde musici, na kennis gemaakt te hebben met het Regina Coeli door de *Vereeniging* uitgegeven, in hun hart zullen zeggen: »Sweelinck moge voor zijn tijd een groot man, en daarom een beroemd man zijn geweest, tot ons hart spreekt hij niet meer, daar hij zich niet alleen op onbeholpen en stroeve wijze in zijne vormen beweegt, maar ook, ten deele althans, zich van vormen bedient, die voor ons onbehagelijk zijn en aan onzen aesthetischen zin niet voldoen."

In 't kort, de stand van zaken komt mij voor deze te zijn: de groote verdienste der oud-Nederlandsche Toonkunstenaars wordt door de beschaafden onder ons als een voldongen pleit aangenomen, zonder dat er daarom een warme en innige overtuiging bestaat ten aanzien van de wezenlijke muzikale kunstwaarde aan de producten dier school toe te kennen; zonder dat men werkelijk gelooft aan eene buitengewone roeping en begaafdheid bepaaldelijk voor de Toonkunst, waardoor onze natie zich zou hebben onderscheiden.

Bedrieg ik mij niet, dan is langs een anderen weg te arbeiden om die overtuiging, dat geloof in de harten van velen te doen post vatten. Dat ons volk, ik zeg ons volk, in het heldentijdvak van zijn bestaan, toen het zijne onafhankelijkheid op Spanje veroverde, werkelijk muzikaal was, dát, dunkt mij, kunnen wij leeren uit het nationale gezang, uit het volkslied van die dagen. Nooit werd ik zoo innig van die waarheid doordrongen, dan toen ik meer van nabij had kennis gemaakt met Valerius' Gedenck-clanck, op den titel van dezen bundel vermeld. Tot mijne verbazing werd ik gewaar, wat rijke mijn voor onze kennis van het oud-Nederlandsche volksgezang hier, in dezen toch niet geheel onbekenden bundel, jaar en dag zoo goed als ongebruikt was blijven liggen. Slechts weinigen weten, dat het boek bestaat. Ten hoogste eenige oudheidzoekers en hymnologen hebben het in handen gehad. Bij uitzondering werd er een enkel lied, een enkele volkswijs uit meegedeeld. Niemand, zoo het scheen, dacht er aan, dat deze liederen ook om hun muzikale schoonheid, aantrekkelijkheid zouden bezitten voor onzen tijd. En toch is dit met de meesten der hier verzamelde

voysen het geval. Zoo leerde ik zelf inzien, nadat ik mij genoeg vertrouwd had gemaakt met de melodieën, door Valerius als »Nederlandsche Stemmen" aangegeven, om ze van een eenvoudige en passende klavierbegeleiding te voorzien. En wie van mijne muzikale vrienden ik raadpleegde, deelden in mijne ingenomenheid ten volle, en waren met mij van meening, dat niets wellicht zoo geschikt zou wezen als de uitgave dezer oud-Nederlandsche Volksliederen, om het vooroordeel — bij Nederlanders, naar het schijnt, het diepst ingeworteld! — te bestrijden, »als zou de Nederlandsche natie van nature onmuzikaal zijn".

Bij het Bestuur der Vereeniging voor Muziekgeschiedenis vond ik een open oor en een willige hand om dit plan te verwezenlijken en de verlangde proef te nemen. Aan de uitgave van Sweelinck's Regina Coeli, als proeve van oud-Nederlandsche toonzetkunst (Contrapunt en Harmonie), zou zich, zoo meende men, niet oneigenaardig een bundel oud-Nederlandsche volksliederen aansluiten, ten bewijze, dat het ons in dien tijd ook aan zoetvloeiende en frissche Melodieën, aan levendige en krachtige Rhythmen niet ontbroken heeft.

Ik zal niet ontkennen, dat de verzameling van Valerius voor mij nog een andere aantrekkelijkheid bezat, deze n. l. dat zij mij in staat stelde, ons volk in de gedenkwaardigste periode van zijn bestaan, als in het hart te lezen, en deel te nemen aan 'tgeen er omging in het diepst van zijn ziel, voor zoover het daaraan klanken en toonen wist te geven. Evenals, neen beter nog dan de voortbrengselen der oud-Hollandsche schilderschool, maken de liederen, door ons volk in die dagen gezongen, ons met de eigenaardigheden van zijn inborst en zeden vertrouwd. [1]) Tot nu toe waren het bijna uitsluitend de texten dier volksliederen, waarmede wij ons konden gemeenzaam maken. En inderdaad, die texten vereenigen schier alles in zich, wat men in een volkslied maar begeeren kan [2]). Kon men nu die liederen ook zingen, hoeveel te beter zou men

---

[1]) Nadat dit reeds op de pers was, las ik in v, Sybel's histor. Zeits. 1871, 1e Heft een uitmuntend opstel van Julius Otto Opel, naar aanleiding van Liliencrons's histor. Volkslieder Opel drukt beter dan ik het deed de gedachte uit, die mij voor den geest zweefde, als hij zegt: »Wir fühlen nun" (n. l. door middel van het Volkslied) »die Ereignisse, welche sonst »nur unserm Verstande nahe gebracht wurden; in voller Unmittelbarkeit tritt die Vergangenheit »noch einmal in unser Bewustsein. Wir sehen mit Staunen, mit welcher Zähigkeit nationales »Fühlen und Empfinden selbst Ausdruck und Form bis zu dem Augenblicke bewahrt hat wo »fremde Welten in das Geistesleben des Volkes eintreten. In der That, es ist ein gutes Stück »altes Deutschland" (wij zeggen met het oog op Valerius: »van oud Nederland") »welches hier »zu uns redet. — Das historische Lied der Vergangenheit erfüllt eine Aufgabe welche heut zu »Tage vorzugsweise der politischen Presse zugewiesen ist." En dit alles beweerde Opel ten aanzien van het Volkslied als gedicht. Met hoeveel meer recht had hij hetzelfde kunnen verklaren, als hij gedacht had aan het volkslied *met* zijn zangwijs!

[2]) Uit den Spaanschen tijd bezitten wij in de z. g. *Geuzeliedboeken* (waarvan tusschen 1574 en 1683 een menigte van uitgaven verschenen) zoo al niet alles, dan toch zeker het voornaamste, wat destijds door het volk gezongen werd. Hoffmann v. Fallersleben, Willems, Wackernagel en anderen hebben het een en ander daaruit in hunne verzamelingen opgenomen. Onze landgenoot Mr. J. C. W. Le Jeune gaf in 1828 een »Letterkundig Overzigt en Proeven van Nederlandsche Volkszangen, sedert de 15de eeuw." Allen die zich in deze stof hebben verdiept — jammer, dat wij dit werk bijna geheel aan vreemdelingen hebben overgelaten! — waren verbaasd over de schatten, die ze vonden. Nog onlangs betuigde de bij ons gunstig bekende Ferd. v. Hellwald in het Magazin für die Literatur des Auslands (No. 32 van 1870) bij het bespreken van Jonckbloet's Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, zijne bevreemding daarover, dat die geleerde aan het Oud-Nederlandsche Volkslied zoo weinig recht had laten wedervaren. »All die

zich kunnen verplaatsen in dien heldentijd, hoeveel te duidelijker zou men den krachtigen polsslag voelen, die van het gezonde leven in dat wakkere geslacht getuigt!

Maar die wijzen zijn immers ten eenenmale verouderd? Wie kan zich heden ten dage daaraan nog verkwikken? Zoo spreekt het vooroordeel; zoo spreekt de onkunde. 't Gaat den meesten wel als mij, toen ik voor het eerst met de liedeboeken van de 16de eeuw kennis maakte. Gelijk de zonderlinge vorm van letter, de verouderde uitdrukkingen, de afwijkende spelling, kortom het geheele gewaad, waarin de volksliederen zijn gekleed zoo zeer het karakter van het vreemdsoortige draagt, dat het daaronder verborgen liggende wezenlijke schoon er te moeielijker door gewaardeerd wordt, zoo is het ook met de oude genoteerde melodieën. Treffen zij ons terstond, het is vooral van wege de zonderlinge metrische en melodische bewegingen, die daarin overal schijnen voor te komen, en ons gedurig doen uitroepen: wat heeft men in den ouden tijd toch een vreemden smaak gehad!

Dringt men echter dieper door in den geest dier liederen en heeft men zich meer vertrouwd gemaakt met hunne eigenaardigheid, zoodat men ze vloeiend en ongedwongen in het vereischte tempo kan voordragen, dan ontwaart men, dat men te doen heeft met voortbrengselen van gezond muzikaal leven, die, wel verre van ons schoonheidsgevoel te beleedigen, integendeel door hun natuurlijke bekoorlijkheid en frissche kracht een hoogst bevredigenden indruk op ons maken. Dan bevinden wij, dat in de meesten dezer volksliederen het woord met den zang in de beste harmonie staat en uit de vereeniging van die beiden een sprekend beeld voor ons verrijst van dat fiere geslacht van vrije, vrome en vroede mannen, waaraan wij ons volksbestaan te danken hebben.

Spreek ik hier te stout? Niet aan mij, maar aan allen, die zich met het hier aangebodene willen bekend maken, zij het opgedragen in deze te beslissen. Ik kan slechts voor mij zelf getuigen en verklaren, dat het mij bij dezen ontdekkingstocht te moede was, alsof ik mij in een wonderschoone landstreek bevond, waar de eene verrassing de andere op den voet volgde. Inderdaad, ik zou niet weten, wat hier het eerst, wat het meest te roemen, den vromen ernst onder de zware beproevingen, of den dartelen en toch diepen humor bij de tegenspoeden den overmoedigen vijand overkomen; de onverholen gramschap over Alva's wreedheden, of de mannelijke vastberadenheid om pal te staan tot in het nijpendst gevaar. Ik bedoel natuurlijk niet, dat de melodieën alleen, zonder de woorden, dit alles ons zouden te verstaan en te bewonderen geven. Wel kunnen de edelste en beste gevoelens worden opgewekt door het aanheffen van een bekende en geliefkoosde volkswijs; wel kunnen zich aan muzikale tonen bepaalde gedachten paren, ook al worden ze niet uitgesproken; wel kan zich tot op zekere hoogte ook in de melodische en rhythmische eigenaardigheden het nationaal karakter van een volk uitdrukken: ten slotte is het toch altijd het *woord*, dat ons met den bijzonderen

---

»Leidenschaft," zegt hij, »all die sinnliche Glut, kurz all die wahrhafte Poesie, die wir bei den »meisten Kunstproducten der Niederländer vermissen, hier finden wir sie in ungeschwächtem »Glanze, in wirklich bezauberender Farbenpracht wieder. Wer die reizenden Liedersammlungen »von Lejeune, Willems oder Hoffmann von Fallersleben nur halbwegs kennt, wird sich gewiss in »vollem Maasse unserer Ansicht anschliessen: dass das Niederländische Volkslied den Vergleich »mit dem keines anderen Volkes, selbst nicht des skandinavischen Nordens, zu scheuen braucht."

Zou onze Vereeniging voor Muziekgeschiedenis, al ligt het niet dadelijk in haar programma om de texten onzer Volksliederen in de herinnering terug te roepen, niet gaarne de gelegenheid aangrijpen, om de aandacht van ons volk op dezen schat te vestigen; al blijft ook de uitgave der Melodieën hoofdzaak?

volksaard bekend maakt. Maar dit, dat ons volk in het laatst der 16de en in het begin der 17de eeuw voor zijn voortreffelijke nationale gedichten ook voortreffelijke melodieën heeft gehad, dit, dunkt mij, is iets van niet geringe beteekenis voor de kennis van ons verleden. Dat de Vereeniging voor Nederlandsche Muziekgeschiedenis, welke ook »het Muzikaal Volksleven" onder de speciale onderwerpen harer nasporing heeft opgenomen, geheel op haar terrein werkzaam is bij de uitgave dezer volksliederen, behoef ik dus niet nader te betoogen.

Misschien echter zijn er die meenen, dat door de toegevoegde klavierbegeleiding aan deze anders niet te misprijzen onderneming iets scheefs werd gegeven. »Wilde men," zoo kan men redeneeren, »door middel van deze volksliederen den geest dier tijden leeren »kennen, waarom dan die liederen niet juist zóo gegeven, als ze destijds werden ge»bruikt, derhalve óf zonder alle begeleiding, óf met de toen gebruikelijke harmonie?"

Een enkel woord tot rechtvaardiging van den door ons gekozen weg zal daarom niet overbodig zijn. Kortelijk antwoord ik op deze twee zoo natuurlijke bedenkingen: Waarom niet een begeleiding uit den tijd van de melodieën zelve? of anders: Waarom niet de melodieën alleen, zonder begeleiding?

Zonder twijfel zouden wij de volksliedjes hebben gegeven met de harmonie destijds in gebruik, indien wij er eene uit dien tijd hadden gekend, die ons toescheen de mededeeling waard te zijn. Merkwaardig genoeg vinden wij in de verzameling van Valerius, elk lied van een luit- en cither-begeleiding voorzien, of, zooals het op den titel heet: »de Liedekens gestelt op Muzijk-noten, ende elck op een verscheyden vois, »beneffens de Tablatver van de Luyt ende Cyther." Daar wij nu deze tabulatuur nog kunnen ontcijferen, [1]) en dus kunnen nagaan, op welke wijze deze liederen geharmoniseerd werden, zou het een zeer eenvoudige zaak zijn geweest, de wijzen te voorzien van eene begeleiding, in overeenstemming met deze luitpartij.

Daarmede echter, ik ben er van overtuigd, hadden we, misschien aan enkele oudheidzoekers, maar zeker niet aan ons muzikaal publiek, dat deze liederen zou wenschen te zingen, een dienst gedaan. Tegen enkele goed bewerkte plaatsen staat zooveel wat voor ònze ooren en onzen smaak onverdragelijk is, dat ik meende te kunnen volstaan met de mededeeling van een paar proeven in deze toelichting (zie § 3 en bijlage D en E achter de Volksliederen) als ter rechtvaardiging van het niet opnemen der overigen.

Maar waarom dan niet de melodiën gegeven zonder eenige begeleiding?

---

[1]) Hoe deze is ingericht kan men vinden onder onze bijlage C, achter deze Volksliederen. Reeds had ik, al radende en zoekende, den sleutel gevonden voor dit notatie-systeem, toen mij, door de welwillendheid van den heer Campbell te 's Hage, een curieus boekje, berustende op de Koninklijke Bibliotheek aldaar, in handen kwam, waaruit ik mijne ontdekking volkomen bevestigd vond, zoodat de ontcijfering, onder bijlage D hierachter te vinden, ten eenenmale zeker is. De titel van het bedoelde boekje luidt aldus:

Dit is een ſchoō Boecxſe/ om te leerē maē alderhande tabulatuerē uten Discante Daerbuer mē lichtelyck mach leerē ſpelen opt Clavicordiū luyte en Fluyte. Aan 't eind staat:

Gheprint Thantwerpen op die lombaerde Veste inden witten Hasewint/ by Jan van Ghelen Ghesworen Boeckprinter der C. M. Anno MCCCCCLXVIII.

Het boekje, met grove houtsneden versierd (?), is niet alleen voor de ontcijfering der luittabulaturen, maar ook voor de kennis van den staat van het toenmalig muziekonderwijs van veel belang.

Met het ontcijferen der citherpartij heb ik mij niet bepaaldelijk bezig gehouden. Genoeg zij het op te merken, dat de componist, zooals de aard van dit hooger gestemde instrument het medebracht, de melodie soms op de onderste der 4 snaren liet spelen, om dan een soort van discantus daarboven te leggen.

Om deze eenvoudige reden, dat ze dan waarschijnlijk minder zouden gezongen worden. Wij hebben ons nu eenmaal er zóo aan gewend, om al wat wij zingen *aan het klavier* te zingen, dat we nauwelijks zouden weten hoe het aan te vangen, als ons een lied zonder klavierbegeleiding werd voorgelegd. Daarbij komt, dat bij eenigszins verouderde, althans ons vreemd klinkende zangwijzen, de begeleiding kan aangemerkt worden als eene omschrijvende verklaring, waardoor het ons gemakkelijker wordt gemaakt, ons in den zin van het oorspronkelijke te huis te gaan voelen. Alles natuurlijk op voorwaarde, dat de begeleiding goed zij: d. w. z. op natuurlijke wijze uit de melodie voortvloeit en ongedwongen daaraan zich paart. Of mijne bewerking aan die eischen beantwoordt, mogen anderen uitmaken. Ik kan slechts hopen, dat zij, wier oordeel mij tot de uitgave van mijn werk de vrijmoedigheid gaf, op goeden grond er van verwachtten, dat het zou kunnen bijdragen tot beter verstand en gereeder waardeering der Oud-Nederlandsche liederen. In het ergste geval trooste men zich met het bezit der melodieën en gedichten, die men hier in onverminkten staat [1]) ontfangt.

§ 2. VALERIUS EN ZIJN BOEK.

Ondanks de door mij ingestelde nasporingen, en de welwillende hulp, die ik daarbij mogt ondervinden [2]), is het mij niet gelukt veel gedenkwaardigs omtrent den auteur van den »Nederlandschen Gedenk-clanck'' te weten te komen. Ofschoon (volgens de la Rue, in zijn geletterd Zeeland, 2e uitgave blz. 174) Middelburger van geboorte, schijnt hij een goed deel van zijn leven in Veere doorgebracht te hebben; althans van 1616 tot 1625 (zijn sterfjaar) vinden we hem als Schepen dier stad (behoudens periodieke aftreding om de drie jaren) vermeld. Ja reeds in 1606 fungeerde hij aldaar als Notaris, (zie Ermerins, Zeeuwsche oudheden, 3e stuk blz. 176) terwijl hij behalve deze betrekkingen ook die van *permanenten Raad* (Lid van de Vroedschap, Ermerins II, blz. 166), *Licentmeester* (d. i. ontfanger der tol- en licentgelden: zie Ermerins en de la Rue) of Intendant des tributs, (zie Paquot, Mémoires II, 173) en *Deken* der kamer van Rhetorica aldaar: »in reynder jonsten groeijende" bekleedde. Volgens verschillende aanduidingen was zijn naam, naar den smaak dier tijden, gelatiniseerd uit Waltersz of Woutersz en luidde dus oorspronkelijk Adriaan Wouterszoon, d. i. gelatiniseerd: Adrianus Valterii of Valerii.

Hoe J. Valerius, die in naam van Adriaans erfgenamen den Gedenk-clanck van een »dedicatie" voorzag, den auteur bestond, is mij onbekend. Wel weten wij dat A. V. op 23 Jan. 1621 in het huwelijk is getreden met Christina Adriaensz van Brouwershaven, doch niet, of dit zijn eerste huwelijk was. Ware dit het geval, dan zou natuurlijk noch deze J. Valerius, noch M. Valerius, die in 1626 Raad werd van Veere, voor zijn

---

[1]) Slechts op enkele plaatsen meende ik mij, met het oog op de voordracht der liederen, een zeer geringe wijziging te mogen veroorlooven. Ik zal ze in de volgende bladzijden vermelden.

[2]) Op de desbetreffende vraag in de »Navorscher" geplaatst, ontfing ik aangaande Valerius alleen van den heer Mr. G. A. Fokker te Middelburg eenige mededeelingen, die wel is waar aan mij bekende bronnen ontleend waren, maar toch in dank werden ontfangen. Te Middelburg zelf mocht ik de meeste welwillendheid ondervinden, bij het raadplegen van de provinciale bibliotheek en die van het Zeeuwsche Genootschap. Den heer Lantsheer inzonderheid mag ik mijnen dank niet onthouden voor de verplichtende wijze, waarop hij mij ter zijde stond met zijne rijke kennis van de Zeeuwsche oudheden. Dien dank breng ik ook toe aan Dr. v. Vloten te Bloemendaal, den heer Campbell te 's Hage, den Heer H. C. Rogge te Leiden en anderen.

zoon kunnen gehouden worden. Trouwens de naam van Woutersz, Valerii of Valerius was alles behalve zeldzaam in die dagen, gelijk o. a. blijkt uit de vele personen van dien naam, vermeld bij Paquot, Mémoires; in de Athenae Belgicae, Antwerpen 1628 en in Foppens' Bibl. Belgica, Brussel 1739. Onze Valerius heeft dus waarschijnlijk, zoo al geen volwassen kinderen, dan toch genoeg broeders, neven of verdere bloedverwanten nagelaten, aan wie hij bij zijn dood (27 Jan. 1625) kon opdragen het werk, door hem voor de uitgave bestemd, het licht te doen zien.

Dit geschiedde in het volgende jaar, en wel omstreeks het midden van den zomer, gelijk blijken kan uit het »Previlegie van de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden," d.d. 14 Julij 1626, waarbij het »Boeck geïntituleert: *Nederlantsche Gedenck-clanck*" enz. tegen nadruk wordt gewaarborgd.

Laat ons thans dat boek zelf [1]) een weinig van naderbij beschouwen. Reeds de titel — omstandig en uitvoerig naar de gewoonte van die dagen — zal ons tamelijk wel op de hoogte brengen van hetgeen wij hier te zoeken hebben. Hij luidt als volgt:

NEDER-LANTSCHE GEDENCK-CLANCK. Kortelick openbarende de voornaemste geschiedenissen van de seventhien Neder/lantsche Provincien, 't sedert den aanvang der Inlandsche beroerten/ ende troublen, tot den jare 1625./ *Verciert met verscheydene aerdige figuerlicke platen*,/ ENDE/ *Stichtelijcke Rimen ende Liedekens, met aanwijzingen, soo uyt de boecken van/ geleerde Mannen, tot verklaringe der uytgevallen saecken dienende*/ De Liedekens (meest alle nieuw zijnde) gestelt op Musyck-noten, ende elck op een/ verscheyden Vois, beneffens de Tablatuer van de Luyt en de Cyther./ Alles dienende tot stichtelyck vermaeck ende leeringhe, van/ allen lief-hebbers des Vaderlants./ *Door*/ ADRIANUM VALERIUM./

Daaronder staat:

Canon met 4

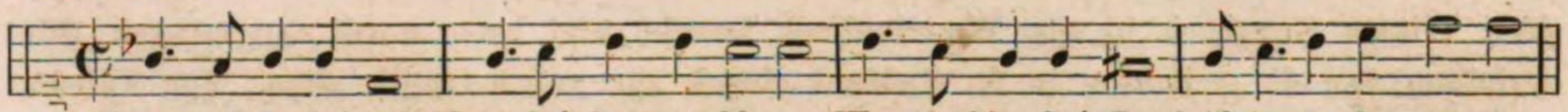

Aan den voet van den titel staat:

TOT HAERLEM,/ Gedruct voor d'Erfgenamen vanden Autheur,/ woonende ter Veer in Zeeland. 1626./ *Met previlegie voor zes jaren.*

Reeds uit dezen titel kan ons blijken, dat wij hier te doen hebben met een voortbrengsel waartoe de hulp van meer dan ééne muze is ingeroepen. Zeker staat het in de geschiedenis onzer letterkunde niet alleen. Wij kennen bepaaldelijk uit dien tijd meerdere »gedenkboeken", waarin de hoogst merkwaardige gebeurtenissen dier dagen in proza en in poëzie beschreven, door lied en printverbeelding opgehelderd worden.

Nu ligt het niet in mijn plan, om in eene beschrijving en waardeering te treden van de menigte der tot ons gekomen Vaderlandsche gedenk- en liedeboeken uit dien tijd; toch mag ik niet onopgemerkt laten, dat aan Valerius' Gedenck-clanck onder die allen een eerste plaats toekomt. Niet alleen toch dat aan de in koper gegraveerde platen, negen in getal [2]), meer dan gewone zorg is besteed; niet alleen dat de Haarlemsche

---

[1]) Het exemplaar, waarvan ik mij bedien, is voor de Nederlandsche Koraalvereeniging aangekocht en aan de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst in bruikleen gegeven. Zoover mij bekend is, bestaat er slechts één uitgave van het werk. Waarschijnlijk heeft de kostbaarheid verhinderd, dat het boek even gretig werd gekocht als andere liedeboeken uit dien tijd. Diezelfde kostbaarheid echter heeft gemaakt, dat er betrekkelijk veel exemplaren bewaard zijn gebleven. Althans in vele openbare en partikuliere boekerijen wordt het gevonden.

[2]) In vele exemplaren ontbreekt de plaat op blz. 210. Zie Catal. van de Bibl. der Maatsch. v. Ned. Letterk. te Leiden II. blz. 48.

muziekdruk en tabulatuur door duidelijkheid uitmunt, en het boek (langwerpig 4°.), dus ook uit een typografisch oogpunt belangrijk is; niet alleen dat het ook voor de geschiedenis der krijgsbedrijven van dien tijd verdient geraadpleegd te worden [1]): het is vooral de hier te vinden schat van nationale liederen en zangwijzen bij onze vaderen in dien allermerkwaardigsten tijd in gebruik, die aan Valerius' verzameling zoo hooge waarde bijzet. 't Is waar: ook in de Geuze-liedeboeken vinden wij een kostelijken voorraad van volksliedjes, doch daar ontbreken de melodieën in muziek-noten, mogen ook de voysen door aanhaling van den aanhef der liedjes zijn aangegeven. Waar we daarentegen de melodieën genoteerd vinden, zoeken we veelal te vergeefs naar het historisch feit, dat tot den volkszang aanleiding gaf. Hier nu vinden we alles vereenigd. Een eenvoudig verhaal (in proza) van de gebeurtenissen op den titel vermeld [2]), vormt den hoofdinhoud van het boek, terwijl de liederen telkens worden ingevoegd ter plaatse waar de historische aanleiding tot hun oorsprong vermeld wordt. Zoo vat de auteur de volksliederen in de lijst van hun tijd, en maakt het ons gemakkelijk, bij elk dier Vaderlandsche zangen, ons te midden der omstandigheden te verplaatsen, die ze zagen geboren worden.

Toch kunnen wij dit niet van al de door Valerius verzamelde liederen zeggen. Hoe mild hij overigens moge zijn met zijne mededeelingen, nergens vinden wij bij hem eenige inlichting aangaande de auteurs der gedichten. Wel geeft hij op den titel te kennen, dat de »liedekens meest allen nieuw" zijn; wel vermeldt hij van sommige liederen, dat ze bij die en die gelegenheid gezongen zijn; doch dit geeft ons nog geen recht van de overigen aan te nemen, dat ze Valerius zelf tot maker hebben. Wat we van hem als dichter kennen, geeft ons juist geen hoog denkbeeld van zijne poëtische gaven. In de »Zeeuwsche nachtegaal" is een gedicht van hem opgenomen, waarvan de waarde door Witsen Geysbeek in zijn Woordenboek terecht niet hoog wordt aangeslagen. Niet weinigen van de gedichten in de Gedenck-clanck zijn van hetzelfde allooi. Zou Valerius in de anderen zich zelf hebben overtroffen? Of ontleende hij ze aan andere dichters? Wie kan het zeggen? Ik weet daaromtrent niets met zekerheid te berichten, maar verwijs overigens den belangstellenden lezer naar § 4 hierachter, waar hij nog enkele bijzonderheden, de texten der uitgegeven liederen betreffende, kan vinden.

Wat mij in Valerius' bundel vooral heeft aangetrokken, is, ik gaf het reeds met een woord te kennen, de groote voorraad van *zangwijzen*. Niet minder dan 76 verschillende voysen van zeer verschillende herkomst, allen met luit- en citherbegeleiding [3]), sommigen met een tweede zangstem (bassus), en enkele zelfs met een 2de en 3de (2 Superius en Bassus), vinden wij hier opgenomen.

Niet alles is hier even belangrijk. Niet alles draagt een vorm die ons kan behagen. Zonder partijdig te zijn, meen ik echter te mogen verklaren, dat onder de oorspron-

---

[1]) Mr. S. de Wind bespreekt op blz. 485 van zijne Biblioth. der Nederl. Geschiedschrijvers den Gedenk-klank, (welks inhoud hij overigens op niet zeer verplichtende wijze als een »wonderlijk mengelmoes" kenschetst) en zegt daarvan: »het bevat vooral tusschen 1621 en 1624 eene »en andere bijzonderheid, welke wij ons niet herinneren elders ontmoet te hebben, in 't bijzonder »ten aanzien der oorlogsverrigtingen ter zee."

[2]) Als inleiding geeft de Auteur eerst een kort verslag van de opkomst der Spaansche macht, beginnende met de ontdekking, verovering en mishandeling van Amerika. Met de abdicatie van Karel V opent hij (even als Motley) zijn eigenlijk verhaal.

[3]) Behalve voor de kennis van de toenmalige instrumentale muziek is deze begeleiding ook belangrijk om de melodieën zelve (die niet altijd geheel correct zijn gedrukt en waarin, naar de gewoonte van dien tijd, niet alle toevallige verhoogingsteekens zijn aangebracht), juist op te vatten.

kelijke Nederlandsche wijzen er niet één gevonden wordt, die volstrekt verouderd zou mogen heeten of om hare onbeduidendheid de uitgave niet zou verdienen. Werd ik hierdoor in mijn voornemen bevestigd om alle door Valerius opgenomen Nederlandsche volkswijzen ten behoeve der Vereeniging voor Nederlandsche Muziekgeschiedenis te bewerken [1]), de voortreffelijkheid van enkelen der uitheemsche voisen bewoog mij, ook aan dezen een plaats in mijne verzameling te geven. Mogelijk kunnen ze dienen om het eigenaardig karakter onzer nationale melodieën te scherper te doen uitkomen.

Ten einde mijne lezers nog beter bekend te maken met den inhoud van Valerius' bundel, laat ik hier volgen een lijst van alle voisen met aanwijzing van hare Nederduitsche (N), Hoogduitsche [2]), Fransche (F), Engelsche (E) of Italiaansche (I) herkomst. Ik heb ze alphabetisch geordend, ten gerieve van hen, die van deze opgaaf bij hunne opsporing van melodieën wenschen gebruik te maken. Het cijfer duidt aan de bladzijde van Valerius' verzameling, waar de melodie te vinden is.

Allemanden 74, 114, 180, 184, 222, 266 en 286.
Avignone (l') zie op Vignonne.
Ballet (F) 78, 80, 202.
» la Durette, (F), 20.
» Marignault, (F), 292.
Bara vastres drom [3]), (E), of: Phoebus is lang over zee, (N), 110.
Borée (la), (F), 147.
Bransle, (F), 22.
» Guinée, (F), 37.
Chi guerregiar desia, (I), 274.
Come again, (E), 166.
Come sheap Herders (sheepherds) deck your heds (heads), (E), 228.
Comediantendans, (N), 247.
Courante, (F), 26, 52.
» » of: o Angenietje, (N), 270.
» » of: de Meij die komt ons bij, (N), 282.
» Durette, (F), 118.
» Seigneur of Seignoor, (F), 250.
» Serbande (Sarabande?), (F), 238.
» Si c'est pour mon pucélage, (F), 94.
Dafne, (E), 30.

---

[1]) Sommige wijzen hebben bij Valerius tweeërlei benaming en komen op zijn bladwijzer zoowel onder de Nederlandsche als onder de uitheemsche stemmen voor. Ik meende ook dezen te moeten opnemen. Enkelen tot deze rubriek behoorende, zag ik tot mijn spijt over het hoofd. Ik deel daarvan nog het een en ander mede in § 5 van deze toelichtingen.

[2]) *Hoogduitsch* is eigenlijk minder juist. Bedoeld zijn *Allemanden*, zooals ze bij Valerius heeten, welk woord wel als aanduiding van een bepaalden dans- of liedvorm naar Duitschland heenwijst, zonder dat echter al de aangehaalde liedjes van daar afkomstig zijn. De Allemande: Prins Parma b. v. was zeker van Italiaanschen oorsprong, zooals de naam aanduidt. Ik vond die melodie dan ook bij Stalpert v. d. Wiele terug als: »Piacer, gioia e diletto." Bij Valerius en elders komen ook Fransche, Engelsche en andere Allemanden voor.

[3]) Op den bladwijzer bij Valerius staat: Bara vostres drom. Denkelijk de verbasterde aanhef van een Engelsch lied.

Dat men eens van drinken spraek, (N), of Woddecot, (E), 198.
De Meij die komt ons bij, (N), of: Courante (F), 282.
Dimmi ch'è del mio, (I), 290.
Dolfinée (la), (F), 40.
Durette (la) Ballet, (F), 20.
» » Courante, (F), 118.
Est ce le grand Dieu des alarmes, (F), of: Isser iemand uit Oost-Indiën gekomen (N) 164.
Farwell, (E), of: Wanneer ik slaep, (N), 68.
Fortuin (E), 132.
Fouille of Foulle (Fool?), (E), of: Walsch Walinneken, (N), 33.
Gaillarde, (F), 189.
Gaillarde belle, (F), 160.
» Maurice, (F), of: Waer mag mijn herteken wesen, (N), 254.
» Suit (Sweet) Margriet (Margarete), (E), 142.
Guerre Guerre gay, (Fransche Alemande), 74.
Ghy die my met een braef gelaet, (N), 70.
Het was een ryckmans borghers zoon, (N), 154.
Hey wilder dan wild, (N), 170.
Hoort allegaer, (N), 65.
Isser iemant enz. (N), of: Est ce le grand etc. (F), 164.
Kits Alemande, 184.
Klocke dans, (Ook clocke dauns), (E), 150.
Lapperken, (E), 62.
alsims (?), (E.) (206).
Marignault (F.), 292.
Mary Hofmans, Allemande, (E?) 266.
Maximiljanus de Bossu, (N), 58.
Min (de Engelsche), (E), of: Noch (Nu) leef ik in verdriet, (N), 157.
Monsieur, (Allemande), (F.?) 286.
Morisque (la) (F), 35.
Noch (Nu) leef ik enz., (N), of: Min, (E), 157.
Nonnette, Allemande, of: Une jeune fillette, (F), 180.
Nou Nou (No No? of: Now Now?), (E), 54.
O Angenietje, (N), of: Courante, (F), 270.
Orangée (l'), lees: l'Oranger, (F), 194.
Oud Joen (old Tune?), (E), 126.
Paszemeze (elders: passamedio) d'Anvers, 122.
Pavane (naam van een deftigen dans) d'Espagne, 258.
» Lachrime, 216.
» Medelijn, 98.
» Philippi, 136.
Pekelharing, (Allemande), of: Pots honderduisent slapperment, (N), 222.
Phoebus is enz. (N), of: Bara enz., (E), 110.
Picarde (la), (F), 242.
Prins Dafne (E), 212.
Prins de Parma, (Allemande), 114.

Quand ce beau printems je voy, (F), of: Schoonste Nymphe van het wout, (N), 234.
Quand la bergère, (F), 86.
Questa dolce sirena, (I), 260.
Romanette (la), (F) 108.
Sal ick noch langer, (N), 16.
Schoonste Nymphe, (N), of: Quand ce beau; (F), 234.
Seigneur (F.), 250.
Serbande (Sarabande?) Courante, (F), 238.
Si c'est pour etc. Courante, (F), 94.
Si cette malheureuse bande, (F), 50.
Si tanto gratioso, (I), 102.
's Nachts doen een blauw gestarde kleet, (N), 90.
Soet Soet (Sweet Sweet?) Robbertgen (E), 83.
Sonate mi un balletto, (I), 278.
Studenten dans, (N), 25.
Une jeune fillette, (F), of: Allemande Nonnette, 180.
Valette (la), (F), 42.
Vignonne (la), (lees: l'Avignone), (F), 174.
Waer mach myn herteken, (N), of: Gaillarde Maurice, (F), 254.
Walsch Walinneken, (N), of: Foulle (E), 33.
Wanneer ik slaep, (N), of: Farwell, (E), 68.
Wilhelmus van Nassouwe, (N), 46.
Windeken daer het bosch af drilt, (N), 191.
Woddecot, (E), of: Dat men eens van drincken spraeck, (N), 198.

Zij die eenigszins bekend zijn met onze oude liedeboeken zullen bij het doorloopen van de bovenstaande lijst reeds menig oude bekende hebben aangetroffen. In de bundels van Starter, de Singende Zwaan, Stalpert v. d. Wiele en Theodotus vooral vindt men sommigen van de voisen in muziekschrift genoteerd. Maar, behalve dat er bij Valerius velen voorkomen, die wij elders te vergeefs zoeken, schijnt onze auteur over het algemeen de melodieën juister te hebben weergegeven. Ook daarom bezit zijn boek zeer groote waarde.

Nauwelijks is het noodig mijn lezers te doen opmerken, dat de groote verscheidenheid der zangwijzen, wat het vaderland betreft van waar zij afkomstig zijn, een eigenaardig licht werpt op ons volk, dat, hoezeer ook ingenomen met zijne nationale zeden en rechten, toch ook ruim genoeg was van zin, om het goede en schoone dat van elders kwam te waardeeren en daarmede zijn voordeel te doen.

§ 3. HARMONIE EN BEGELEIDING DER LIEDEREN.

Evenals omtrent de herkomst der texten, laat Valerius ons in het onzekere aangaande de bewerkers der instrumentale begeleiding en der hier en daar bijgevoegde tweede stem. Mogen wij nu wat wij hierboven van de gedichten zeiden, ook van

de harmonisatie beweren, nl. dat wij ze niet aan Valerius alleen mogen toeschrijven? Ik geloof, ja. Vooreerst is mij bij vergelijking van de begeleiding der onderscheiden liederen duidelijk gebleken, dat ze niet allen van ééne hand afkomstig kunnen zijn [1]). Ten andere vond ik bij een der liedjes een bas, die van noot tot noot aan een Engelsch componist van dien tijd ontleend werd [2]). Waarschijnlijk heeft Valerius dus de meerstemmige liederen (het zijn er in 't geheel elf, t. w. 2 (Spaansche) Pavanen, 1 Fransche, 4 Engelsche en 4 Italiaansche wijzen) ontleend aan verschillende liedeboeken van die tijd. Of hij zelf de instrumentaal-begeleiding er bij heeft gevoegd, dan wel die door een ander heeft laten bewerken, is mij onbekend.

In elk geval doet die luit- en citherpartij juist geen hoog ontwikkeld kunsttalent bij den vervaardiger onderstellen. Waar de zingende bas gegeven was, bracht de componist der instrumentale begeleiding deze zooveel mogelijk met dien bas in overeenstemming. Niet altijd echter gelukte hem dit werk even goed. Trouwens men behoeft die tweede stemmen, (welke wezenlijke bassen, zelfstandige grondstemmen zijn) er maar eenigszins nauwkeuriger op aan te zien, om te begrijpen, dat ze al zeer weinig geschikt waren om door een luit- of cither-accompagnement te worden gesteund. Deze instrumenten toch zijn bijna alleen geschikt om den zang te begeleiden door middel van enkele accoorden op de geaccentueerde deelen der melodie. Wij weten echter, dat men destijds nog niet tot die opvatting van begeleiding was gekomen, waarbij deze geheel ondergeschikt wordt gemaakt aan de melodie en alleen dienen moet om het lied door de harmonie als te dragen en te verheffen. Bij Valerius vindt men gemeenlijk de geheele melodie in de luitpartij terug en daarbij, zooveel de aard van het instrument zulks toeliet [3]) d. i. op gebrekkige en fragmentarische wijs, de begeleidende stemmen gevoegd. De drooge en spoedig uitstervende toon van dit instrument lokte zeker uit, om bij lang aangehouden toonen in de melodie, die melodie door notengroepen te figureeren. Zoo vinden we niet zelden in die luitpartij een soort van variatie op de melodie, waarbij

---

[1]) Vergelijk b. v. de zeer goede bassen in de Bijlagen A en B hierachter, met onderstaande maten, voorkomende in het Engelsch Farewell, op bl, 68:

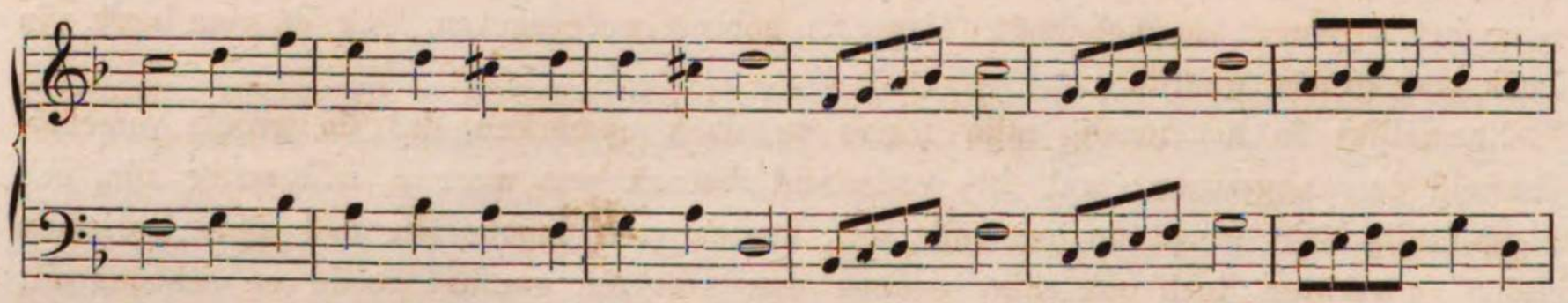

[2]) Men vergelijke den bas van het Engelsch Come again bij Valerius op bl. 166 met de bewerking van John Dowland (1597), zijnde No. 1 van J. J. Maier's »Auswahl Englischer Madrigale" Hetzelfde geldt van de Pavane Lacrime, waarover straks nader.

[3]) Men zal zich gemakkelijk een denkbeeld daarvan kunnen vormen, door zich de luit met 6 (eigenlijk 7) snaren voor te stellen, gelijk zij destijds (zie Bijlage F hierachter) gestemd werd, en daarbij in het oog te houden, dat op den hals van het instrument de plaatsen waren aangewezen waar, met opklimming van halve toonen, de vingers de snaren moesten drukken. Natuurlijk konden slechts vier vingers van de linkerhand gebruikt worden en de wijze waarop deze over de 6 snaren zich konden verdeelen, beperkte niet weinig het gebruik dat de speler van zijn instrument kon maken.

de figuren niet altijd strekken om de schoonheid van de zangwijs te doen uitkomen of te verhoogen. Somtijds strekt zich die figuratie ook tot de begeleidende stemmen uit, waardoor nu en dan niet onaardige imitaties ontstaan. Een enkele maal heeft de componist eerst bij de reprise van een deel der melodie die variatie in het accompagnement aangebracht en maakt hij gebruik van versieringen bij slotnoten van langeren duur, ten einde den rhythmus behoorlijk te doen uitkomen. Ik zou niet durven beslissen, waaraan bij voorkeur de veelvuldige zware vergrijpen tegen de wetten der harmonie, zooals wij ze in de luitpartij aantreffen, zijn toe te schrijven. Voor een deel zeker aan den toon van het instrument, die maakte, dat de akkoorden als op zich zelf stonden en onderling geen samenhangend geheel vormden. Ten deele ook aan de geringe kunde en bedrevenheid van den componist. Het meest echter aan den weinig ontwikkelden zin voor de eischen van het contrapunt, zooals wij dien in de dagen van Valerius bij het gros der muziekliefhebbers moeten onderstellen. Wij zien duidelijk in die instrumentale begeleiding het oude met het nieuwe, het quinten- en octavenstelsel met dat van de tegenbewegingen en de tertsen- en sextengangen hand in hand gaan [1]). Nevens den destijds in alle (zelfs in strengen stijl uitgewerkte 4-stemmige) stukken menigvuldig voorkomenden tweeklank (prime en quint), treffen we een enkele maal, als bij toeval verdwaald en door bijkomende omstandigheden veroorzaakt, een vierklank (septimen-akkoord) in de luitpartij aan [2]). Maar juist zulke toevallen hebben

---

[1]) Ziehier een merkwaardig voorbeeld. Het is ontleend aan hetzelfde Farwell, waarover ik sprak op de vorige bl. in noot 1). De componist der luit-partij heeft eerst de barbaarsche quintengangen van den bassus zonder eenige vergoelijking overgenomen, om ze dan, denkelijk om technische redenen bij de behandeling van het instrument, door een terts-beweging te vervangen Ziehier de plaats voor de luit:

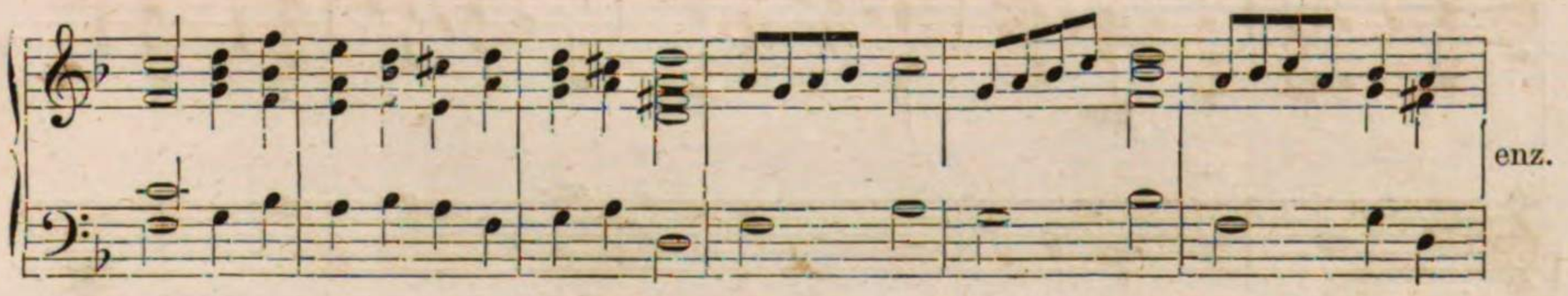

[2]) Wij vinden die in de 7de maat van het luit-accompagnement bij de tweestemmige Pavane Philippi, op bl. 136, die mij merkwaardig genoeg voorkomt, om ze hier in haar geheel op te nemen.

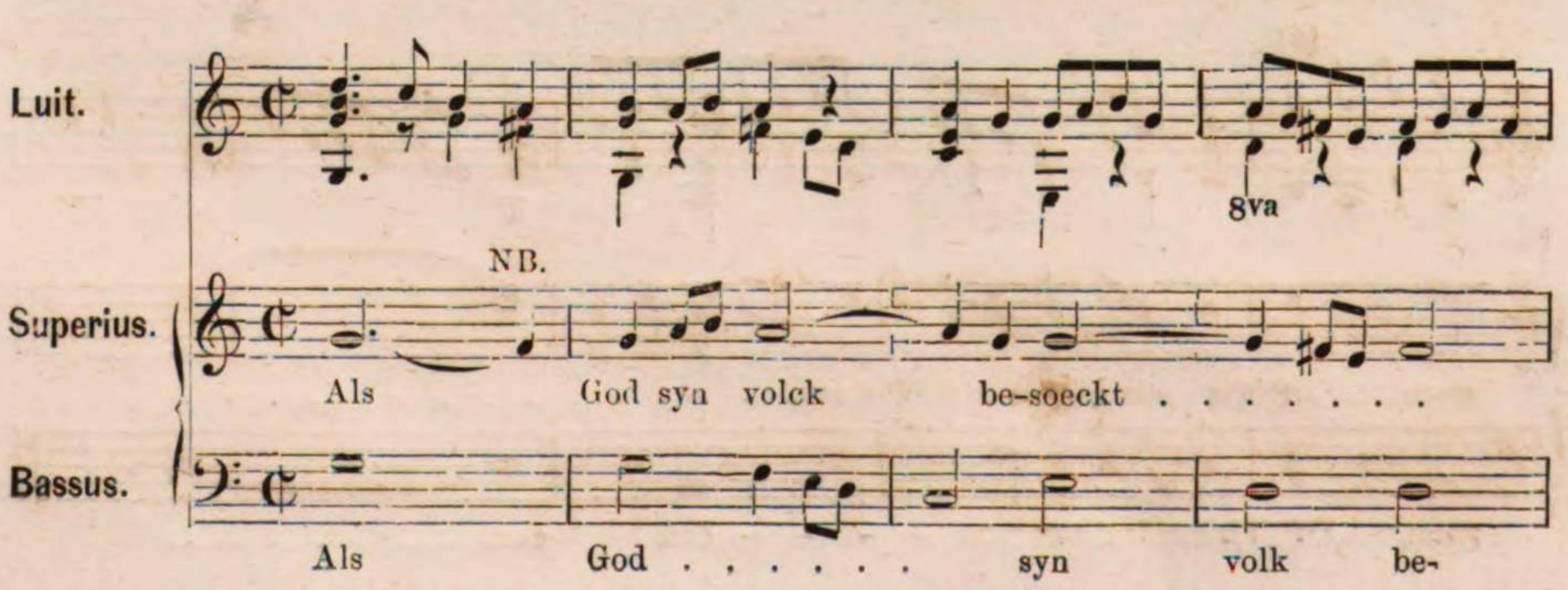

vaak aanleiding gegeven tot uitbreiding van den schat der harmonische vormen.

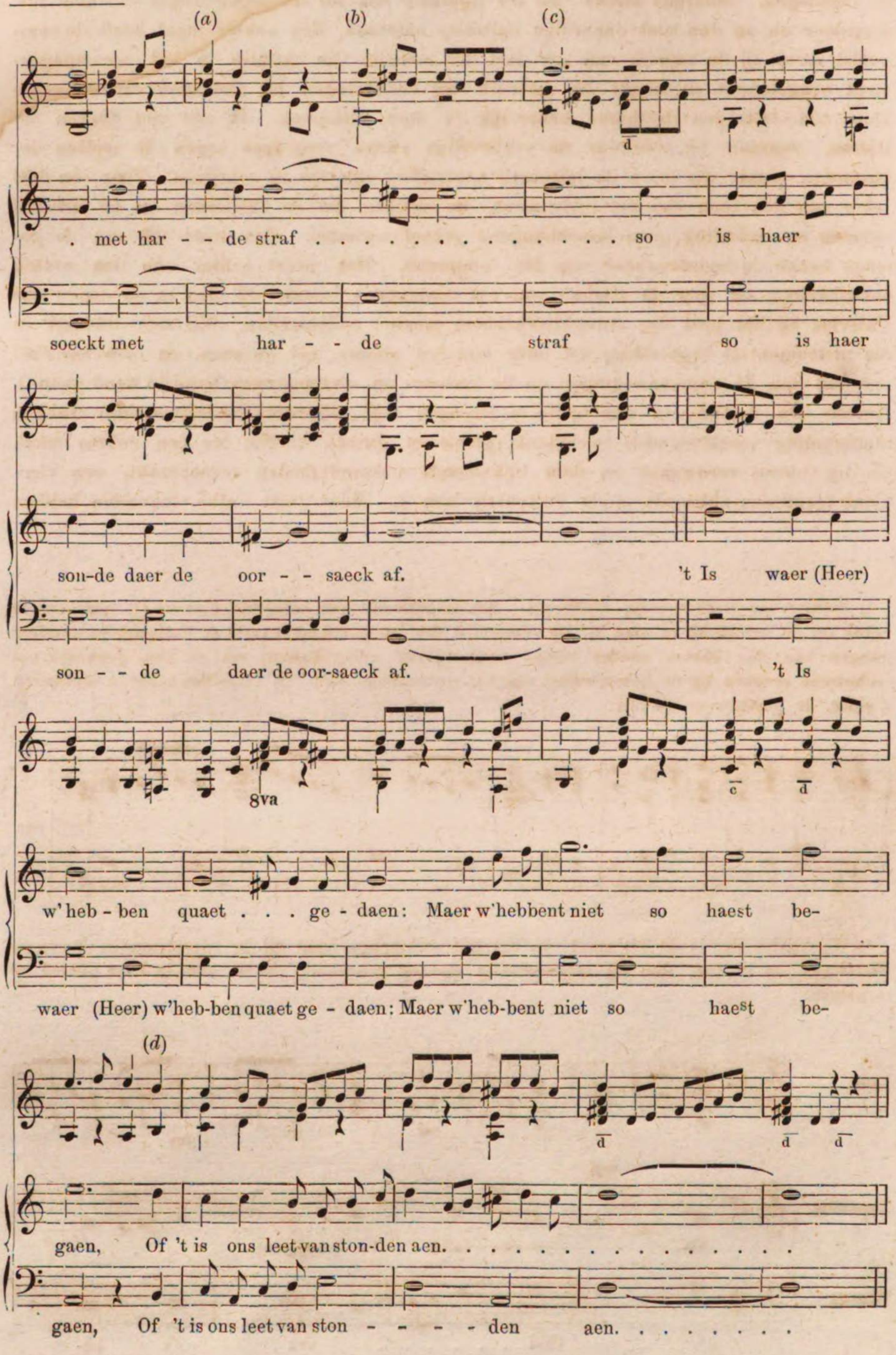

Behalve de hierachter onder de bijlagen A en B opgenomen tweestemmige liederen,

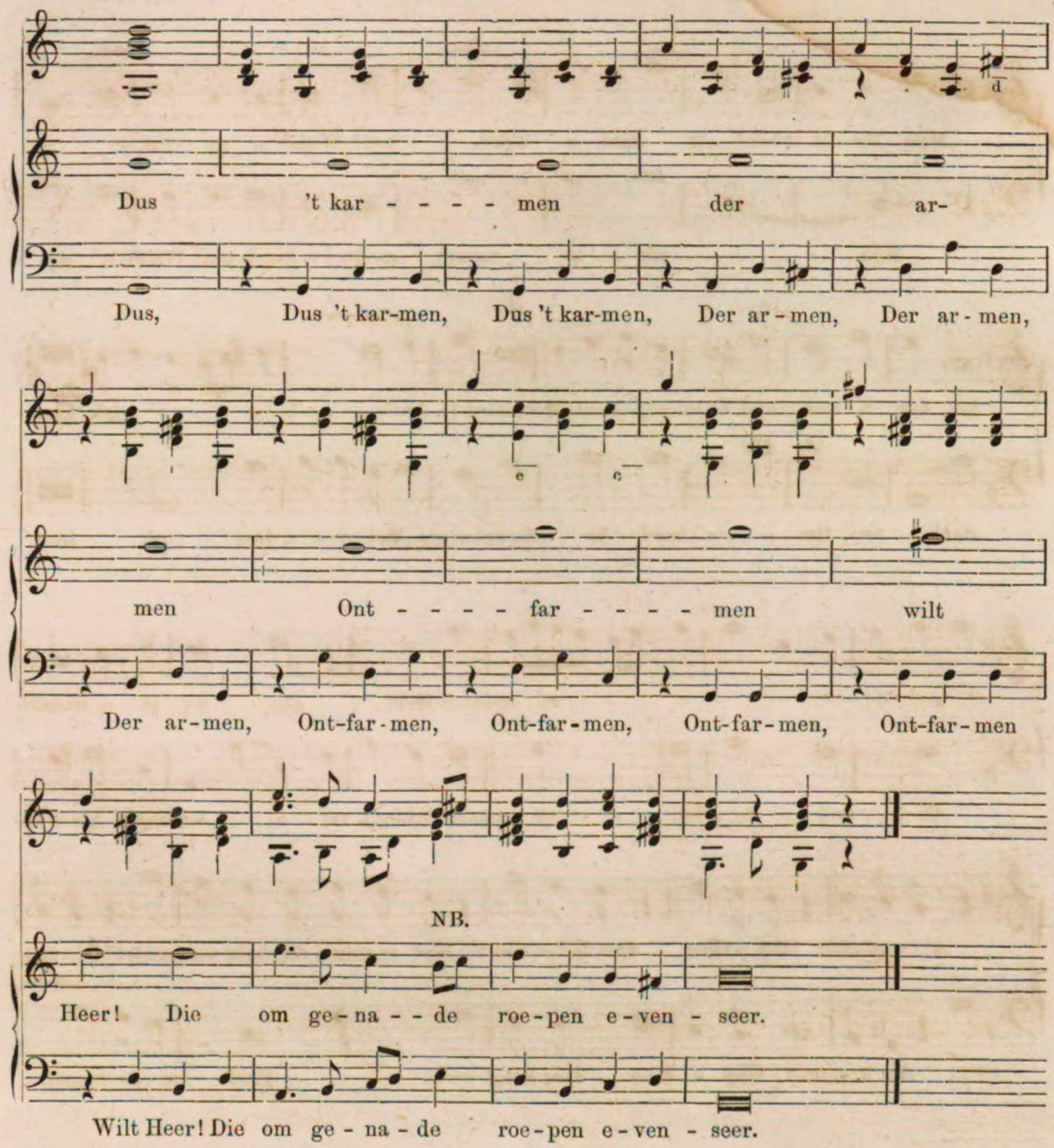

Hierbij nog een paar opmerkingen.

1°. Zoowel dadelijk aan het begin, als in de 2de maat vóór het slot moet zonder twijfel in de melodie het verhoogingsteeken uit de luitpartij overgenomen worden. Dergelijke onnaauwkeurigheden in de schrijfwijze waren destijds aan de orde.

2°. Bij (a) staat in de luit-tabulatuur: 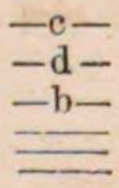 d. i. Het zal moeten zijn: 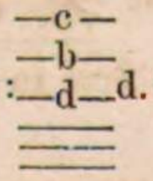 d. i. 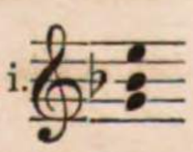

3°. Bij (b) staat; . Denkelijk foutief voor In allen gevalle ligt aan deze maat (met den zangbas) het septimenakkoord ten grondslag. Vg. Sweelinck, Regina coeli pag. 4, eerste maat; pag. 10, 2de maat; pag. 14, 10de maat enz.

4°. Bij (c) vinden wij de straks besproken imitatie. Op de 3de kwart in die maat heeft de

verdient nog eene Pavane Lacrime »met den Bas", door Valerius op bl. 216 en 217 meêgedeeld, onze aandacht, zij het ook niet om de fraaiheid van het gedicht.

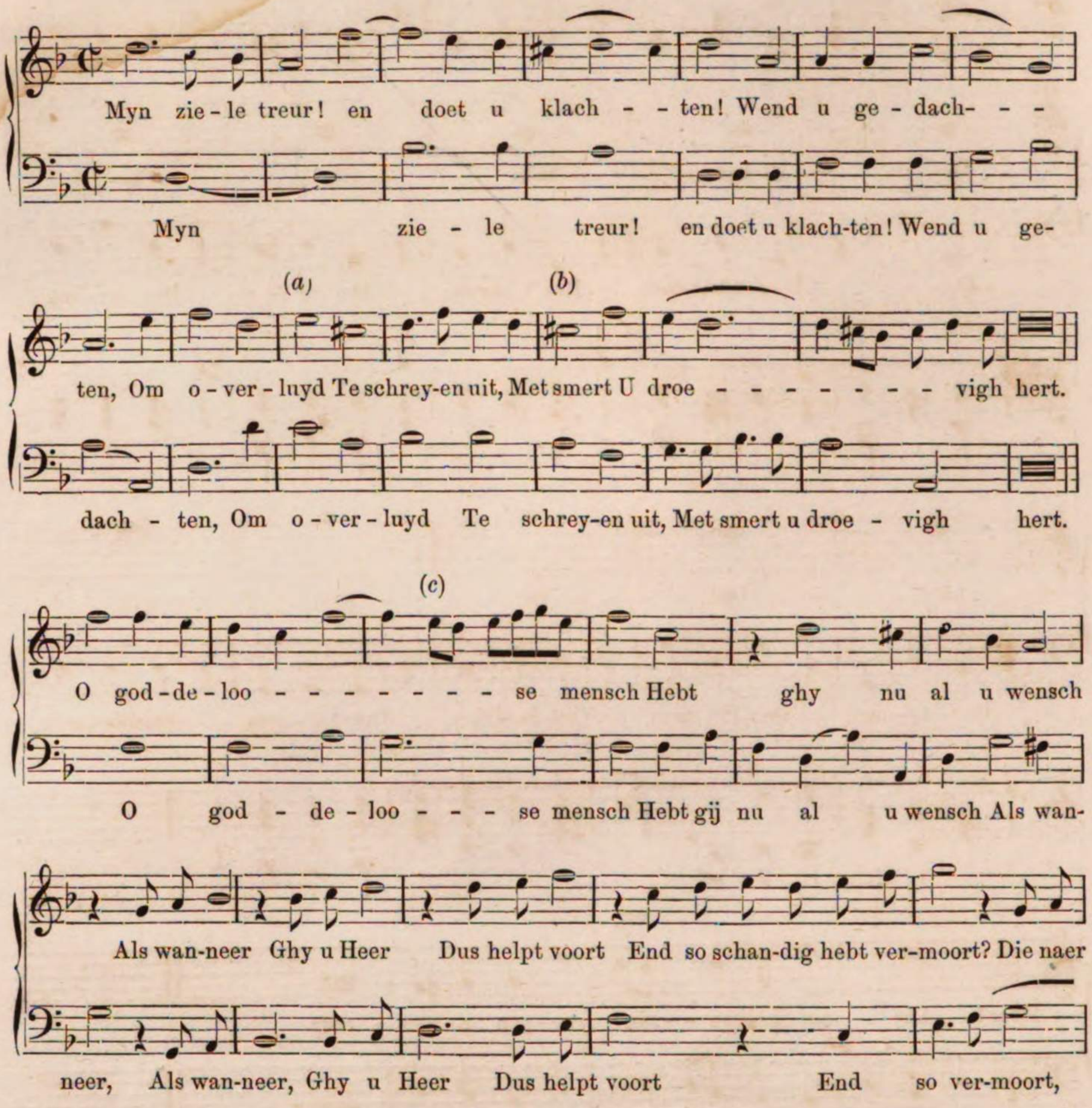

---

luit de lage *d* 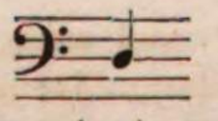 In de volgende maten duiden de letters *c*, *d*, *e* in de luitpartij deze toonen aan 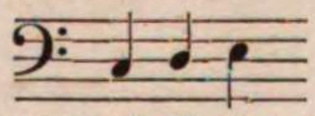 Men merke ook de niet onaardige aanvulling aan het eind van het eerste deel in de luitpartij op.

5°. Bij (d) staat in de luittabulatuur voor de laatste kwart: 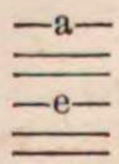 d, i. Dit moet zijn: 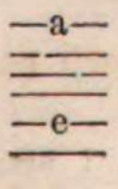 d. i. 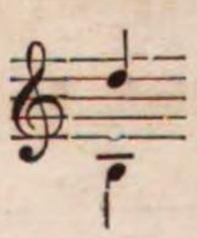

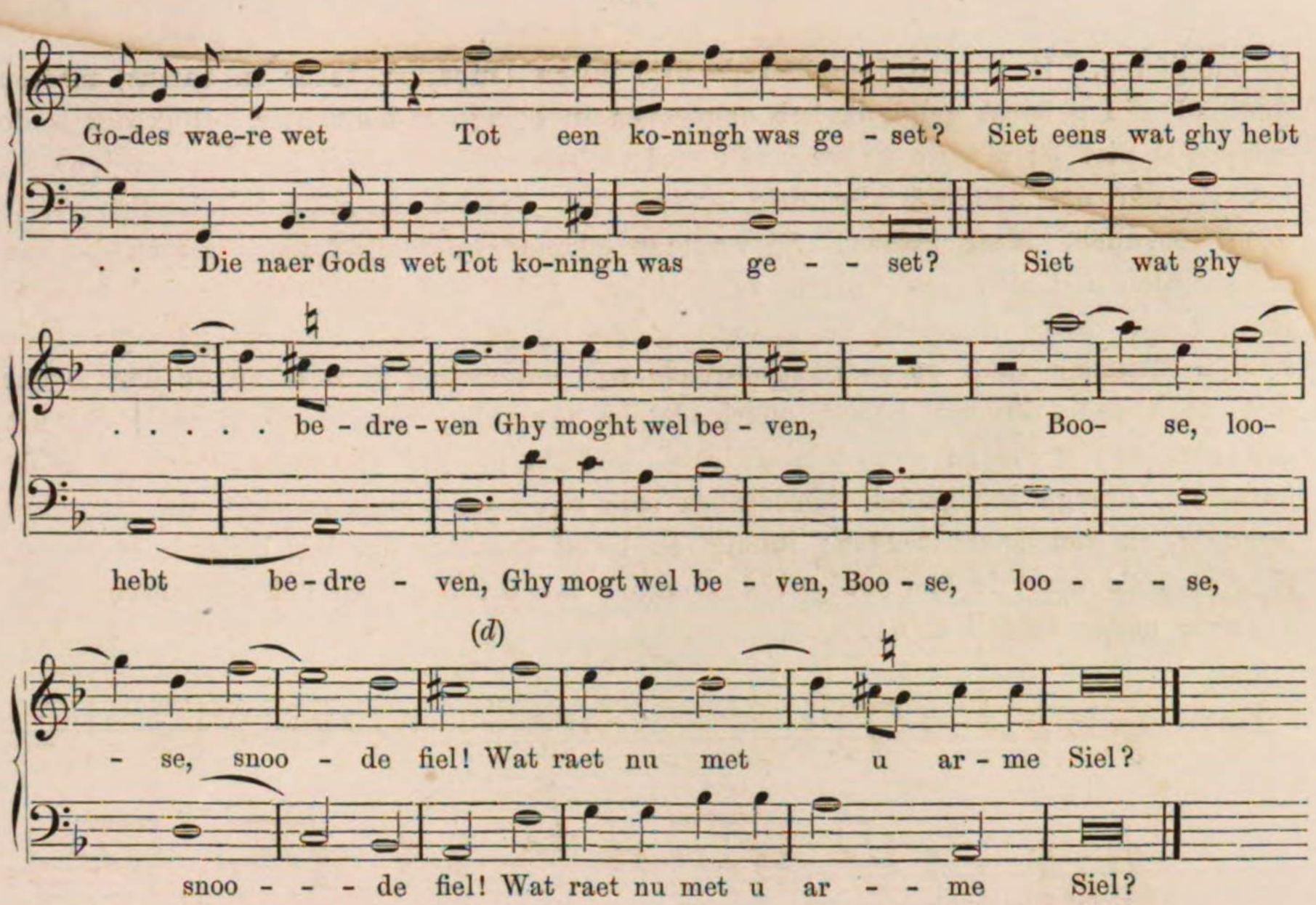

Men zal moeten erkennen, dat deze begeleiding, de ontwikkeling der kunst van dien tijd in aanmerking genomen, zoo goed als onberispelijk mag heeten. [1]) Op een paar plaatsen vestig ik meer bepaald de aandacht. Zoo is de Querstand bij (a) gansch niet ongewoon en zeker niet als een drukfout te verwijderen gelijk de *c* in de luitpartij duidelijk bewijst. Verg. ook Bijlage D achter deze Volksliederen in de 10de maat. De schijnbaar onmelodische figuur *cis f* bij (b) wordt minder hard als men den zang aldus analiseert: *f e d cis, f e d cis.* Hetzelfde geldt van het slot bij (d). De plaats (c) heeft kennelijk overeenkomst met hetgeen wij hierboven bl. 14 in de noot op de plaats (b) aantreffen.

De aanduidingen in Bijlage C en F gevoegd bij het zooeven bl. 12 over de applicatuur der luit gezegde, zullen, vertrouw ik, voldoende zijn om voor mijne lezers volkomen duidelijk te maken, hoe dit instrument bespeeld en hoe de muziek daarvoor bestemd genoteerd werd. Het eenige wat ik nog hierbij heb te voegen betreft het octaaf, waarin de luiten gestemd werden. Daaromtrent verkeer ik in onzekerheid. Ik durf daarom niet beslissen of de Superius niet een octaaf lager, en de beide andere luiten niet een octaaf hooger gestemd werden.

Ik wil deze mededeeling eindigen met een kort verslag van eene curiositeit, die wij in een van de laatste nummers van Valerius' verzameling aantreffen. Bij de Almande Monsieur nl. op bl. 286 vinden wij eene begeleiding van niet minder dan drie luiten. [2]) Het heeft mij eenige moeite gekost dit zonderlinge instrumentale kunststuk

---

[1]) Geen wonder! De bas is van noot tot noot aan Dowland ontleend, zooals mij later gebleken is uit Crul's Pampiere werelt, waar op bl. 418 en 419 dezelfde bas bij »Dowland's Lacrime" te vinden is.

[2]) Op bl. 258 van den Gedenkklank komt nog eene begeleiding van drie luiten voor bij de Pavane d'Espagne, dezelfde melodie, welke met variaties voor orgel van Sweelinck en Scheidt, door Robert Eitner voor de Vereeniging voor Muziekgeschiedenis zijn uitgegeven, met het (vermoedelijk foutief) opschrift: Paduana et Hispania. Lees: ex (of de) Hispania.

te ontcijferen. Ik bevond toen, dat de drie luiten (superius, tenor en bassus) moeten gestemd zijn geweest gelijk ik heb opgegeven in bijlage F hierachter. Blijkbaar is de componist niet bij machte geweest zijn stof te beheerschen. Wel bespeuren wij overal het streven om aan elk der drie spelers een zooveel mogelijk zelfstandige rol te doen vervullen. Maar helaas! Zij verstaan elkander niet altijd zoo, als men dit van samenspelende lieden zou mogen verwachten. Ieder vat zijne taak op zijn eigen manier op. Ieder figureert de melodie gelijk hij goed vindt, met dit gevolg dat de figuren elkander vaak op oorverscheurende wijs ontmoeten, ja zelfs nu en dan tevens met de melodie in een hoogst onvriendelijke aanraking komen. Toch ontbreekt het ook niet aan goede en correct uitgedrukte gedachten. Bij alle onbeholpenheid in de harmonie, draagt het geheele muziekstuk toch een hoogst eigenaardigen tint door het levendig, ik zou haast zeggen: luimig en dartel karakter der begeleidende stemmen. Men oordeele naar de hier meêgedeelde maten aan het begin en het slot ontleend. De 4 eerste maten luiden aldus:

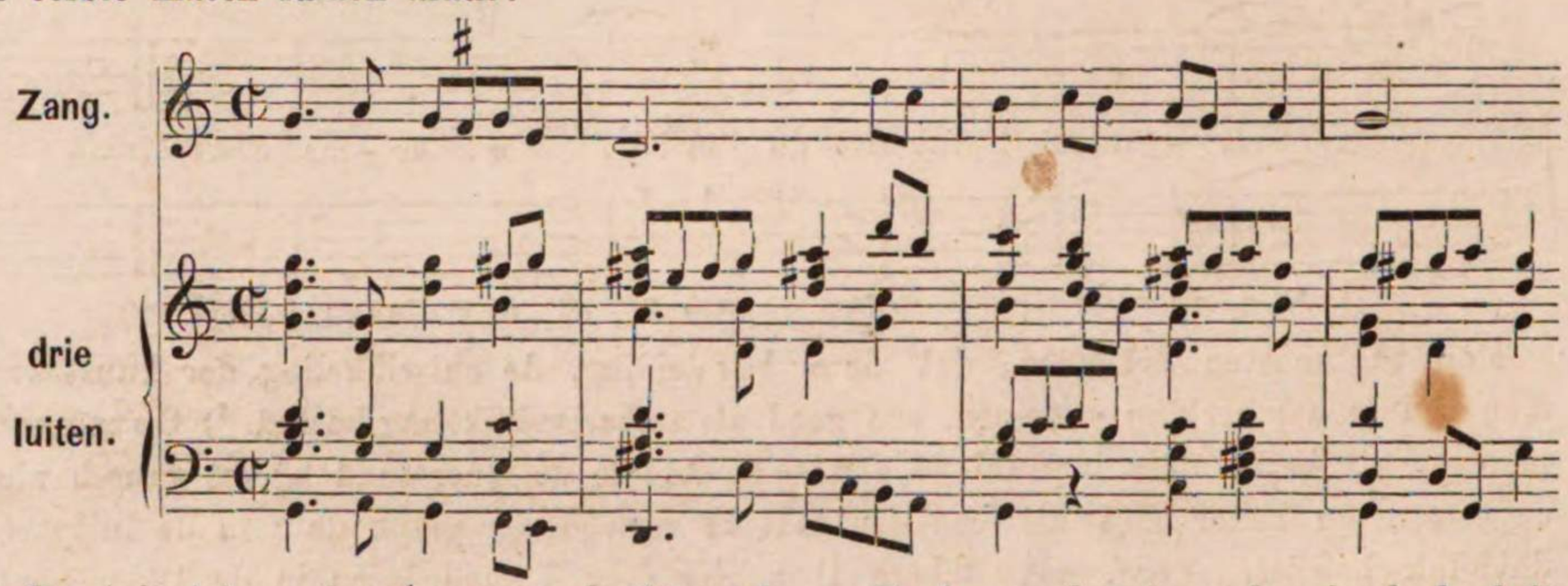

De 4 laatste maten (waarvan de 1e merkwaardig is om den terugslag in de basluit op den aanhef van het lied, de 2de wegens het conflict tusschen de verschillende luitstemmen, de 3de wegens de contrasteerende bewegingen in de verschillende luitpartijen) zijn deze:

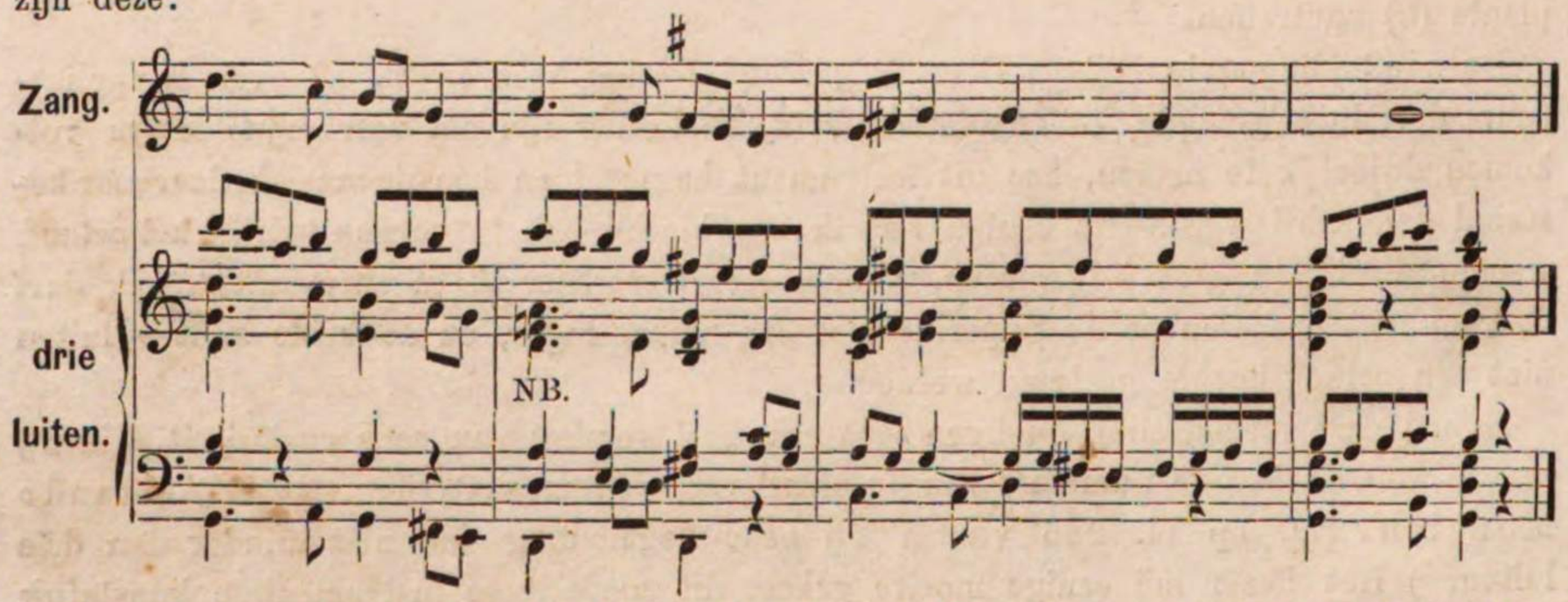

Met al zijn gebreken is mij dit muziekstuk lief. Hoogst waarschijnlijk toch bezitten wij daarin een trouw beeld van de muzikale ontwikkeling der beschaafde dilettanten hier te lande in den aanvang der 17de eeuw, en verdient het daarom als illustratie van het volksleven gelegd te worden naast de prentjes bv. op bl. 23, 27 en 65 van den »Nieuwen Jeucht-spieghel" (uit dien tijd), waar we de musiceerende liefhebbers te zamen, ja, maar door het geheele vertrek verspreid en zoo, dat niemand zich om de anderen schijnt te bekreunen, zien spelen en zingen.

§ 4. AANTEEKENINGEN OP DE IN DEZE VERZAMELING OPGENOMEN VOLKSLIEDEREN.

Van de 19 hierachter te vinden liederen zijn er slechts 14 op den bladwijzer van Valerius als »*Nederlandsche Stemmen*" aangeduid. Toch mag men gerust aannemen, dat er velen onder de uitheemsche voisen gevonden worden, die, wat hare populariteit betreft, met de Nederlandsche gelijk stonden. Daartoe behooren in de eerste plaats die welke in de liedeboeken van dien tijd reeds met den aanhef van een Nederlandsch ied werden aangegeven [1]), ten andere die, op welke destijds hier te lande vele volksliedjes gezongen worden [2]). Wat aangaat

N°. I.

op de stem: »Sal ick noch langher met heete tranen enz., hebben wij geen reden aan den Nederlandschen oorsprong der melodie te twijfelen. Uit den aanhef echter blijkt reeds, dat die zangwijs niet geheel onveranderd is gelaten bij het volkslied door Valerius hier meêgedeeld. Oorspronkelijk zal wel de eerste en derde regel aldus hebben geluid:

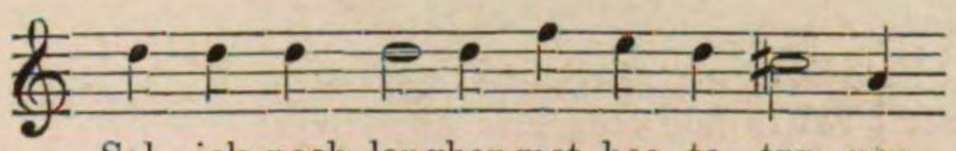

Ook is de maatindeeling bij Valerius (zie Bijlage D) niet juist. Niet $^2/_2$ of $^4/_4$, maar $^3/_2$ is de maat, die het lied eischt, en die ik dan ook niet geaarzeld heb te herstellen. Naar de schrijfwijs dier dagen, zelfs bij Bach nog aan te treffen, is de

---

[1]) Zoo bij Valerius (zie de lijst hierboven bl. 9) de Engelsche voisen: *Bara Vastres drom Farewell, Fouille, Min* en *Woddecot*. De Fransche: *Est ce le grand Dieu, Galliarde Maurice, Quand ce beau printems*, en nog een paar Fransche Couranten. Zelfs de melodie van het »*Wilhelmus*" is waarschijnlijk van uitheemschen oorsprong, al zal niemand daarom aarselen haar »Nederlandsch" te noemen. Zoo is de melodie, die bij Valerius nog als *Engelsche Dafne* voorkomt, bij Theodotus reeds aangeduid door den aanhef van Starters *Doen Daphne d'overschoone Maeght*, welk gedicht eene imitatie schijnt van de Engelsche Dafne, beginnende: »When Dafne did from Phoebus fly". Het Engelsche *Woddecot* is bij Starter geworden: *Dat men eens van drincken spraeck*, een door hemzelf gedicht Drinckliedeken; het Fransche *O nuict, jalouse nuict* (Zie den *Nederduijtschen Helicon*, Haarlem 1610, bl. 324), werd bij hem en anderen *O nacht, jaloersche nacht;* het Engelsche *Come Sheepherds* werd later *Lieflocksters van de min*, een door Starter gedicht »claeghliedt over de onthoofding van den prins van Northfolck;" het Engelsche *Farewell* werd: *Wanneer ik slaap;* het Engelsch *Bara vastres: Phoebus is enz.*, de Engelsche *Min: Nu leef ik in 't verdriet*, enz. Reeds heeft de heer A. C. Loffelt te Dordrecht in den »Spectator" van het jaar 1870, bl. 291 vlg. de aandacht gevestigd op het feit, dat in den tijd waarvan wij nu spreken zooveel Engelsche liedjes hier te lande populair waren. De zaak zelf en wat er toe leidde verdient nader behandeld te worden. De reeds genoemde vermaarde dichter Jan Starter, Engelschman van geboorte, zal tot die populariteit wel het zijne hebben bijgedragen. De heer Loffelt wijst ook op den invloed dien de hier te lande rondtrekkende Engelsche tooneelspelers zullen hebben geoefend op onzen volkszang. Men vergete hierbij niet, dat de destijds ten tooneele gevoerde stukken, zoo hier te lande als in Engeland, doorspekt waren met liedjes op bekende voysen.

[2]) Zoo, om maar iets te noemen, de Italiaansche: *Si tanto gratiosa, A lieta vita, Chi guerregiar desia, Questa dolce Sirena,* enz., de Fransche: *Courante Serbande, l'Avignone, la Durette, l'Orangée, la Piquarde, la Dolphinée, Si c'est pour mon pucellage*, enz.; de Engelsche: *Dafne, de Klokkendans, de Min, Come again, Farwell, het Lapperke, het Fortuin, Sweet Robbert* enz., de Allemanden: *Kits, Pekelharing*, enz. enz. waarvan sommigen al spoedig (b. v. reeds bij Starter) door den aanhef van Nederlandsche liedekens werden aangeduid. Zie vorige noot.

Melodie zonder ♭ aan den sleutel genoteerd. In de 4de maat ontbreekt de ♭ voor , die echter, gelijk de melodie schijnt te vorderen en de luitpartij uitdrukkelijk aanwijst, niet mocht ontbreken.

Het schijnt wel, dat deze Melodie tot de zeer populaire heeft behoord. Altans ik vond ze in verschillende bundels van de eerste helft der 17de eeuw terug. Zoo b. v. bij Camphuysen (Ed. van 1647 bl. 6); in den Nieuwen Jeuchtspieghel (zonder jaartal, doch insgelijks uit dien tijd) op bl. 158; in J. H. Krul's Minne-Spiegel (zonder jaartal) bl. 156; bij een gedicht van Jacob Westerbaen (1644); in een geschreven bundel van 1645, toebehoord hebben aan Mr. J. v. Lennep (Catalogus Fr. Muller, N°. 2031), in welk HS. wij aan het eind een kleine verzameling oude liedjes vinden, geschreven met een andere, het oude handschrift nabootsende hand, en daarbij ook een lied met het opschrift: Sal ick noch met heete tranen; eindelijk in den »Singenden Swaan" (kathol. bundel) op drie geestelijke liederen, waarvan de twee eersten met de Melodie in noten gedrukt. De melodie van Valerius is zeker zuiverder. Ziehier die van den Singenden Swaan op bl. 243:

Stem: { Een eenig een heb ik verkoren. Ofte
Sal ik nog langer in heete tranen. Ofte
Wanneer de Heeren Musicanten

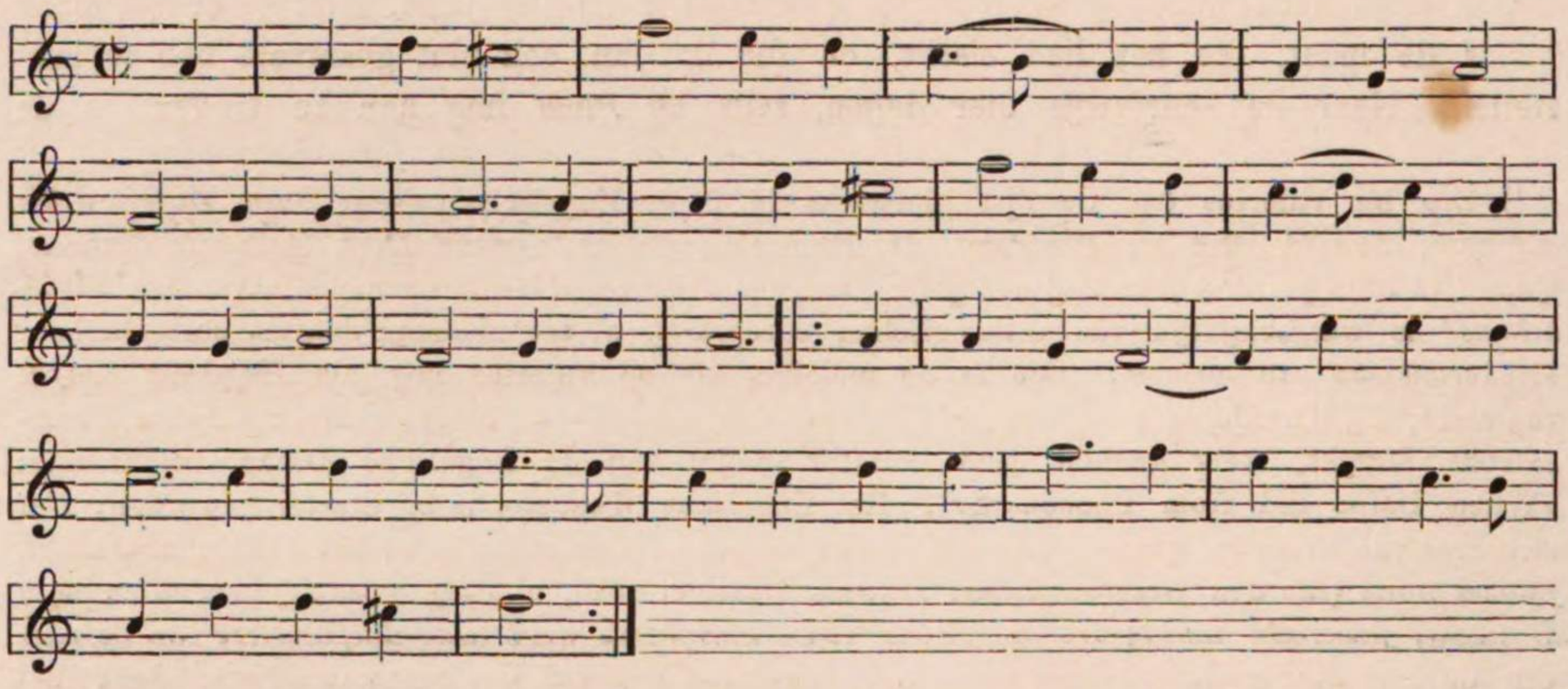

De text van ons volkslied heeft betrekking op den treurigen toestand, waarin het land bij de komst van Duc d'Alf verkeerde. »Madame Parma" zoo schrijft Valerius, »is in Spanje geoordeelt geweest niet strenghe genoech tot straffe der Nederlanders »gehandeld te hebben; neemt derhalve den Koning voor, na deselve Landen aff te sen»den, in plaetse van die eenige versachtinge aen te doen, den wreeden, lang bekenden »bloet-hond Duc d'Alva, denselven bevel gevende, sich met veel Crygsch-volck naer »'t Nederlant te vervoegen; ende Madame, dat sy hare commissie ende staet soude »aff leggen: 't welcke sy gedaen hebbende, — — is Duc d'Alf in 't Landt aange»komen!" Daarop volgt een fraaie koperen plaat, voorstellende de onderdrukking der Nederlanden, onder het zinnebeeld van een leeuw tusschen de pers gekneld, welke pers door de vereenigde krachten van Duc d'Alf, Granvelle en de Gouvernante wordt dicht gedraaid, terwijl Don Frederik de banden, waarmede de leeuw gekneveld is, met alle macht vaster trekt. Op den achtergrond ontwaart men Philips, den Paus, Vargas en

andere potentaten als toeschouwers, terwijl op den voorgrond de emblemata van vrijheid en recht verbroken en geschonden verspreid liggen. Volledigheidshalve vermeld ik hierbij nog ten slotte, (bij de andere platen die op gelijksoortige wijze zijn ingericht, zal ik mij niet ophouden), dat de plaat een dichterlijk onderschrift, het volkslied eenige spreuken als opschrift draagt. Zie hier een en ander.

Het onderschrift bij de plaat luidt aldus:

Gelyck een harde stroom geweld doet op de dycken,
En niet en rust of gaet daer deur en overstrycken,
Doet onder loopen 't Land, verderft mensch, vrucht, en vee,
Soo ist nu met dees Prins, die als een dolle Zee
Verlaet recht, plicht, natuer, doet kracht aan syn gewisse,
Die (volgens synen eed, wat seg ick eed! Waer isse?)
Den dyck behoord' te syn voor alle schendery,
Verplet de Vrye Leeu nu selfs door tiranny.
Siet toch Madam, Granvell' en ooc Duc d'Alf eens schroeven,
En hoe sy met de bloet-Pars desen Leeu bedroeven,
Men druct so hard dat m' hem nauw' levend meer en kent,
Waer door 's Lants Wet en Kroon verscheurt leyt en geschent.

De spreuken boven het volkslied zijn deze:

Caesar Maxim. (?) Quicunque conscientiis mortalium imperaturus est, is coeli arcem invadit et plerumque potestatem terrae perdit.

Theod. Beza. Arrière Roys et princes revestus
Dor et d'argent, et non pas de Vertus.

Jacobus Cats. Ach! 't is een bitter mensch, die met een wrangh gemoet,
Een haastig oordeel schrijft en dat met enckel bloet.

Het volkslied, drie coupletten groot, hebben wij in zijn geheel en onveranderd opgenomen en behoeft geen verklaring dan voor zoover de uitdrukking »den Speck" in het tweede couplet betreft. Het lijdt geen twijfel of dit woord was, even als het Spaansche »Maraen", 't welk, ook bij Valerius, telkens voorkomt, en *Spek* beteekent, een schimpnaam op de Spanjaarden, destijds hier te lande in gebruik. De oorsprong dezer benaming echter is niet volkomen zeker. [1])

[1]) Zooveel is uitgemaakt, dat de naam Marranen in Spanje en Portugal de schimpnaam was, gegeven aan gedoopte Joden, die, als van Joodsche zeden verdacht, aan gedurige vervolging waren blootgesteld en daarom in grooten getale het land verlieten om elders (ook hier te lande) een veiliger verblijf te zoeken. Vg. Graetz. *Geschichte der Juden* IX, die ald. op bl. 248 den schimpnaam Judeo marrano, d. i., naar hij meent, *Vervloekte Jood* vermeldt, in Portugal in gebruik. Volgens Pressel, in Herzog's *Real Encyclopädie* XVII bl. 354 beteekent de naam Marano, die in Spanje aan alle schijn-christenen werd gegeven, Moor en pastte dus eigenlijk alleen op de gedoopte Mohammedanen. Achter deze verklaring zou ik een groot vraagteeken willen plaatsen. Hubner noemt op bl. 614 van zijn *Courantentolk*, Leiden 1748, Marrane een schimpnaam, dien men hier te lande den Spanjaarden gaf, en wel bepaaldelijk aan diegenen onder hen, die men verdacht hield dat zij van Joden of Mahomedanen afkomstig waren. Maar van waar die naam zelf? Zeker zal hier de beteekenis van spek, die het Spaansche woord heeft, wel moeten vastgehouden worden. Wellicht heeft men zich den oorsprong van dezen naam aldus te verklaren. 't Is bekend, dat de Mooren en Joden in Spanje, gedurende de vervolging waaraan zij bloot stonden sinds het eind der 15de eeuw, bij duizenden hun geloof afzwoeren en o. a. ook het verbod, dat ten aanzien van varkensvleesch voor beiden gold, niet langer in acht namen. Dat deze afvalligen, als waren zij door hunne belustheid op het verboden varkensvleesch aan hun godsdienst ontrouw geworden, door den volkshumor Marrano (spek) genoemd werden, zou evenmin vreemd verdienen te heeten, als dat nu nog de niet strenge Joden te onzent, zich den spotnaam van Spekjoden moeten laten welgevallen. Dat nu door onze

N°. II.

Ook bij Valerius is deze »Studenten Dans" slechts met één ♭ aan den sleutel genoteerd, hoewel de melodie, blijkens de luitpartij, in G kleine terts [1]) gedacht is en dus, naar onze schrijfwijze 2 mollen aan den sleutel moest hebben. [2]) Ware het mij bij de uitgave alleen te doen geweest, om een denkbeeld te geven van de wijze, waarop destijds de volksliederen werden geharmoniseerd, ik zou mij eenvoudig aan de luitbegeleiding gehouden hebben, maar dan zeker ook verplicht zijn geweest een voor onze ooren ondragelijke begeleiding te leveren. Men oordeele naar het onderstaande, 't welk het luitaccompagnement bij Valerius getrouw terug geeft.

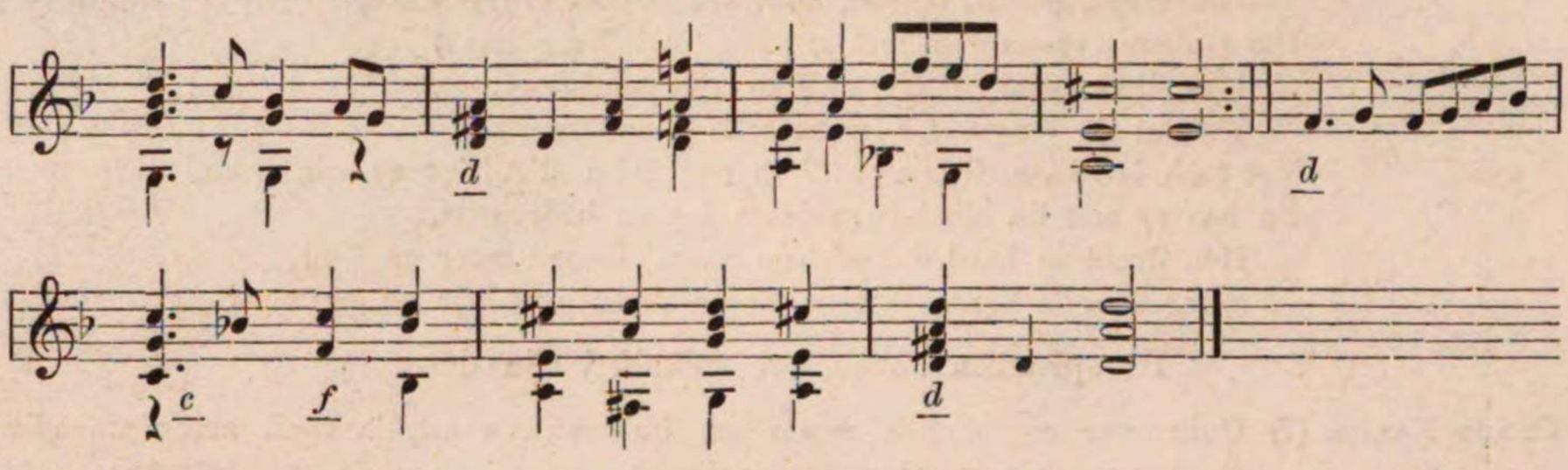

Ik meende ook hier te moeten te rade gaan met de thans heerschende wetten van euphonie en den *d*moltoonaard als den voor deze melodie natuurlijkste te moeten aannemen.

Voor het overige zijn mij van deze melodie, die ik nergens elders aantrof, geen nadere bizonderheden bekend.

Bij Valerius heeft dit lied vier coupletten. Het tweede, door ons weggelaten, luidt aldus:

Al die te recht beminnen
's Lants vryheit en 't geloof,
Die geven nu dees' spinnen,
De boose tot een roof.
't Is vrienden tyt, breekt op,
Ontgaet des Spanjaerts strop.

---

voorvaders in de 16de eeuw deze schimpnaam op de Spanjaarden in het algemeen werd toegepast, is misschien eenvoudig hieraan toe te schrijven, dat men hen met het meest verachte wat men uit Spanje kende gelijk stelde. Kon men wel op krachtiger wijze uitdrukken, hoe diep men den trotschen Spanjaard verachtte, dan door hem gelijk te stellen met den ellendigen Maraan? Ik denk hierbij aan het woord van Limborgh aangehaald door Basnage, Vervolg op Flavius Jos. II. bl. 1799. »de groote heeren in Spanje mogen vrij van naam veranderen en oude wapenen aannemen, men weet evenwel, dat zij van joodsche afkomst en zelfs Joden zijn." De diepere gedachte die aan deze schijnbaar onjuiste benaming ten grond ligt is deze, dat het woord *marrano* of *maraan*, *als schimpnaam* eigenlijk niets anders te kennen geeft dan de ontrouw aan geloof en overtuiging, en dus, nog daargelaten de omstandigheid dat Spanje het vaderland was van de massa der hun geloof verzakende Joden, zeer gevoegelijk kon gegeven worden aan de gehate vertegenwoordigers van het om zijne trouweloosheid beruchte Spanje hier te lande. Zoo is misschien ook het best te verklaren de beteekenis van *verwenschte, vervloekte*, waarin het Spaansche woord Marrano voorkomt. De *Spekmoor* of *Spekjood* nl. is niettegenstaande zijn gewaand Christendom, niets meer dan een vervloekte ongeloovige.

[1]) Dit is natuurlijk niet volkomen nauwkeurig uitgedrukt, daar men destijds nog meer in de oude kerktoonaarden dan in onze groote en kleine terts dacht.

[2]) Vergelijk het hierboven bl. 19 gezegde over het noteeren der mollen aan den sleutel.

Vraagt men op welke gebeurtenis dit gedicht betrekking heeft, men heeft de keus tusschen tweeërlei in het voorafgaande verhaal van Valerius vermeld, t. w. de terechtstelling van Egmond, Hoorn en andere edelen, te Brussel aº. 1568, en het oplichten en gevankelijk naar Spanje zenden van Philippus, graaf van Buren, 's Prinsen zoon, destijds student, aan de Leuvensche academie. Daar laatstgenoemde daad van Alva, als een schandelijke verkrachting van alle rechten en privilegiën, door den auteur met groote verontwaardiging wordt beschreven en onmiddelijk daarna het volkslied: »Al uwe boos' aanslagen" een plaats vindt, zou men licht kunnen meenen dat bij deze »boos' aanslagen" in de eerste plaats aan het verraderlijk en onwettig wegvoeren van Oranjes zoon moest gedacht worden, te meer omdat de scherp anti-Roomsche Valerius juist geen bizondere sympathie voor Egmond voelde. [1]) Toch bewijzen de woorden:

»die so veel menschenbloet
»Stort met een wreet gemoet."

in het derde couplet (in Nº. II hierachter. het tweede) dat de bloedige terechtstelling in Junij 1568 den dichter meer bepaaldelijk is voor oogen geweest.

Nº. III.

Over het »Wilhelmus van Nassouwe", het eenige volkslied uit de glorierijke dagen onzer vaderen, dat tot op dezen dag nog iets [2]) van zijne populariteit behouden heeft, is reeds zooveel geschreven, dat men bijna zou kunnen volstaan met de verwijzing naar deze literatuur, gelijk ze o. a. bij J. F. Willems, *Oude Vlaemsche liederen* bl. 76 is opgegeven, ofschoon deze nog niet volledig is. Moge het zoo goed als zeker zijn, dat Marnix van St. Aldegonde dichter is van den text [3]), de herkomst der melodie ligt

---

[1]) Zie Gedenck-clanck bl. 18, na het verhaal van 's Prinsen vertrek uit de Nederlanden in 1567: »'t welcke een groote verslagentheyt maeckte onder die van de »gereformeerde Religie. —— Ter contrarie soo heeft den voornoemden »*Grave van Egmont*, hem geopenbaart dat hij vyand was van de gerefor»meerde Religie, sich te vooren gethoont hebbende deselve toegedaen »te zyn; ende om in des Spanjaerts goede gracie te geraken, ende te »bethoonen dat hy een yveraar was van de moeder de H. Roomsche »Kercke, soo dede hy veele menschen ombrengen in de quartieren »van Vlaenderen." In het Geuzeliedboek vindt men in onderscheiden liederen de zeer verschillende volksstemming over Egmond, al naarmate òf zijn martelaarschap òf zijn terugkeer (?) tot de katholieke kerk op den voorgrond werd geplaatst, uitgedrukt.

[2]) Nog iets! Ja. Men kent daarvan nog de eerste helft der oorspronkelijke melodie en den eersten van de 120 versregels waaruit het gedicht (15 coupletten met de aanvangletters: W. I. L. L. E. M. V. A. N. N. A. S. S. O. V.) bestond. Bij eenig nadenken zal men zich gemakkelijk rekenschap geven van het feit, dat dit gedicht, bij zoo geheel veranderde tijdsomstandigheden, in den mond des volks niet is blijven leven. Reeds dat: »den Coninck van Hispanjen ick altyt heb geëert," al dadelijk in het 1e couplet, verloor al spoedig zijn actualiteit. Ook dit, dat de tweede helft der melodie als in ander rhythme gesteld op den duur niet behouden bleef, kan ons niet bevreemden. Hetzelfde verschijnsel merken wij in het kerkgezang op. Alleen dit is duister, van waar het thans in zwang zijnde slot der melodie mag afkomstig zijn

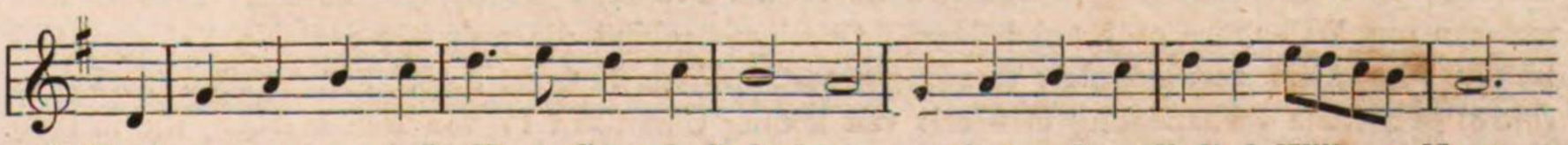

[3]) Zie daarover vooral *G. D. J. Schotel.* Gedachten over het oude volkslied Wilh. v. Nass. en den vervaardiger van hetzelve. Leyden 1834.

nog in het duister. Hoffmann v. Fallersleben maakt gewag van een Duitsch jachtliedje hetwelk op dergelijke voys gezongen werd, welke voys, destijds (1724) aan een Fransch lied schijnt ontleend te zijn. De aanduiding in de Geuzeliedboeken: »op de wijze van Chartres (ook Charles)," doet insgelijks aan Fransche afkomst denken, al is het dat tot heden geenerlei bizonderheden dienaangaande aan het licht zijn gebracht, en wij dus ten eenenmale in onzekerheid verkeeren of de naam der melodie op een persoon (Charles Quint b. v. of de hertog van Chartres), dan wel op eene plaats (Chartres in Frankrijk, het Romeinsche *Autricum*) terugwijst. [1]) In elk geval hebben wij voor die benaming: wijze van Chartres of Charles, analogie in de navolgende voys-aanduidingen bij Valerius: Alemande Prins de Parma, Alemande Mary Hofmans, Ballet Marignault, Bransle Guinee, Pavane Philippi, Pavane d'Espagne, Paszemeze d'Anvers, l'Avignonne, Galliarde Maurice, enz.; en elders: wijze van Duren, Prins Robbert, Brande (= Bransle) Breda, Brandt (id.) d'Angleterre, Brande Reine, Passomeza (= Paszemeze of Passamedio) Cicili (=Sicilien?) enz. enz.

In de Bijlagen hierachter vindt men onder letter E de luitbegeleiding uit Valerius, merkwaardig wegens de naieve periphrase der melodie en den harden octavengang in het 2de deel, terwijl overigens de harmonie in haar geheel door ons zou kunnen worden overgenomen.

In de katholieke liedbundels der 17de eeuw vinden we de wijze van Wilhelmus dikwijls aangegeven, doch, waar ze genoteerd wordt, meestal een melodie in mineur, die met de ons bekende niets te maken heeft. In den »Singenden Swaan" b. v. komen drie liederen voor op de stem: »Wilhelmus van Nassouwen"; maar de drie genoteerde melodiën hebben niets dan de voetmaat met elkander gemeen. Alleen bij het eerste lied (bl. 76) staat ons Wilhelmus. Geen wonder: het is een lied ter eere van Sinte Guilielmus, den Eremiet, en begint (als ter imitatie van het Wilhelmus van Oranjen):

Wilhelmus, Graef der Graeven,
Groot Hertog, hoog van stam.

Als bewijs, hoe spoedig in deze melodie de verandering van rhythme — zoo gewoon in de volkswijzen der 16de eeuw — aanstoot gaf en verwijderd werd, deel ik hier de melodie meê, zooals ze bij het geestelijk Wilhelmuslied in den Singenden Zwaan voorkomt:

---

[1]) Hoffmann v. Fallersleben zegt op bl. 100 van zijne Horae Belgicae II: »Man hat bisher »nicht ermitteln können, was dies für eine Weise war. Von der Hagen meint (Jen. Litt. Zeit. »1810 I. Bd. S. 284) die gegenwärtig gesungen Melodie seí nur eine kleine Variation von der »Weise des deutschen Liedes: Auf, auf, zum fröhlichen Jagen." In de noot wordt er bijgevoegd: »Auf, auf! auf, auf! zum Jagen, Auf in die grüne Haid! Dies Lied ist von einem Schlesier, »Gottfried Benjamin Hancke gedichtet zur Feier des Hubertusfestes im Kuckusbade 1724. Hancke »hatte es einer gewissen Melodie angepasst, und diese ist, wie ein Zeitgenosse versichert, »das französische Lied: »Pour aller à la chasse Faut être matineux." " — Inderdaad wij zijn hierdoor niet veel wijzer geworden. Immers het Fransche jachtliedje kan zijne melodie zeer wel aan ons Wilhelmus ontleend bebben. Overigens schijnt die zangwijs reeds in Valerius' tijd bij de Duitschers zeer populair te zijn geweest, blijkens hetgeen J. O. Opel in zijne hierboven (bl. 3) genoemde verhandeling meêdeelt van koning Christiaan IV van Denemarken, die in 1626 een lied verspreidde op het geliefkoosde Wilhelmus van Nassouwen, gericht tegen Tilly, »den »pochhans arm in daden."

Stem: { Un jour que ma cruelle. Ofte:
Wilhelmus van Nassouwen. Ofte:
Een Seraphijnsche tonge. Ofte:
O God al van der minne.

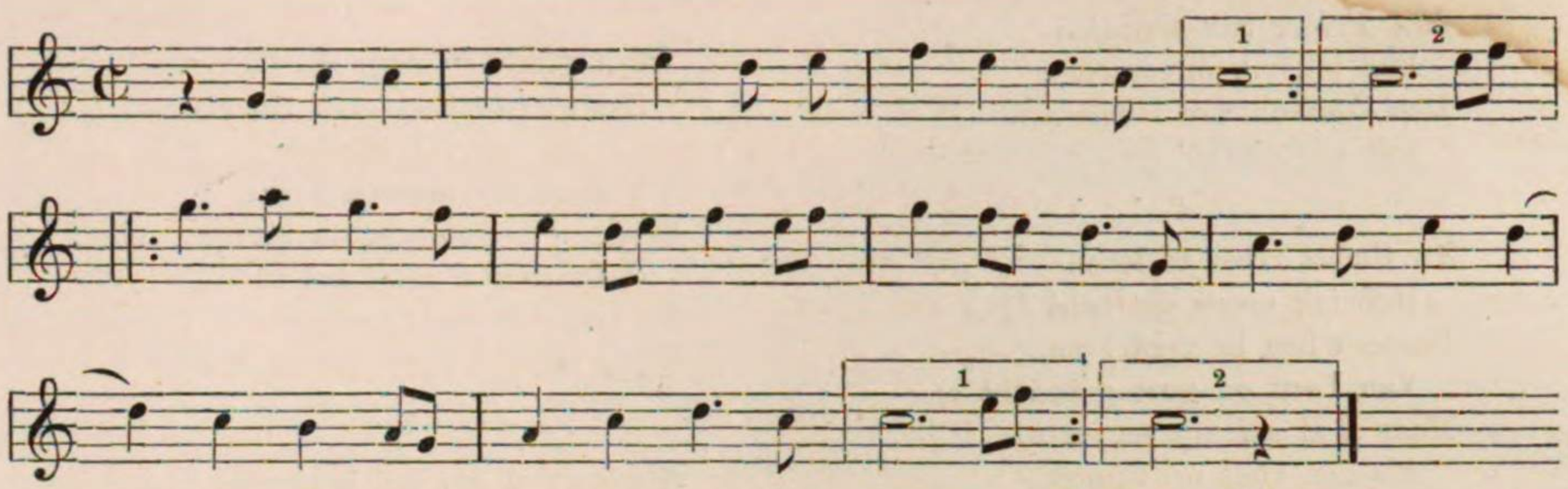

In den bundel van katholieke gezangen door Sal. Theodotus in 1647 uitgegeven vinden we in de »Tafel der Liedekens gaende op wereldtsche voysen het »Wilhelmus van Nassouven" vermeld. Inderdaad heeft het gedicht, waarheen die tafel ons wijst, (»Meditatie van de H. Maghet Maria") dezelfde voetmaat, doch een gansch andere melodie, terwijl het »Wilhelmus" niet eens boven het lied vermeld staat.

Valerius heeft het Wilhelmus-lied opgenomen ter plaatse, waar hij spreekt van het verschijnen van Oranje met zijn leger voor Bergen in Henegouwen a° 1572, terwijl hij uitdrukkelijk verklaart: »in dese tydt heeft men gezongen dit vol»gende Liedeken, 't welcke groote vrucht onder vele luyden schafte." Dat het echter toen niet kan gedicht zijn zal ons niet twijfelachtig voorkomen als wij op den inhoud acht geven en opmerken dat in dit lied de prins van Oranje, die sprekende wordt ingevoerd, afscheid (oorlof, zie 14de couplet) van zijn landgenooten neemt, terwijl hij van de voorafgegane gebeurtenissen alleen den dood zijns broeders Adolf (a° 1668, zie 4de couplet) en zijn mislukten aanslag tegen Alva's leger bij Maastricht in hetzelfde jaar, (zie 11de en 12de couplet) vermeldt. Dit een en ander wijst ons dus op dien tijd, toen Willem, na de mislukte poging om »het swaer tempeest" van de Nederlanden te keeren, zich genoodzaakt zag op de Fransche grenzen zijn leger af te danken en zelf voor een tijd naar Duitschland de wijk nam om betere kansen af te wachten. Zoo doen de Geuze-liedboeken het ook voorkomen als zij boven het Wilhelmus deze aanteekening plaatsen [1]): »Corts na dat Graef Lodewyk van Groningen opghebroken »ende van Jemmingen verdreven was, is de Prince van *Orangien* na de *Mase* ghetogen. »Ende volcht een nieu Christelick Liedt ghemaekt ter eeren des Doorluchtigsten Hee»ren, Heere Wilhelm Prince van Orangien, Grave van Nassou, Patris Patriae, mynen »G(enadige) Fursten en Heeren. Waar van de eerste Capitael letteren van elck veers, »syner F(urstlicken) G(enaden) name metbrengen."

Ofschoon de text van het oorspronkelijke Wilhelmus-lied meermalen is uitgegeven, (Zoo o. a. door Hoffmann van Fallersleben in zijne Horae Belgicae, Willems in zijne oude Vlaamsche liederen) meen ik dat het in eene verzameling als deze niet mag ontbreken en neem het dus in zijn geheel hier op naar de uitgave van Valerius en met enkele afwijkende lezingen uit het Geuzeliedboek.

---

[1]) Vg. *Schotel* a. w. bl. 7.

1.

Wilhelmus van Nassouwe
Ben ick van duytschen bloet
Het Vaderlant getrouwe,
Blyf ick tot 's Lands behoet *a*).
Een Prince van Oranjen
Ben ick vry onverveert,
Den Coninck van Hispanjen
Ick altyt hebb' geeert.

2.

In Godes vrees te leven
Heb ick altyts getracht *b*)
Daarom ben ik verdreven,
Van Lant en goet gebracht *c*),
Maar God sal my regeeren,
Als een goet instrument,
Dat ick sal wederkeeren,
Noch in myn regiment.

3.

Lyd' u myn ondersaten
Die oprecht syt van aerd,
God sal u niet verlaten.
Al syd' ghy nu beswaert,
Die vroom begeert te leven,
Die bidde nacht en dag *d*)
Dat God mij kracht wil geven *e*)
Dat ick u helpen mach.

4.

Lyf, goet, en al te samen *f*)
Heb ick u niet verschoont
Myn broeders hoog van namen
Die hebben 't oock betoont.
Graaf Adolf is gebleven
Te *g*) Vrieslant in den slag,
Syn siel, in 't eeuwig leven
Verwacht den jongsten dag.

5.

Een edel Prins geboren *h*)
Van Keyserlick geslacht *i*)
Een Vorst des rycx verkoren
Ick altyts ben geacht. *k*)
Voor Godes Woord en leere *l*)
Heb ick vry onversaegt,
Gelyck een held met eere *m*)
Myn edel bloet gewaegt.

6.

Myn schilt en myn betrouwen
Zyt ghy (o God myn Heer!)
Op u soo wil ick bouwen;
Verlaet my nimmermeer:
Opdat ick vroom mach blyven,
U Dienaer t' aller tyt *n*)
De tyranny verdryven,
Die menigh hert doorsnyt. *o*)

7.

Voor *p*) al die mij beswaren
En myn vervolgers zijn,
Wil my (o God!) *q*) bewaren
In desen droeven schijn. *r*)
Dat sy my niet verrasschen
In haren boosen moet,
Haer handen niet en wasschen,
In myn onschuldig bloet.

8.

Als David moste vluchten
Voor Saul den tyran,
Soo heb ick moeten suchten
Met menig Edelman:
Maer God heeft hem verheven
Verlost uyt aller noot,
Een Coninckryck gegeven
In Israel seer groot.

9.

Nae 't suer sal ick ontfangen
Van God den Heer oock 't soet.
Waer kan meer na *s*) verlangen
Myn Vorstelick gemoet,
Dan dat ick hier *t*) mach sterven
Met eeren in het veld,
En 't eeuwig ryck beerven,
Als een getrouwen held.

a) Hoffm. v. F. en Willemsen: »Blyf ick tot in den doot."
b) H. v. F. en W. »betracht."
c) H. v. F. »Om lant, om luit." Will. »Om Land en Luyd'."
d) H. en W. »Bid God nacht ende dag."
e) H. en W. »Dat Hy my" enz.
f) H. en W. »Lyf en goet altesamen."
g) H. en W. »In Vrieslant."
h) H. en W. »Edel en hoogh geboren."
i) H. en W. »Van Keiserlycken stam."
k) H. en W. »Als een vroom Christen man"
l) H. en W. »Voor Godes Woord geprezen."
m) H. en W. »Als een heldt sonder vreesen."
n) H. en W. »t' aller stont."
o) H. en W. »doorwont."
p) H. en W. »Van"
q) H. en W. »O God wil doch"
r) H. en W. »Den trouwen dienaer Dyn."
s) H. en W. »Daer naer so doet verlangen."
t) H. en W. »Dat is dat ick mach."

10.

Niet doet my meer erbarmen
In mijn swaer ongeval *a*)
Dan dat men siet verarmen
Des Coninex Landen al. *b*)
Dat u de Spanjaerts krencken
O edel Nederlant! *c*)
Als ick dat gae bedencken *d*)
Myn edel harte brant. *e*)

11.

Als een Prins opgeseten
Blyf ick met myn heyrkracht *f*)
Van den tyran vermeten
Heb ick den slag verwacht,
Die by Maestricht begraven
Zeer vreesde mijn gewelt.
Myn ruyters sach men draven
Zeer moedig door het velt.

12.

Soo het den wil des Heeren
Had op dien tydt geweest
Ick had wel willen keeren
Van u dit swaer tempeest;
Maer d Heere van hier boven
Die alle ding regeert,
En die elck een moet loven
En heeft het niet begeert.

13.

Seer Christlick was gedreven
Myn Princelyck ghemoet,
Stantvastich is gebleven
Myn hert in tegenspoet.
Den Heer heb ick gebeden
Wt mynes hertengront
Dat hy myn saeck en reden *g*)
Wtvoere t'aller stont. *h*)

14.

Oorlof mijn arme schapen
Die zyt in grooten noot,
U herder sal niet slapen,
Al lydt ghy veel aanstoot. *i*)
Tot God wil u begeven,
Syn heylsaem woord neemt aen
En een vroom Christen leven *k*)
Want 't is hier haest gedaen.

15.

Voor God wil ick belijden
En voor zyn groote macht,
Dat ick tot geener tyde
Den Coning heb veracht;
Dan dat ick Godes eere
Most voorstaen aldereerst,
Gehoorsaemheyt den Heere
Bewysen moste meest. *l*)

a) H. en W. »In mynen wederspoet."
b) H. en W. »Des C. L. goet."
c) H. en W. »O edel Neerlant goet."
d) H. en W. »Als ick daeraen gedencke."
e) H. en W »Mijn e. hart dat bloet."
f) H en W. »Met mynes heyres kracht."
g) H. en W. »Wil reden." (redden.)
h) H. en W. »Myn onschult doen vercont."
i) H. en W, »Al syt gy nu benout."
k) H. en W. »Als vrome Christen leven."
l) H. en W. »Dan dat ick God den Heere
Der hoochster majesteit
Heb moeten obedieren
In der gherechtich'heyt."

N°. IV.

»Den 11 Octobris 1573", zoo verhaalt Valerius, »zyn de Spaensche voor den dag »gecomen, ende van den Noorthollantschen Admiraal, mitsgaeders van andere Kloecke »Zee-Capiteynen soo wel onthaelt ende gegroet, dat des Spaenschen Admiraels schip, »met meer andere, werden verwert onder een, ende den Grave van Bossu, met »vele Dons, adels en gemeene soldaten ende bootsgesellen, gevangen, daervoor verschey»den aensienlicke persoonen werden gelost, &. Duc d'Alf persoonelick t' Amsterdam »zynde, ende deze tydinge verstaende, is in haest vertrocken, nae latende vele schul»den." — — »Te deser tydt werd een Liedeken gesongen, behelsende de klachte van »den gevangen Grave van Bossu, ende alsoo het alsdoe seer vermaert was, hebbe »'t selve hier mede willen invoegen."

Inderdaad vinden wij dan ook dit lied in de Geuzeliedeboeken van 1581 en later, doch, gelijk allen in die volksboekskens, zonder genoteerde melodie. Die melodie, welke, voor zoover mijn kennis reikt, alleen bij Valerius genoteerd voorkomt, moet zeer populair geweest zijn, daar onderscheiden Geuzeliedjens op deze voys staan.

Maar van waar komt die voys? Is ze met dit spotlied op Bossu ontstaan? Dit zou men allicht denken, daar in de oude liedboeken niet anders is opgegeven dan: naar de wijze van »Maximiljanus de Bossu." Toch vinden wij reeds in het oudste gezangboek van Luther, uitgegeven in 1524, dus bijna 50 jaar vroeger, deze melodie op een lied van Speratus beginnende: »Es ist das Heil uns kommen her", terwijl zij al spoedig daarop bij de Boheemsche broeders en later in alle Luthersche gezangboeken ook bij ons te lande werd opgenomen. Moge ook na den verdienstelijken arbeid van *J. C. Schultz Jacobi* over het godsdienstig gezang der Lutherschen in de Nederlanden (4de stuk van de Bijdragen tot de geschiedenis der Evang. Luthersche kerk in de Nederlanden, verzameld door J. C. Schultz Jacobi en F. J. Domela Nieuwenhuis, 1843) menige vraag, ten aanzien van de allereerste Luthersche gezangbundels hier te lande in gebruik, onbeantwoord zijn gebleven, het lijdt geen twijfel of de melodie van het »Es ist das Heil uns kommen her" was destijds (1573) bij de Lutherschen in Antwerpen zoowel als in de noordelijke provincien, door hun gezangboeken bekend. Dit echter bewijst nog niet dat langs dezen weg het »Maximiljanus de Bossu" zijn melodie verkreeg. Immers heeft *v. Winterfeld* (Ev. Kirchenges. I. bl. 41 vlg.) op goede gronden betoogd, dat deze zangwijs aan het volksgezang moet zijn ontleend, — al is het dat hij nergens het volkslied heeft kunnen opsporen waarbij het oorspronkelijk behoorde — bij vergelijking van de Melodie zooals ze bij het Duitsche kerklied gezongen werd met die van ons Hollandsche Volkslied, springt het, zou men zeggen, in het oog, dat zij bij ons volkslied nog alle kenmerken van oorspronkelijkheid aan zich draagt, terwijl zij, Duitsch kerklied geworden, vooral in het 2de deel veel van hare oorspronkelijke frischheid schijnt verloren te hebben. Wie zou niet geneigd zijn, in dat opgewekte, ongedwongene, bijna overmoedige

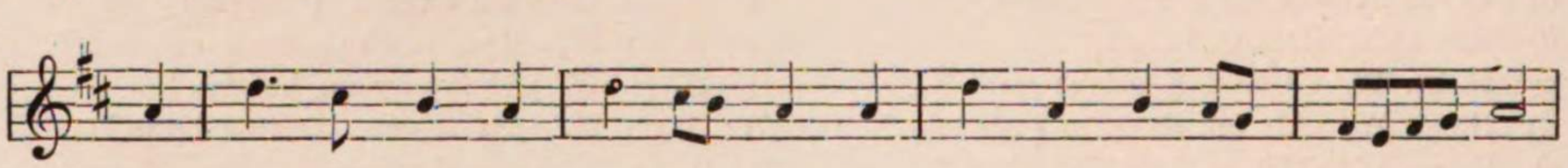

den oorspronkelijken volksdeun, daarentegen in de meer afgemeten, stijve gangen, zoo als ze reeds in een der eerste uitgaven van het kerklied voorkomen [1])

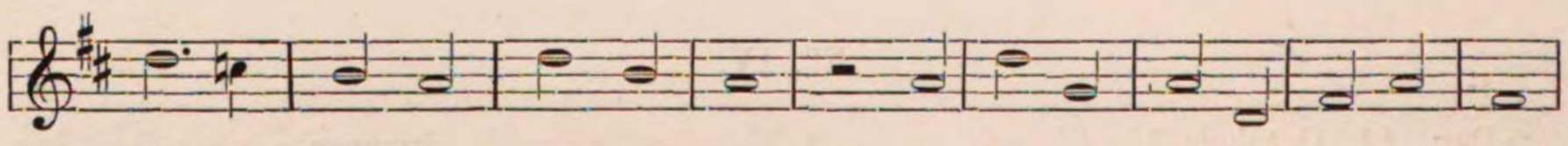

den secundairen vorm te erkennen?

Toch zou ik niet durven beweren, dat de melodie bij Valerius in allen deele meer oorspronkelijk is. Met name zou ik dit ten opzichte van den eersten en laatsten regel betwijfelen. Men vergelijke:

1e regel
Volkslied bij *Valerius*.

1e regel
Geestelijk lied 1536.

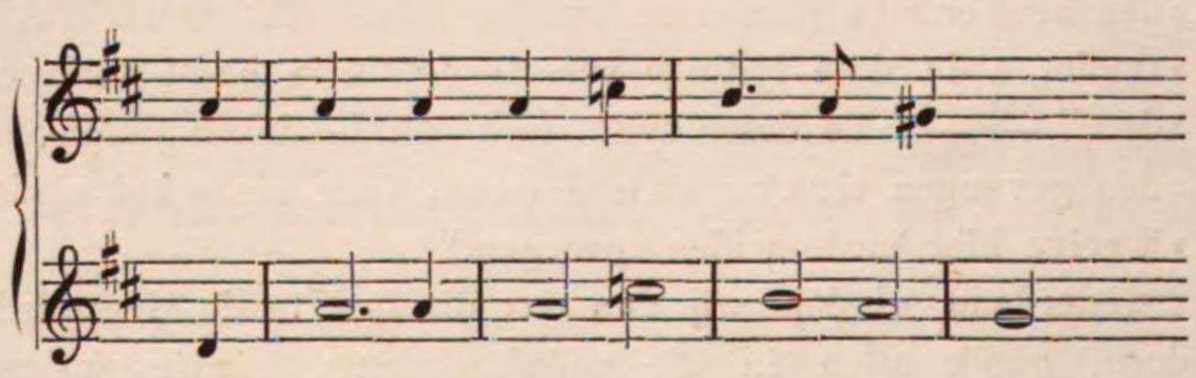

[1]) Uit een gezangbundel van 1536 meêgedeeld door Winterfeld Ev. K. Ges. I. Nº. 12 van de bijlagen.

laatste regel
Volkslied bij *Valerius.*

laatste regel
Geestelijk lied 1536.

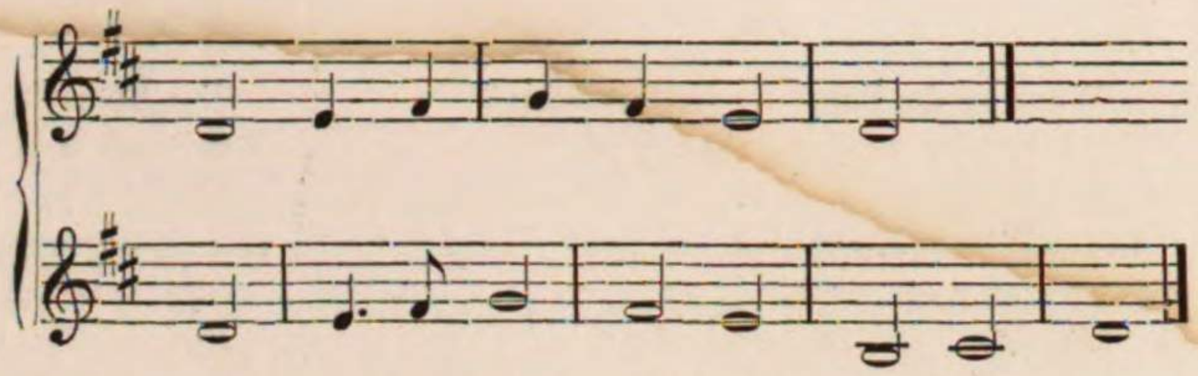

en neme daarbij in aanmerking, dat in de vijfstemmige bewerking van *Jacob Meiland* (van het jaar 1575, zie Winterfeld a. w. I. N°. 43) de melodie van het kerkelijke lied in den eersten regel geheel met die van Valerius overeenkomt, in den laatsten regel er zeer toe nadert, en men zal moeten erkennen, dat we niet dan bij benadering over den eersten vorm der melodie kunnen oordeelen.

Het meest bevreemdt mij, dat noch bij Valerius, noch in het Geuzeliedboek naar eene oudere Melodie wordt verwezen, waarnaar het »Maximilianus de Bossu" werd gezongen, terwijl andere volksliederen op de stem van »Maximilianus" werden gedicht. Dit zou ons doen vermoeden, dat die melodie hier te lande eerst met het gedicht populair geworden is. Maar al ware dit ook zoo, al ware deze Nederlandsche volkswijs ook rechtstreeks uit het Duitsche kerklied over genomen, daaruit zou nog niet volgen, dat Winterfeld te onrechte de oorspronkelijke melodie aan het volkslied ontleend achtte. We zouden dan maar hebben aan te nemen, dat deze wijs hier te lande weer tot haar eerste bestemming werd terug gebracht. [1])

Nog rest mij, het spotgedicht op Bossu, waarvan ik hierachter slechts drie coupletten opnam, in zijn geheel meê te deelen. De echte volkshumor, die daaruit spreekt, maakt het, dacht mij, der herinnering wel waard.

1.

Maximiljanus de Bossu
Ben ick een Graaf geheeten;
Duc d'Alf, dien ick trou diend', heeft nu
My schoon en gantsch vergeten.
Ick heb geweest syn Admirael,
De Geus te dooden principaal
Hadd' ick my hoog vermeten.

2.

Myn vast betrouwen was myn schip,
God had ik gantsch verlaten,
My docht het was een harde clip,
Daer mocht geen pomp op vaten.
Maer siet, daer quam der in de vloot
Die Hendrick Trier van clocken goot,
Die maeckten groote gaten.

3.

Ick meend', ick was der Geuzen dwanck,
De kans die liep verloren,
Gevangen tegens mynen danck
Werd' ick gebracht tot Horen,
Daer ick in 't klooster ben geraeckt,
En tot een Pater ben gemaeckt,
Myn cruyn is noyt geschoren.

4.

Hoe 't is, ick ben in tegenspoet,
Maer 't moet nu zyn geleden,
Ick moetet rek' nen noch voor goet,
Dat ick hier ben ter Steden.
Veel liever als tot Rotterdam,
Daer my de burger is seer gram
Om d' moort die ick daer dede.

---

[1]) Niet onbelangrijk is het wat Döring in zijne Choralkunde naar aanleiding van deze melodie zegt. »Door zijn lied »Es ist das Heil uns kommen her" heeft Speratus buitengewoon »veel tot bevordering der reformatie bijgedragen, zoodat ook hare vijanden den text in hunnen »zin veranderden, terwijl zij van de melodie verzekerden, dat ze door een bedelaar was gemaakt." Kan dit laatste ook na het bekend worden van het Maximiliaanslied en met het oog op den geuzennaam zijn gezegd of bevestigt het de waarheid der anekdote, dat Luther de melodie zou gehoord hebben van een bedelaar uit Pruisen? Daarmede zou weêr strooken wat Döring vermeldt, dat volgens Reinhart-Jensen's koraalboek de Aartspriester Hazimir te Saalsfeld in Pruisen deze melodie zou gecomponeerd hebben. Dr. *Dietelmaier* wil haar reeds gevonden hebben onder de wijzen die ten tijde van Karel den Groote uit de Grieksche in de Latijnsche kerk werden overgenomen.

5.

Waer is de Paus, de heil'ge man?
Cond ick by hem geraken,
Ick lietse doen al in den ban,
Die mij 't Schip deden maken.
De hel roep ick te deser uyr
Met Sint' Patritius vagevuyr,
Al over haer te wraken.

6.

Sy hebben my dit Schip gedaen,
Ick soud' den kryg beginnen.
Ick hebb' noyt slechter stuck bestaen,
Als ick het gae versinnen.
Wat schippers, stierluy dat ick vraegd'
Sy spraken al, alst mij behaegd,
V Schip kan niemant winnen.

7.

Maer doen ic quam voor 't Hoorner hop,
Ick werd wel anders ware,
Dat sal noch steken in myn krop,
Al leefd' ick vyftig jaren,
Geux leerde my op 't selve pas,
Wat een genuchte dattet was
Op de Zuy'r-zee te varen.

8.

Jan Symons Rol, ghy lichte quant!
Waer syn u schoone woorden?
Die ghy my loofden aan myn hant,
Als menig man aenhoorde:
Ghy soud' mij in der noot bystaan:
En ghy syt haast my afgegaen,
Hetwelck my meest verstoorde.

9.

Maer schoone woorden volt geen sack,
Dat heb ick wel bevonden:
Want goede bystant my ontbrack,
Als ick dreef aan den gronden.
Elck een voer heen weg syner vaerd,
Men liet my daer beancxt, beswaert,
Bedroeft te selver stonden.

10.

Och! daer ick placht een Heer te zyn!
Daer lig ick nu gevangen,
Na Amsterdam (och 't is my pyn!)
Waer beter mijn verlangen.
Ey Geux! laet my doch uyt dit quaet,
Ick sal u loonen dese daet,
Met moorden en met hangen.

11.

Oorlof Bossu, seer wreet en fel!
Met al u Spaensche knapen,
Ghij maeckt des Conings land rebel,
Ter liefd' der boose Papen;
Die altyt dorstig zyn na 't bloet,
Gelyck een visch na 't water doet,
Na 't Christenbloet sy gapen.

Behalve dit lied bevat het Geuzeliedeboek er nog een ander op hetzelfde onderwerp, met het opschrift: Van den Slagh ter Zee, tusschen de Geuzen en de Papouwen, met haren Admiraal Bossu, en zijn schip d'Inquisicy. Op de wijse: *Van den Slagh van Duren.* Het telt 9 coupletten, waarvan het eerste aldus luidt:

Een Liedt sal ick u singen,
Hoort toe Man ende Vrouw,
Ter zee meent ons te dwingen
De Grave van Bossu,
Duc d' Alve was hy seer getrouw,
Zyn Admirael dat segh ick jou,
Nu was dit syn Officy
Zyn schip hiet Inquisity.

Het door ons opgenomen Bossu-lied heeft in het Geuse-liedboek dit opschrift: Een Klaegh-Liedeken, van den Grave van Bosse, doe hij met syn Schip de Inquisicy gevangen was, ende binnen Hoorn gebracht wierde, alwaer hem beter genade geschiede, als hy binnen Rotterdam hadde gedaen.

N°. V.

Even als de beide voorgaanden is ook dit lied een volkslied in den meer strengen zin des woords daar het, onmiddelijk door de omstandigheden, waarvan het gewaagt, ingegeven, ook terstond in den mond des volks leven kreeg. Ten gevolge van gelukkige zeegevechten raakte Walcheren 1574 geheel van Spaansche bezetting bevrijd. »Over »deze heerlycke victorie te water," schrijft Valerius, »is in dese tydt een fraay Liede»ken gemaeekt ende overal gezongen." Behalve in de Geuse-liedeboeken wordt dit lied gevonden in een Brusselsch handschrift van de gedichten van den Lierschen rederijker B. Boecx, wiens naam nog bovendien volgens getuigenis van Willems (Oude Vlaemsche Liederen, 1848, bl. 84) onder dit lied in het H. S. is gesteld. Toch betwijfelt Willems of Boecx wel de dichter kan zijn. Men zie het *Belgisch Museum* IX, bl. 196—212, waarheen Willems verwijst.

Met het lied op Bossu (N°. IV hierboven) heeft dit spotdicht veel overeenkomst. Dezelfde uitvoerigheid in het verhalen der krijgsbedrijven, dezelfde bittere sarcasmen op de overwonnen vijanden, denzelfden anti-papistischen geest, denzelfden overmoed zoo kenmerkend in het geuzengeslacht van die dagen [1]) ontmoeten wij in beide volksliederen. Ik meen dus ook niet noodig te hebben den text van dit schimpdicht, dat men ook bij Willems vinden kan [2]), in zijn geheel mee te deelen. Een kort uittreksel zal kunnen volstaan, om een duidelijk denkbeeld van dit kernachtig lied te geven.

In de eerste coupletten, die wij lieten afdrukken, worden de groote krijgstoerustingen der Spanjaarden met koddigen ophef vermeld. De vijand, van zijn overwinning zeker, zwelgt reeds in gedachten van den wijn, dien Romero zal schenken, waarbij de gelofte om de ketters te verslaan moet vernieuwd worden. Als goede Catholieken doen zij hun devotie voor 't kruis en het beeld van onze lieve vrouw. In hun overmoed dagen zij den schuwen Geus uit om voor den dag te komen:

»Or venez vous, canaille!
»Lutérien, rapaille!"

Maar de geus blijft het antwoord niet schuldig:

»Als leeuwen vry, de Geux seer bly,
»Quam flox daarby, en klampt aan ly:
»Hey nu Papauw! (papist) waer zyde gy?

Het Admiraalschip wordt aan boord geklampt:

---

[1]) Met kennelijk welgevallen vermeldt Valerius de daden van ruw geweld door de Watergeuzen bij deze gelegenheid gepleegd tegen de overwonnelingen die men, »soo groot als kleene de Courante over boord leerde."

[2]) Altans 15 van de 19 coupletten. Het gedicht heeft even als het Wilhelmus in de onderscheiden oude afschriften en drukken tal van varianten. Daartoe echter behoort niet de lezing bij Willems

»Des Commandeurs armeyen"

in plaats van:

»Duc d'Alvens groot armeyen"

in het eerste couplet. Dit is eene verandering op eigen gezag aangebracht door Willems, die begreep dat Duc d'Alf, die reeds in 1573 het land had geruimd, voor Don Louis de Requesens moest wijken. Ik kan deze verandering niet billijken. Alva moge in persoon niet meer de troepen hebben aangevoerd, de Spaansche legermacht bleef in het oog des volks het hatelijk karakter en daarom ook den gehaten naam van duc d'Alvens groot armey dragen.

»O Speck!"
zoo luidt het »aan allen oort"
»O Speck! het moet u smerten
»'t Bloet van d'onnos'le herten
»Die t' Haerlem zyn vermoort."

Te vergeefs wordt »Misericord"! geroepen; de leus was: »al sla doot." [1]) Wat al »Cruys-heeren" moesten daar leeren sterven! Wat al »bly geschal" onder de Geuzen!

Nog eens verlustigt zich de dichter over de voorbarige zegetijdingen onder de Spanjaarden. »Heeroom" hoort de mare met blijdschap." »De Commandeur" (Requesens) komt te paard aangereden. Maar ziet!

»Zyn volck dat klam (klom)
»Den dyck op kreupel ende lam..."
en riep hem tegen:
»O Grand Seigneur! le Commandeur!
»Adieu bonheur!"

En deze, spot de dichter, kon onder het terug rijden zijn lachen best laten, terwijl »Heeroom met tranen menigvuldig des Spanjaerts dooi beschreyt."

Zoo verging het den Philistyn, zoo Pharao; zoo

»Zyn nu dees' Papisten
»En wreede Ante-Christen
»In haer selfs strick gejaegt." [2])

Is dit lied, tintelend van leven, bruischend van overmoed, uit de tijdsomstandigheden zelve en den onmiddelijken indruk dien deze op het volk maakten geboren, naauwlijks zou men een beter daarbij passende melodie zich kunnen denken dan die waarop ze, blijkens Valerius opteekening, werkelijk gezongen is. Hoe krachtig is die rhythmus! Hoe natuurlijk en gezond de declamatie! Hoe naief de figuren in de laatste regels! Is

---

[1]) Zoo heet het ook in het andere lied op den slag voor Bergen op zoom (te vinden in het Geuzeliedeboek en beginnende: »Hoort toe algemeyne, Al na een goet nieuw liet")

»De Spangiaerts riepen misericoort.
»Maer de Geuse smeten overboort."

Omtrent der Catholieken devotie vóór den slag heet het daar:

»Wy-water en was daer niet gespaert,
»Daerop hebbense wel thien Missen gezongen,
»Omdat (opdat) sy Victory soude bekommen."

[2]) Wie denkt hier niet aan het slot van het Debora-lied, Richt: V, dat zich door niet minder bitter sarcasme op den gevallen vijand en een soortgelijke moraal of toepassing onderscheidt. Vergelijk den snijdenden spot, op Sisera, den Kanaänietischen veldoverste, die, als vluchteling in Jaëls tent opgenomen, daar in den slaap door zijn gastvrouw vermoord werd.

Water vroeg hij,
Melk gaf zij,
In kostbare schaal bracht zij room.

En dan, na de korte maar ijzingwekkende beschrijving van den sluipmoord, het gesprek tusschen Sisera's moeder, die zich begint ongerust te maken over het lange uitblijven haars zoons en hare vriendinnen die haar troosten met de woorden:

Moet er dan geen buit gemaakt en gedeeld worden?
Eén, twee meisjes voor elk man;
Buit van bonte kleederen voor Sisera;
Buit van prachtige gewaden voor den hals der koningin?

En eindelijk de moraal: Zoo moet het al uw vijanden, Jehova! vergaan!

het niet, of men het opgewonden zeevolk langs onze kaaien hoort galmen? Zijn het niet dezelfde dreunen, waardoor nu nog ons volksgezang zich onderscheidt? Ik kan dan ook niet twijfelen, of wij hebben hier een echt oud-hollandsch volkslied, zoowel wat den text als de melodie betreft. Waarom Willems het lied zonder voys uitgaf is mij onbekend. Misschien ontging het hem, dat ze bij Valerius te vinden was. Zoover ik weet heeft geen ander liedboek haar voor ons bewaard. [1])

VI.

»Een Spaensch Pardon dat hout so vast,
»Als een open handt vol vliegen."

Zoo heet het in »een Nieuw liedeken op de wijse: »Te Mey als al de Vogelkens singhen etc." te vinden in het Geuzeliedeboek. Dezelfde gedachte vinden we in onderscheiden liedjes van dien tijd terug, bepaaldelijk in die, welke betrekking hebben op het »pardon" van Alva [2]) en op dat van Requesens [3]). Ook ons lied

»o Monster van een valsch gelaet."

werd door het listig aanbod van den groot Commandeur ingegeven. Een »loos pardon" noemt Valerius deze amnestie »alsoo 't selve (merckt!) eenige personen uytsonderde »die hy daer nae soude openbaren." Wat de Melodie aangaat, zij wordt door Valerius onder de Nederlandsche Stemmen gesteld. Zij was, blijkens de liedjes ook in andere bundels van dien tijd (b. v. dien van Starter) daarop gezet, zeer geliefkoosd hier te lande en nergens vond ik haar door den aanhef van een uitheemsch lied als van vreemden oorsprong aangeduid. Zoo mogen wij dan ook hoogstwaarschijnlijk in deze

---

[1]) Ik kon dus niet door vergelijking van verschillende noteeringen uitmaken, of de lezing bij Valerius in allen deele correct is. Haast zou men meenen, dat in de 2de maat niet 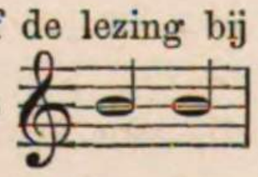 maar 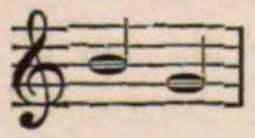 moet gezongen worden. Immers de luit heeft in de eerste maten:

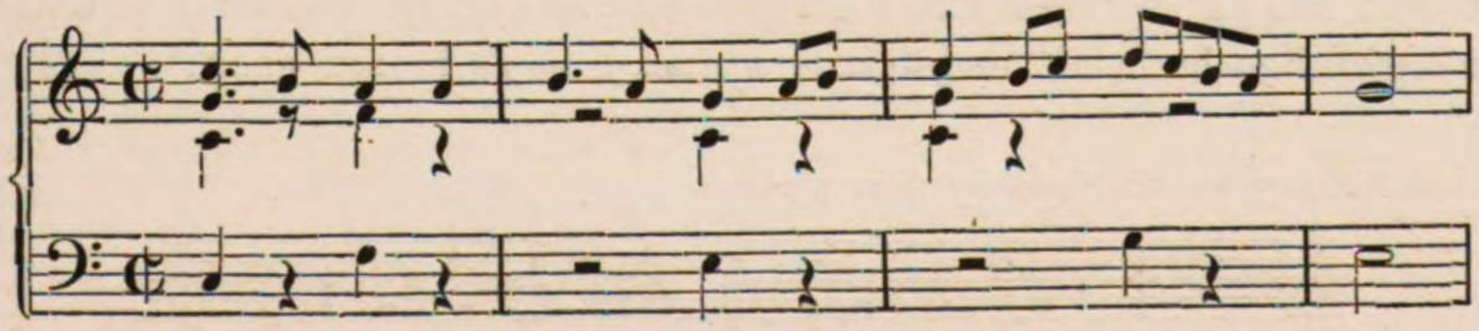

[2]) »Nadat de Prince uyt den Lande geweken was," (zoo heet het in het Geuzeliedboek) »heeft Duc d'Alba, meynende het spel gewonnen te hebben, ein listigh Pardon laten uytgaen: »Waertegen dit Liedeken gemaeckt is: Ende kan mede dienen op het Pardon van den Grooten »Commandeur Ao. 1574 uit-gegaen." Daarop volgt het lied: »O wereldt listigh," enz.

[3]) In 't Geuzeliedboek staet boven het lied »Hollandt, Zeelant, Wilt gy u bekeeren", dit opschrift: »Als nu de Commandeur, door 't Miraculeus ontsetten van L e y d e n," (NB. dit is onjuist, daar het pardon van Requesens aan het ontzet van Leiden voorafging, zie Bor, VII. 510 vlg. en Motley III. 214 (Holl. uitgave.)) »soo seer gewraeckt was, heeft hy zyn Ondersaten »wederom willen verquicken, door een Spaensche Vyge eens listigen Pardons, waer op dit Lie»deken gemaeckt is."

Melodie — vooral in het tweede gedeelte zoo recht den volkstoon houdende [1]) — een oorspronkelijk Nederlandsche begroeten.

Het gedicht, waarbij deze voys oorspronkelijk behoorde, beginnende:

»Ghy die my met u braef gelaet"

heb ik tot heden nergens kunnen terugvinden.

Dat Valerius het volkslied

»O Monster van een valsch gelaet"

zou gedicht hebben, komt mij niet waarschijnlijk voor, of wij moeten aannemen, dat hij het reeds vijftig jaren vóór zijn dood, heeft opgesteld. Want zóóveel schijnt wel zeker, dat de dichter van dit lied door de gebeurtenissen van dien tijd (1574) geïnspireerd werd.

N°. VII.

Iets meer is ons bekend van de herkomst dezer Melodie. Immers zij behoort bij de Minneklacht van J. Starter, te vinden in zijn »Friesche Lusthof," het eerst in 1620 of 1621 door den dichter uitgegeven. In de uitgave van Dr. J. van Vloten vindt men op bl. 117 dit geestig gedicht, [2]) waarvan het eerste couplet aldus begint:

's Nachts, doen een blaauw gestarde kleed
Bedeckten 't blauw Gewelf,
Docht my, ick sagh een kind dat kreet,
En 't was Cupido self.

Daar bij Starter voor dit lied geen andere voys is aangegeven, mag men het er voor houden, dat de overschoone melodie, waarop het lied van Valerius gaat, oorspronkelijk bij Starter's minneklacht behoort. Wie ze mag gecomponeerd hebben? Misschien Mr. Jaques Vredeman, »Musyck-Mr. der Stadt Leeuwarden" wiens naam voorkomt op den titel der 1e Amsterdamsche uitgave (1621) van Starter's »Friesche Lust-hof" als van hem, die »bij alle onbekende Voysen de Noten ofte Musycke heeft gevoegd."

Dat er een zeer groote overeenkomst tusschen deze melodie en die van N°. XIII »Pots hondert duysent slapperment") bestaat, zal bij vergelijking terstond blijken. Op het slot heb ik mij twee kleine afwijkingen veroorloofd. Vooreerst veranderde ik, om een eenvoudige harmonie mogelijk te maken *f* in *fis* in den gang:

---

[1]) Ik heb het oog inzonderheid op deze plaats:

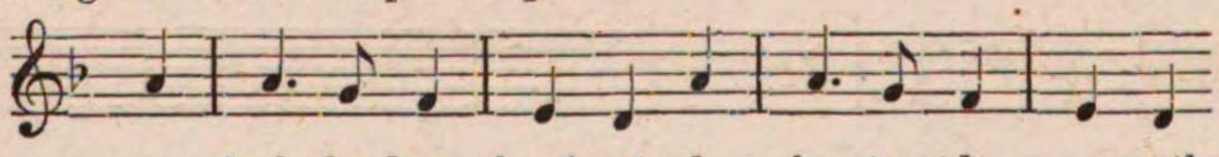

die, zou men zeggen, nog in hedendaagsche Amsterdamsche straatdeunen voortleeft. Intusschen, dat wij hier niet met eene eigenaardigheid alleen van het Hollandsche straatlied te doen hebben blijkt uit de wijs van »Quand la Bergère", bij Valerius bl. 86, waar nagenoeg hetzelfde refrein voorkomt:

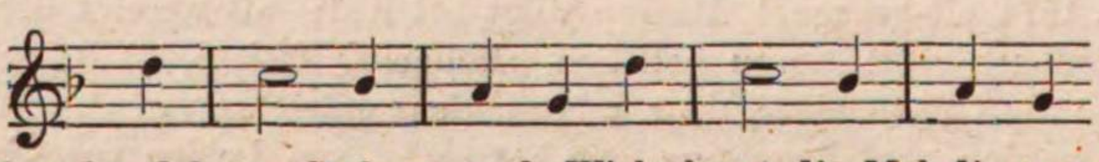

In den Catholieken bundel van Stalpert v. d. Wiele komt die Melodie voor als: Grâces au bon petit Jésus.

[2]) Ook in de verzameling van Willems is gedicht en melodie te vinden op bl. 398.

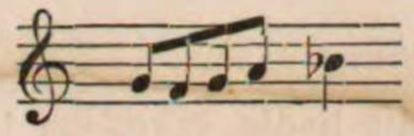

ofschoon ik volstrekt niet zeker was, of dèze *f* oorspronkelijk bij het voordragen dezer melodie wel verhoogd zal zijn geworden [1]). Ten andere maakte ik van de voorlaatste heele noot, ter wille van den rhythmus [2]), een halve. Het tweede gebrek vond ik reeds verholpen bij Stalpert v. d. Wiele, die overigens op bl. 493 de wijs geeft als Valerius. Is nu het lied bij Valerius

»O Nederland let op u saeck"

op de genoemde melodie gedicht, dan moet het tusschen 1621 en 1625 zijn geschreven, d. i. bijna 50 jaar na de gebeurtenissen door Valerius vermeld ter plaatse waar hij het gedicht inlascht. Wij behoeven ons dus niet te verwonderen, dat er geen bizonder innig verband tusschen verhaal en dichterlijke ontboezeming valt op te merken. Welke toch zijn de tijdsomstandigheden, waarop het lied als het ware de moraal levert, en welke is die moraal? De verhaler had ons meêgedeeld, dat, op raad van Oranje, bij de komst van Don Juan van Oostenrijk hier te lande, a° 1576, door de Staten-Generaal besloten werd ambassadeurs te zenden naar Frankrijk, Engeland en Duitschland om van die Mogendheden hulp tegen Spanje in te roepen. De moraal van zijn gedicht is: »let o Nederland! op uw zaak: bewaar, bescherm uw rechten en privilegiën: betoon u krachtig en moedig in dien strijd; doch bovenal eer en dien God!" Hadde het besluit van den Raad van State geluid: wij zullen ons zelf helpen, geen vreemde hulp inroepen; maar, naast eigen kracht, op God alleen bouwen, Valerius' moraal ware meer toepasselijk geweest. Overigens is er in den aanhef van dit lied veel overeenkomst met dien van het Geuzelied:

»Helpt nu u self, soo helpt u Godt."

dat men met de oorspronkelijke melodie hier beneden op bl. 52 in de noot vinden kan.

VIII.

Het liedje, waarbij deze melodie oorspronkelijk behoort, wordt aangeduid met den aanhef:

---

[1]) In de luit-tabulatuur staat duidelijk *f*. Doch de componist is kennelijk met dezen loop verlegen geweest; hij schrijft:

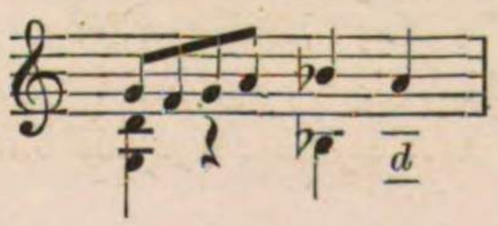

[2]) De luitist heeft op deze plaats dan ook een versiering aangebracht, denkelijk omdat hem die voorlaatste toon wel wat lang voorkwam. Maar ondanks zijn figuratie blijft het metrum ons gevoel beleedigen. Men oordeele:

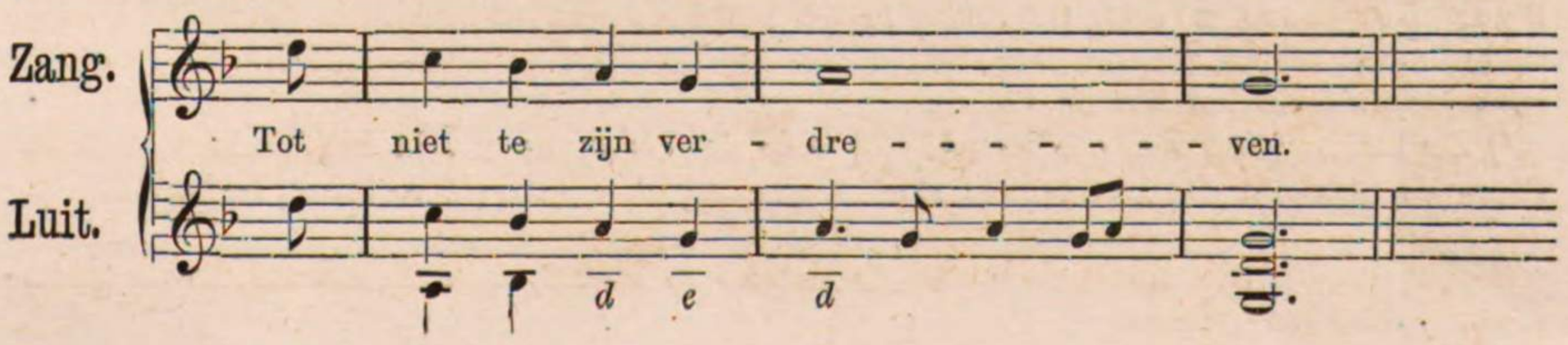

Het was een ryckmans burgers zoon.

Tot driemalen toe meende ik dit liedje gevonden te hebben. Eerst bij Mone; maar hij geeft op bl. 234 van zijn Uebersicht niet meer dan dezen eersten regel van een Romance:

Het was een fraey ryck burgers kindt;

waarbij hij als bron noteert: uit »den blijden requiem, pag. 87."

Daarna in het Antwerpsch liedeboek van 1544 door Hoffman von Fallersleben uitgegeven. Maar wat daar op bl. 95 voorkomt heeft een gansch andere voetmaat. Men oordeele naar de eerste regels:

Het was een ryck boermans Sone.
Ende hi voer spelen opter straten
Daer vant hi so huebschen maechdeken
enz.

Dit moet ook het geval zijn geweest met de voys: *het was een rycke Koopmans soon* in den R. Catholieken bundel van Theodotus (Paradys der gheestel. Lofsangen 1646) blijkens den op die wijs gestelden lofzang op St. Dominicus, bl. 455.

Ook heb ik nergens dan bij Valerius de wijs genoteerd gevonden en kon dus ook niet uitmaken of daarin ter wille van het gedicht niet een kleine verandering in den 2^den^ en 4^den^ zangregel gemaakt is. Het vermoeden kwam namelijk bij mij op, of oorspronkelijk die beide regels niet in den dominant hebben gesloten en aldus luidden:

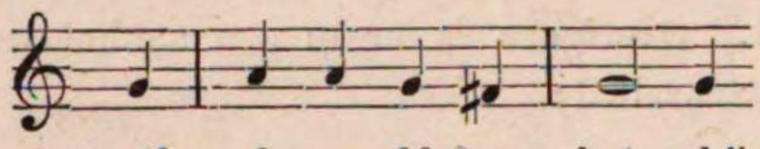
[1])

Het gedicht van Valerius, (door hem zelf, naar het schijnt, vervaardigd) heeft betrekking op den moord in 1589 door den monnik Clément gepleegd op Hendrik III, koning van Frankrijk, die juist toen de zaak der Hugenoten omhelsd en zich met zijn zwager (Hendrik IV) had verbonden: reden genoeg voor den Calvinist Valerius om zich het lot van den Franschen koning aan te trekken.

N°. IX.

De uiterst zoetvloeiende en liefelijke Melodie: *Noch leef ick in verdriet*, was, blijkens de vele liedekens daarop gesteld, bij onze voorouders zeer geliefkoosd. [2]) Uit Valerius' opgaaf: »Stem: Op de Engelsche Min" maken wij op, dat zij van Engelschen oorsprong was en waarschijnlijk bij een minneliedje behoorde. Een eigenaardigheid van dit lied schijnt geweest te zijn, dat de voorlaatste regel uit twee driemaal herhaalde woorden

---

[1]) Ook zou men kunnen meenen, dat deze versregels oorspronkelijk geen slepende zijn geweest. Hiertegen echter zou pleiten een »*Nieuw Klaech-Lied*" op de Voys: Het was een fray Ryck Borghers kindt, (te vinden in N°. 168 der straatlied boekjes in de curieuse verzameling op de bibliotheek van Ned. Lett. te Leiden onder N°. 2610 aanwezig) dat geheel dezelfde voetmaat heeft als het lied bij Valerius.

[2]) Zie Starter (uitg. van v. Vloten bl. 46) waar de *Stemme* heet: »Nu leef ick in 't verdriet." De eerste regel van Starters gedicht moet zonder twijfel, wegens de voetmaat, luiden:

O Overschoone vrou, cieraad van onze tijd!

Ook bij Camphuysen (1647) vindt men de melodie op b. 208, doch in een vorm, die ver achterstaat bij dien van Valerius.

bestond. Zoo althans vinden wij het in de vier coupletten van Valerius, [1]) zoo ook in de 10 coupletten van Starter.

»Vercierd, vercierd, vercierd,
»Met alle bravery.

——

»Alleen, alleen, alleen,
»Den appel schencken zou."
enz. [2])

In den 6den regel verhoogde ik *c* tot *cis*. Ware ik de luitpartij gevolgd, dan had ik moeten schrijven:

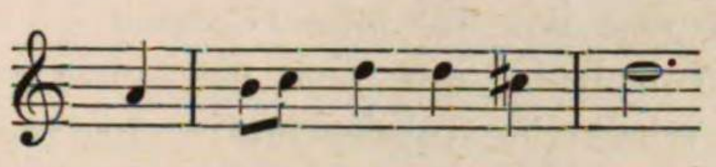

Te vreemder is die opvatting, daar de *cis* in het onmiddelijk voorafgaande herhaaldelijk is aangebracht. Ik voeg de plaats hierbij, ook wegens de zonderlinge imitatie van het zangfiguur in de luitbegeleiding.

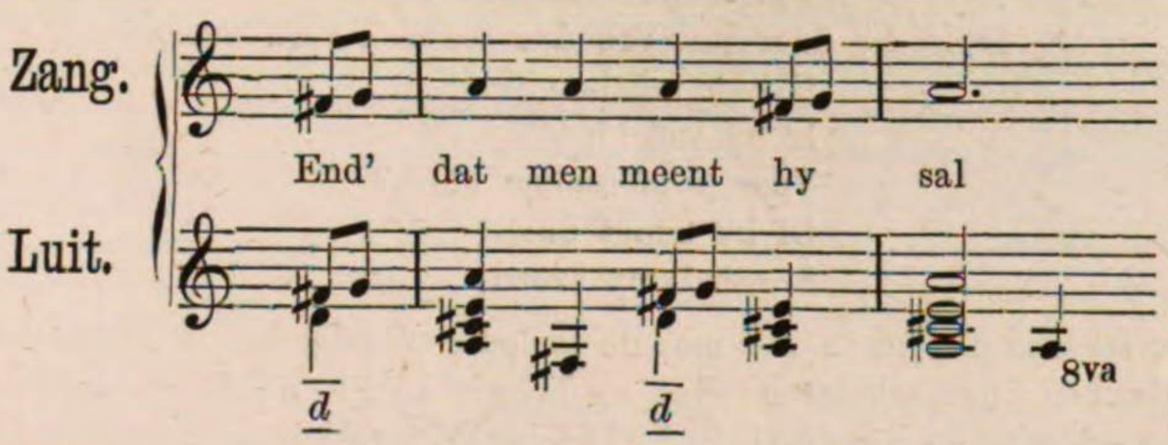

Valerius' vroom gedicht bezingt de »heerlicke victoriën die God aan de vereenigde »Landen verleend heeft in 5 maanden tyts" nl. in 1591, toen door het Statenleger onder Maurits Zutfen en zijne schans, Deventer, Hulst, Nijmegen en andere sterke plaatsen zijn veroverd. Indien Valerius, gelijk waarschijnlijk is, voor den dichter van dit lied te houden is, mag men hem wel een weinig hooger rang onder de poeëten toekennen dan hem b. v. door Witsen Geysbeek, — die hem trouwens alleen naar zijn niet zeer gelukkig product in de »Zeeuwsche Nachtegaal" beoordeelde — wordt gegund.

---

[1]) Wij hebben het 1e, 2e en 4e opgenomen. Het 3e luidt aldus:

Gelyck 't volck in een schip,
't Welck hort, en stuyt en steeckt, (vast zit)
Als 't komt op eene klip,
Van ancxst het sweet uytbreeckt.
So staet nu oock confuys
Maraen met zijn gespuys,
Die nu, die nu, die nu,
Met schand moet loopen t'huys.

[2]) In het »Maassluysche Compas" te Dordrecht (zonder jaartal) vindt men op deze voys een Nieuw Visschers- en Land-lied, met diezelfde iteratie in den 7den regel. Daarentegen in »Venus Minnegifjens" in 't begin der 17e eeuw te Amsterdam uitgegeven, komt op fol. 27 verso een liedje op dezelfde voys voor, dat zich door deze bijzonderheid niet onderscheidt.

N°. X.

Deze voys komt op den bladwijzer van Valerius niet voor onder de Nederlandsche maar onder de Fransche stemmen, en wel onder den naam van: »Est ce le grand Dieu des alarmes" [1]) terwijl boven het lied zelf als »Stemme" mede wordt opgegeven: »Isser yemant uyt Oost-Indien gekomen." Ook in andere liedeboeken van het begin der 17e eeuw, (b. v. in den Nieuwen Jeught Spiegel [2])) komt de voys als een Fransche voor, en in den tijd van Valerius schijnt de aanduiding »Est ce Mars" de gewone te zijn geweest. Intusschen Willems verzekert dat hij dezelfde melodie gevonden heeft in een handschrift der *Gedichten van Anna Bijns* van omtrent het jaar 1540, op de wijze: »*Nimphe, wilt gy*". Zoo zou het dan toch kunnen zijn, dat deze melodie van Nederlandschen oorsprong was, iets wat mij, wegens het flinke en overmoedige dezer volkswijs, gansch niet verwonderen zou. Ook moet men erkennen, dat die melodie wonderwel voegt bij het schalksche Tabaksdeuntje, voorkomende in een Handschrift van het jaar 1635 (uit de verzameling van Willems, in de Bourgondische Bibliotheek overgegaan, zie Willems bl. 93), waarvan het eerste couplet aldus luidt:

Isser iemant uyt Oostindien gekomen
Die er wat van weet?
Heeft hy daer wat van den toeback vernomen,
Gheeft my bescheet!
Is hy wel goet
Voor 's menschen bloet?
Of hy deugt doet,
Segghet my vroed!

[1]) Deze aanhef strookt niet al te wel met de melodie waarbij het lied behoorde. Wij moeten uit andere liedeboeken dus verbeteren: Est ce Mars, le grand Dieu des alarmes. Onder de wereldsche wijzen waarop Samuel Scheidt in 1624 variaties en fantasieën voor orgel gaf, komt ook, volgens Winterfeld II, p. 615 het Fransche madrigal: »Est-ce Mars" voor. Misschien kende Scheidt deze melodie door zijn leermeester, onzen Sweelinck.

[2]) Tweemaal komt hier deze stem voor en wel op twee liederen van tamelijk ongelijke voetmaat, ten bewijze hoe vrij men met het aanpassen van melodieën omging. Zie hier het 1e couplet der twee gedichten:

Echo helpt my klaghen nu,
Van eene maecht,
Die hout van my soo schu,
En my plaecht,
Met haer vlucht,
Dies ic sucht,
Daerom als ghy my hoort
Niet antwoort.

Myn Hert dat met Liefde was bevanghen
Is verheucht,
Omdat ic nu u blosende wanghen
Sien met vreucht.
Ende dat ic noch
Eens mach tot deser stont,
U kussen voor uwen
Rooden mont.

Wederom anders is de voetmaat bij Starter:

Had ick duysend ysere tongen,
Schoon van stof,
Die al te samen queelden en songen,
Tot den lof
Van Diaen, die de Maen
Veer in glans en pracht te boven gaet,
Door haer gelaet,
Schoone Vrou! ach ick sou
U waerdy noch geensins beelden uyt,
Met myn geluidt.

Men siet, dat Starter ook de tweede helft der melodie laat herhalen, hetgeen niet van slechte uitwerking is.

Zou men niet zeggen, dat de melodie oorspronkelijk bij dit lied behoort [1]) en daarmede als 't ware gelijktijdig is geboren?

Het gedicht bij Valerius, op zichzelf reeds niet van een gelukkige inspiratie getuigende, was voor deze melodie bijzonder weinig geschikt. Hoe kwalijk past die stemmige moraal bij de schier dartele voys! En welk een declamatie! Valerius schreef namelijk:

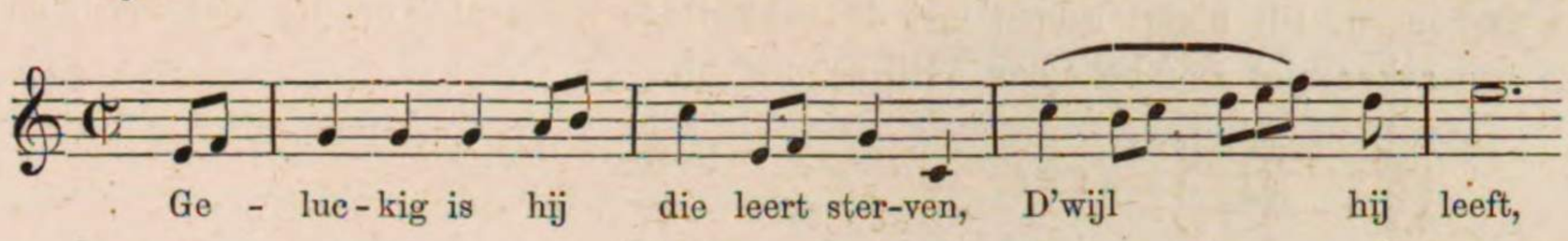

Zoo was het lied voor ons niet te zingen. Ik heb daarom met dankbaarheid het aanbod van mijn vriend Dr. Heije aangenomen en de kleine wijzigingen aangebracht door hem in den text voorgesteld. Het gedicht van Valerius is er waarlijk niet op verminderd, gelijk aan ieder in het oog zal springen bij de vergelijking, waartoe ik mijne lezers wil in staat stellen, door hier de drie coupletten onveranderd op te nemen.

Geluckig is hy die leert sterven
D'wijl hy leeft,
End' sich tot God, ons aller erven
Vroeg begeeft.
't Aerdsche goet
Oock hoe soet
Voor het Hemelsch eeuwig niet in acht
En van 't quaet sich wacht.

Die daer steets gaen in 's Heeren wegen,
Sullen weer
Daervoor verkrijgen grooten segen
Van den Heer;
's Hemels kroon
Is haer loon,
Of sy schoon hier hadden al wat stryt,
Voor een kleyne tyt.

De Heer is waarheyt, weg, en leven,
's Hemelsch' broot.
De weg die laes! daer leyt beneven,
Is de doot.
Smal ist pad,
't Gene dat
Naer den schat des Hemels heenen treed,
't Ander ruym en breet.

---

[1]) Willems is, naar het mij voorkomt, bij het vereenigen van lied en melodie niet gelukkig geweest. M. i. had hij aldus moeten schrijven:

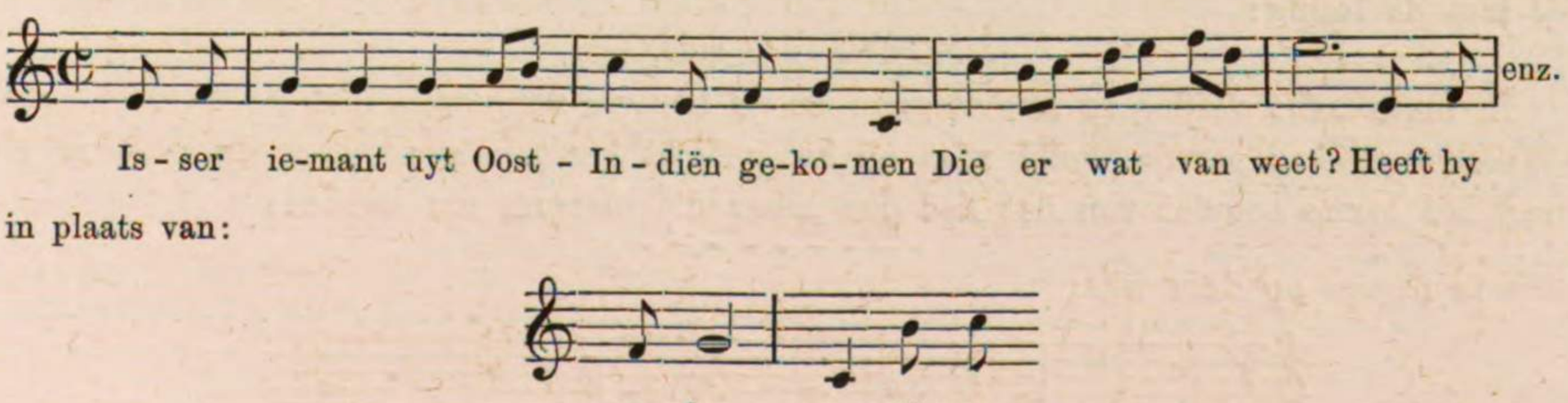

in plaats van:

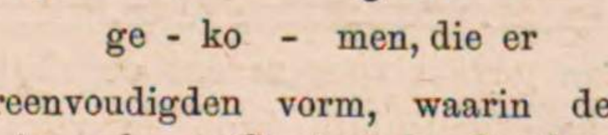

Ook in den eenigszins vereenvoudigden vorm, waarin deze melodie onder den naam: Hadd' ick duysend ysere tonghen (Starter) in den bundel van Stalpert v. d. Wiele is opgenomen, bleven dezelfde accenten bewaard. Men oordeele:

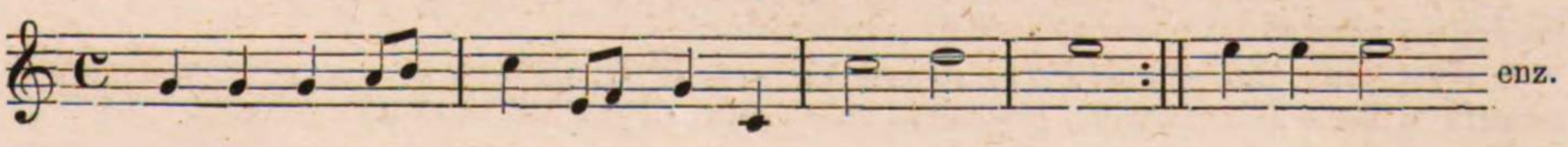

Het geschiedverhaal ter plaatse waar Valerius deze coupletten inlascht, — het jaar 1595 en de toen met afwisselenden uitslag gevoerde krijgsondernemingen van het Staten-leger — bevat geen bijzonderheden, voor het recht verstand of de waardeering van het gedicht van belang.

Aangaande de Melodie moet ik nog opmerken, dat de componist der luitpartij daarin een kleine wijziging heeft aangebracht, door in het begin tot tweemaal toe de *f* tot *fis* te verhoogen. Dit hangt samen met de zonderlinge harmonie, die hij hier koos, en welke ons zeker niet zou behagen. Hij schreef nl.

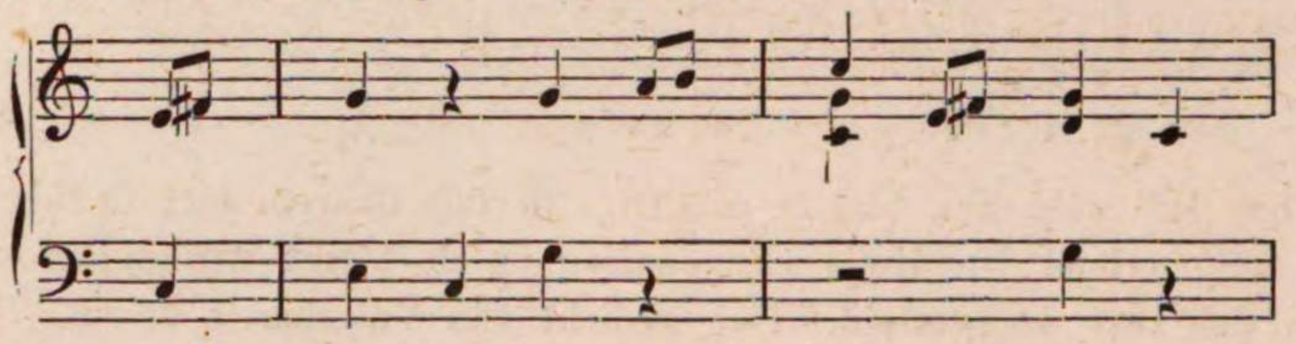

N°. XI.

Uit het handschrift van Willems, in de aanteekening op het vorige nummer (bl. 38) vermeld, wordt op bl. 216 en volg. der *Oude Vlaemsche Liederen* een merkwaardig gedicht meêgedeeld, naar het oordeel van den uitgever uit een rederijkers pen der 16de eeuw gevloeid. [1]) Het behelst de klacht van een ter dood veroordeelde over de trouweloosheid van zijn liefste en wordt nog thans, zegt Willems, te Audenaerde gezongen. Wat echter zonderling mag heeten, is, dat de bij Willems meegedeelde melodie, ofschoon, naar het heet, ontleend aan Valerius — (N. B. zelfs de bladzijde van den Gedenckclanck wordt opgegeven!) — met de onze niets gemeen heeft dan de voetmaat. Waarschijnlijk heeft de uitgever van Willems' Liederenverzameling, *F. A. Snellaert*, de aanteekening van Willems over de herkomst dezer melodie misvertaan en is de door hem opgenomen zangwijze ontleend aan *den Blijdenberg* of aan *Camphuysen*. [2]) Wat daarvan nu ook zij, de melodie bij Valerius zal wel van Nederlandschen oorsprong zijn en de opgaaf: Stem: *Hey wilder dan wild*" kan nog dienen om den text van het lied door Willems meêgedeeld, te verbeteren. Daar toch luidt de eerste regel in strijd met den rhythmus der melodie:

Wĭldĕr dăn wīld, enz.

terwijl het metrum van onze melodie, zoowel als die van Willems, in overeenstemming is met de lezing:

Hĕy wīldĕr dăn wīld, enz.

Ik meen zelfs verder te mogen gaan en te kunnen aannemen, dat de melodie door Willems gegêven oorspronkelijk niet bij het gedicht heeft behoord, daar de eerste regel van het eerste couplet van dat lied dan zeker dit metrum zou hebben:

˘ – ˘ – ˘ – ˘ – ˘

om te passen op deze wijs:

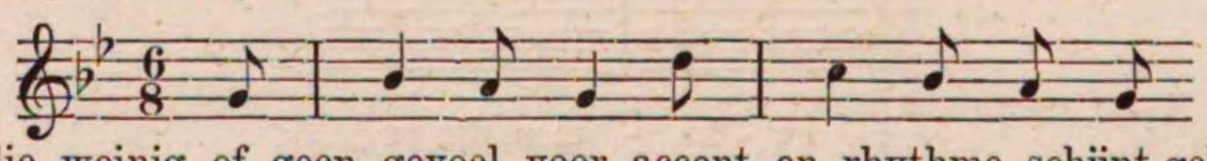

Willems, die weinig of geen gevoel voor accent en rhythme schijnt gehad te hebben, heeft denkelijk in de door hem gebruikte bron de voys in noten geschreven op een

---

[1]) Het laatste couplet, beginnende: »*Oorlof, Prince, adieu ten lesten*" pleit, even als het geheele lied naar geest en vorm, voor dit vermoeden.

[2]) Bij Camphuysen (bl. 136 van de uitgave van 1647) komt de melodie voor in den vorm, waarin Willems ze meêdeelde, behoudens enkele afwijkingen in het tweede gedeelte.

ander gedicht en daarbij aangeteekend gevonden: *op de stem:* »*Hey wilder dan wild*". Dit van elders hem bekende lied op die voys willende passen, wist hij geen raad met den eersten regel en liet daarom de eerste syllabe weg. [1]) Daarentegen stemt de melodie van Valerius volkomen overeen met het metrum van het oud-hollandsche lied, waarvan ik hierbij de eerste coupletten afschrijf:

»Hey, wilder dan wild, wie sal my temmen!"
Placht ick te roepen vroech en laet.
Ick mach (nu) wel singen met droeviger stemmen
Dat my Fortuna tegengaet.

My docht ick soude wel hebben gevlogen
Als eenen vogel in de locht:
Nu heb ick vrouw Venus borsten gesogen:
De liefde heeft mij in lijden gebrocht.

Ik weerhoud mij met moeite om meer van dit roerend eenvoudige lied, dat aan een tragische werkelijkheid schijnt ontleend te zijn, meê te deelen. Nog twee coupletten, die mij uitermate behagen, geef ik ten beste. Nadat de minnaar over de aanminnigheden zijner aangebedene, en hare zoo wreedelijk in vervolging verkeerde gunsten heeft uitgewijd, gaat hij aldus voort:

Die doot en soude ick niet beclagen
Dat sy my door een ander quaem:
Maer nu valtse my swaer te dragen,
Omdattet, lief, compt door uwen naem!

En iets verder:

Lief, 't waer een schande dat ickt sou verhalen,
Hoe dat wy met malkanderen staen;
Maar nu comdy my beswaren!
't En is, schoon lief, niet welgedaen. [2])

---

[1]) In ditzelfde lied geeft Willems nog een ander bewijs van ongeschiktheid voor zijne taak en daarmede tevens een tweede argument voor mijne meening, dat zijne melodie niet behoort bij het: hey wilder dan wild. Namelijk den derden regel van het vers scandeert hij, om dien aan de Melodie te kunnen passen, aldus:

Ĭck māch wĕl sĭnghēn, enz.

waarbij hij nog daarenboven, — alsof hij met een zangwijs van de 19de eeuw te doen had! — een chromatischen gang in het leven roept als deze:

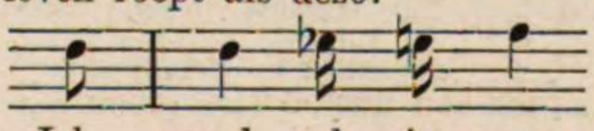

Ick mach wel sin-gen.

[2]) In den band, bevattende 172 Straatliederen-boekjes, waarvan hierboven bl. 38 in de 1e noo gewag wordt gemaakt, vond ik op fol. A 3 verso van het 4de boekje een »Minnaars-Klagt" stemme: *een dartel Edelman*, waarin, hoe ook verminkt, hetzelfde onderwerp behandeld schijnt. Het lied is slechts vier coupletten groot; toch bevat het dezelfde hoofdgedachten als het »Hey wilder dan wild." Het laatste couplet luidt aldus:

Adieu myn Lief minjoot, ik gae myn laetste gange,
Geeft mijn u trouwe (!) hert
(NB. eerst had hij zich bitter over hare ontrouw beklaagd!)
'k sal u het myne lange,
'k Gae zwerve voor u deur, 'k beken het is myn schult,
Ik hoop dat gij mijn dood nog wel beklagen sult.

In Nº. 170 dierzelfde Verzameling vindt men een »Klaeglied van een Jongman, genaemt Hansken van Antwerpen," stem: *Myn oogjens weenen*, dat nagenoeg woordelijk met het »Wilder dan wild" van Willems overeenkomt.

Het lied van Valerius, waarvan ik het 1e, 2e en 4e couplet bij de melodie voegde [1]) moet ons verplaatsen in het laatst van 1597, toen er hier te lande buitengewone bid- en dankdagen gehouden en gedenkpenningen werden geslagen, ter gelegenheid van de glorierijke overwinningen door Maurits behaald, ten gevolge waarvan, naar »gegist" werd, »wel so veel als het vierde paert der XVII Provincien" in onze macht kwam.

N°. XII.

Het oorspronkelijk bij deze melodie behoorende minneliedje moet, even als die melodie zelve, bij onze voorvaders zeer geliefd zijn geweest, blijkens het veelvuldig voorkomen van een en ander in allerlei vorm en gedaante. [2]) Onverstaanbaar is het gedicht in de redactie waarin Willems ons, zonder aangifte van zijn bron, een fragment meêdeelde. Het eerste couplet luidt daar aldus:

Het windeken, daer dat bosch af drilt! [3])
Doet op uw brack, laet uyt uw wild!
Dat ick het wage
Den strijd behagel [4])
Onder de dellekens [5]) van nieu-caer, [6])
Mogelijk schuylt mijn liefste daer.

Het schijnt niet al te gewaagd, deze cacografie, met behulp van een ander hierna te melden recensie van dit liedje aldus te emendeeren:

Windeken [7]), daer dat bosch af drilt,
Doet op uw brack [8]), laet uyt uw wilt,
Dat ick het [9]) jage;
En strijct de hage [10])
Sondert [11]) de telgherkens van mencaer [12]):
Mogelijk schuijlt myn liefste daer.

De melodie, die Willems aan den *Amsterdamschen Pegasus* (1627) ontleende en die, althans zooals hij ze meêdeelde, in doorgaand conflict komt met de voetmaat van het

---

[1]) Het 3e. minst gelukkig geslaagde, couplet luidt aldus:
D'arglosen, den boosen, om yet te vinden,
Loopt driesschen, En briesschen gelyck een Leeu,
Soeckende wie hy wreedelyck verslinden,
Of geven mocht een doodelycke preeu.

[2]) Ook onder de straatliederen werd het opgenomen, daar het ook voorkomt in den band zoo even (in noot [2]) op de vorige bl.) besproken.

[3]) NB. »HET Windeken in eene apostrofe!

[4]) Een gewoon Mnl. bijv. naamwoord, zegt mij mijn vriend en ambtgenoot de Vries, beteekenende *behagelijk* of *ingebeeld*, doch dat hier geen zin geeft.

[5]) Een woord uit het begin der 16de eeuw, voor *Klappeien*, volgens Willems. Hier is dit onzin.

[6]) d. i. *Nieuwe liefde*, zegt Willems. 't Is en blijft, in weerwil van deze opheldering, onzin.

[7]) De Vries wil lezen: »Soet windeken."

[8]) De Vries vermoedt: »Doet als een brack."

[9]) De Vries: »Dat ick hier jage."

[10]) Emendatie van de Vries.

[11]) Voor »onder" (door mij verandert in: »sondert") wil de Vries lezen: »Ende."

[12]) *Mencaer* is een bijvorm van *mecaer*, zegt de Vries, die overigens mijne emendatie van dezen regel billijkt. *Telgherkens* = takjes of twijgjes.

vers, bezit weinig behagelijks en heeft met die van Valerius niets gemeen, al verzekert *Snellaert* ons ook, dat zij uit den Gedenck-clanck werd genomen. In den catholieken bundel van Stalpert komt de melodie voor, maar eenigszins vereenvoudigd, ik zou haast zeggen, gekortwiekt, zeer zeker niet tot haar voordeel veranderd. De door Willems meêgedeelde wijze heeft hetzelfde begin als het Engelsch *Woddecot*, dat wij hierachter in § 5 nog bespreken.

De voetmaat van het gedicht naar de uitgave van *Le Jeune* [1]) sluit zich geheel aan onze Melodie.

»Windeken,"
zoo heet het daar,
»daer dit bosch af drilt,
»Wijst mijn brak toch op dit wild,
»Dat ick jage,
»Spreyd die hage
»En die telgjes [2]) van malkaer
»Mooglijk zit mijn nimfje daer.

Bestond dit gedicht inderdaad reeds in 1593 [3]), dan heeft Hooft, die toen 12 jaar oud was, het in zijn *Granida*, waar hij het Daifilo in den mond legt [4]), slechts overgenomen en ten hoogste een weinig bijgewerkt. Bij hem luidt het eerste couplet aldus:

Windeken, daer het bosch af drilt,
Weest mijn brak, doet op het wilt,
Dat ik jage.
Spreidt de hage
En de telgen van elkaer,
Mogelijk schuilt mijn Nymphe daer.

Bij het zingen van dit liedje op de voys door Valerius aangegeven, zal men bevinden, dat het er wonderwel bij past. En, ofschoon het volkslied van Valerius een gansch anderen geest ademt — is daar alles even teêr en liefelijk als in het sentimenteelste bucolicon, hier alles forsch en vierkant, gelijk in het fiere zegelied — toch zal men moeten erkennen, dat dezelfde melodie, mits met meer klem en stoutheid voorgedragen, ook hier bij uitnemendheid voldoet. Men denkt hier onwillekeurig aan de hooggeprezene pastorale van ik weet niet welken Franschen componist der vorige eeuw, welke als krijgslied in den Amerikaanschen vrijheidsoorlog de legerbenden tot wonderen van dapperheid opwekte.

De aanleiding tot mededeeling (misschien kunnen wij er bijvoegen, tot vervaardiging) van dit heldhaftige zegelied vond Valerius in de vermelding van de overgaaf van Oostende aan de Spanjaarden in September 1604, na een hardnekkige verdediging van ruim drie jaren, die aan meer dan 100,000 menschen het leven had gekost. Immers de Staten hadden in dien tijd vier steden op den vijand veroverd, en het veroverd Oostende vond men, zegt Valerius, »niet anders dan een Molshoop ommegewroet, door»weyckt van menschen bloet, en opgehoopt van de lichamen der dooden."

---

[1]) Zie zijn *Letterkundig Overzigt en proeven van de Nederl. Volkszangen sedert de 15de eeuw*, en aldaar op blz. 133 en vlg. ons lied met het onderschrift: *uit een geschreven Verzameling voor M. de Wit a° 1593.*

[2]) *Twijgjes*, even als *telgerkens*.

[3]) Vg. noot 1).

[4]) Zeker als een destijds reeds bekend minneliedje.

N°. XIII.

Van de overeenkomst dezer melodie met die van »Doen 's nachts een blaugestarde kleet" hebben wij reeds bij N°. VII gesproken. De aanhef dezer wijs schijnt bizonder geliefd te zijn geweest, daar ook de veel gebruikte Kits Alemande (zie, behalve Valerius bl. 184, o. a. de »Friesche Lusthof" van J. Starter) op dezelfde wijs aanvangt. Echt forsch en kloek is dan ook die aanhef, zooals het in een volksdeun past. Trouwens het: »Pots hondert duysent slapperment" — het verdere lied bleef mij onbekend [1]) — verdroeg wel kwalijk een minder krachtige zangwijs. In den bladwijzer van Valerius wordt deze voys ook aangeduid als: »Allemande Pekelharing". Wij mogen daaruit echter niet opmaken, dat deze melodie uit Duitschland tot ons kwam, daar er in dien tijd ook Fransche en Engelsche Allemanden in menigte voorkomen. Ook dit is geen bewijs van de Duitsche herkomst der voys, dat ze bij Starter aangegeven wordt als: »Pots hondert tausent slapperment." Het lied kan immers wel een Hollandsch spotdicht zijn geweest, waarin een Duitsche zwetser sprekende wordt ingevoerd?

Ook het vaderlandsche lied van Valerius [2]) mag bij deze forschgebouwde zangwijs uitnemend wel geplaatst heeten. Welk een fier gevoel van volkskracht en volkswaarde spreekt uit die gespierde regels:

d' Hollander en de Zeeuw,
Sy loopen door de woeste zee
Als door het bosch de Leeuw.

en dan later:

't Vereenigd vrij-gevochten volck
Maeckt Spanjen d'oorlog moe.

Alleen de schoonste coupletten liet ik onder de melodie afdrukken. Doch ook de overigen zijn wel der herinnering waard. Ik wil daarom het volkslied hier in zijn geheel mijn lezers meêdeelen.

1.

Waer datmen sich al keerd of wend,
End' waermen loopt of staet;
Waer datmen reyst, of rotst, of rend,
En waermen henen gaet·
Daer vint men, 't sy oock op wat Ree,
d'Hollander end' de Zeeuw,
Sy loopen door de woeste zee,
Als door het bosch de Leeuw.

2.

In koud' en heete Landen al,
Gelegen Zuyd' of Noord,
Of Oost, of West, op berg' en dal,
Men van haer spreecken hoord,
Sy krijgen menig Schip en Boot
Wt 't Indiaensche Ryck.
Daer zyn geen volcken, oock hoe groot,
In veelen haers gelyck.

---

[1]) »Hey pots hondert duysent schande,
»'k Heb den bruy al van 't geknip."
zoo begint een »vermakelyk Liedt", hoe een »Aerdige Snyer een kroegh opsette" (te vinden in het 169e boekje van meergemelden bundel Straatliedjes in de bibl. van Letterkunde), dat echter een gansch ander metrum heeft.

[2]) Ik heb in al de door mij geraadpleegde liedeboeken van dien tijd geen spoor van dit volkslied kunnen ontdekken en moet het er dus voor houden, dat Valerius er de dichter van was.

3.

Het dryft haer alles op de hand,
Hoe menig Schip en Schuyt
Beseylter wel dat soete Land,
Of tyd' van hier oock uyt?
Wat vacrter menig of en an?
Wat komt haer niet al voor?
Daer met s' haer handel dryven dan
De heele Werelt door.

4.

't Vereenigd' vry-gevochten Volck
Maeckt Spanjen d' oorlog moe,
Sulx dat hy synen vreden tolck
Dit Land moet senden toe.
Wie soud' ooit hebben dit gedacht,
Dat d' hoogmoet van Papou,
Dat soo een groote, trotse macht
Soo buygsaem worden sou?

5.

Venetiaen en Savoyard
Met and're volck'ren veel,
Hadd' Spanjen oock al mé verward,
En sat haer op de keel;
Hy meend' hy soud' se slocken op,
Gantsch dempen en verslaen:
Maer 't Statenvolck op Spanjaerts kop
Daer self haest heeft gegaen.

6.

o Neerland! so ghy maer en bout
Op God den Heer altydt,
V pylen vast gebonden hout,
End' t' saam eendrachtig zyt;
So kan u Duyvel, Hel noch Doot,
Niet krencken noch vertreen,
Al waer oock Spanjen noch so groot
Ja, 's werelts machten een.

Wel had de vaderlandlievende dichter reden in zoo blijde toonen zich te ontboezemen. »Geen kleyne oorsaecke" zegt hij zelf, »van blydschap ende vreuchde gaf (het) »aen allen getrouwen Patriotten, haren staet nu vry ende onbelast vindende van uyt»lantsche Princen." Immers »in Junio 1616 zijn de steden Briel enz. ontlast van de »Engelsche Guarnisoenen, die sedert den Jare 1585 daerin hadden gelegen, als ver»pand zynde geweest aende kroone van Engelant, voor sodanige penningen als hare »Majestyt alsdoe verstreckt hadde om d'oorlog te voeren tegens den wreeden Spanjaer»den, alsoo alle de achterstellen by hare Hoog Mog. aende selve kroone volkomentlyck »nu betaelt ende voldaen waren."

»Wat worter meer gelieft? Wat isser meer te roemen?
»Dan Vryheyt!"

Zoo zingt de dichter, in zijn opgetogenheid,

»Vry syn wy, end' dat blyckt te klaerder noch in desen,
Dat wy de steden die daer waren dier verpand,
Nu hebben vry gemaeckt. God moet gepresen wesen
Die soo gesegent heeft ons lieve Vaderland!"

N°. XIV.

Ik heb deze melodie nergens anders aangetroffen evenmin als het gedicht: »o Heere! »geeft, so lange leeft," waarbij ze oorspronkelijk behoorde. Het kalme, beschouwende karakter van het gedicht moet natuurlijk ook bij de voordragt van het lied zich doen gelden. Met het oog op dien eisch behandelde ik deze melodie, bracht zoo weinig mogelijk beweging in de grondharmonie en verwijderde mij zoodoende wel wat verder dan anders van de oudtijds gebruikelijke vormen, welke vooral hier, naar mij voorkwam,

niet zonder hinderlijke stijfheid zouden kunnen aangebracht worden. [1]) Uit de luitbegeleiding bij Valerius was hier niets over te nemen, daar zij alleen als voorbeeld van muzikale kakografie zou kunnen dienen.

De aanleiding tot het vervaardigen van dit lofdicht op Prins Maurits, het ideaal van den contra-remonstrantschen Valerius, vond de dichter in de eeretitels en rijke bezittingen die aan Maurits ten deel vielen bij het overlijden van Philips, Prins van Oranje in 1618, »Over deze voortreffelycke erffenisse hebben de vroome seer verblyt geweest," verklaart Valerius.

Maar zou onze goed-calvinistische auteur het jaar 1618 laten voorbijgaan, zonder de groote gebeurtenis van dat jaar te vermelden? Neen, voorzeker. En hoe weinig ook de Nationale Synode met Maurits' erfenis te maken had, de dichter vond middel om aan de kerkelijke twisten nog in hetzelfde gedicht een paar coupletten te wijden. Ze mogen hier een plaats vinden. Nadat dan in het door ons meegedeelde gedicht (N°. XIV) 's Prinsen beleid en wakkerheid in den oorlog op hooggestemden toon was bezongen, gaat de dichter aldus voort:

Als Mars nu heen
Vertrock soo 't scheen,
End' elck nu meynde hy was vry
Van 't oorlogskop, (?)
Soo staet hier op
Inlantsche jalousy.

Doch desen twist
Werd haast geslist,
Door 's Princen goeden raet en daet
End' groot verstand,
Die weer het Land
Bracht in een goeden staet.

N°. XV.

Als »Comediantendans" staat deze voys onder de Nederlandsche stemmen bij Valerius aangegeven. Intusschen kende Starter (blijkens de 1e uitgave van 1621) deze melodie reeds als die van: »What if a Daye, or a moneth (month) or a yeare (year)." Ook in Camphuysens stichtelijke Rijmen komt deze melodie voor onder dezelfde Engelsche benaming, met de bijvoeging: *Essex lamentatie* op bl. 146 van de editie van 1647. Wellicht was dit een van de talrijke Madrigalen van Engelschen oorsprong, die, in de bewerking van een John Dowland, Th. Morley en anderen herwaarts overgebracht, aan onze landgenooten zoo welgevallig waren. Slechts op een paar plaatsen wijkt de melodie bij Valerius een weinig af van die, door Starter (liever: Jaques Vredeman, zie hierboven bl. 34) aangegeven. Bepaaldelijk in het 2e en 3e gedeelte der melodie heeft het lied bij Valerius, door smaakvol aangebrachte figuratie, meerdere levendigheid, in volkomen harmonie met het schoone en krachtige lied van Valerius, waarin hij de glansrijke wapenfeiten van het Statenleger voor Steenbergen en Bergen-op-zoom a°. 1622 vereeuwigde. Het vers, dat wij in zijn geheel onder de melodie heb-

---

[1]) Met vermijding van Septime-akkoorden, doorgaande noten, anticipaties enz. had ik ongeveer aldus moeten schrijven:

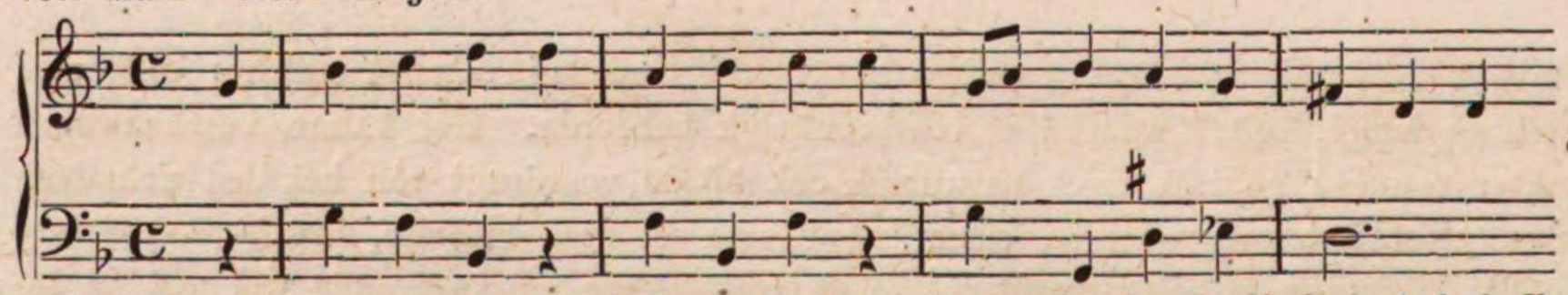

enz.

Zou dit meer in overeenstemming zijn geweest met de voordracht die dit lied eischt? Ik geloof het niet.

ben geplaatst, onderscheidt zich door waarlijk groote schoonheden. Hoe eng sluit het zich aan in zijn bouw aan de drieledige Melodie. Hoe gemakkelijk en natuurlijk rollen de verzen, als school er geen kunst in dien stroom van klank- en woordspelingen. [1]) Wat kracht en fierheid ademt het geheele lied. Hoe levendig en aanschouwelijk wordt alles beschreven. Wij hooren de Spaansche trommen en trompetten. Wij zien den vijand optrekken tot bezetting van Bergen-op-zoom. Zijn niet die regels:

't Moedige, bloedige, woedige Swaerd
Blonck, en het klonck, dat de voncken daaruyt vlogen.
Beving en leving, opgeving der aard,
Wonder, gedonder, Nu onder was, nu boven.

Zijn niet die regels waard om naast de beste dichterlijke voortbrengselen van dien tijd gesteld te worden?

Overigens moest dit lied, dat, naar de chronologische orde, No. XVI behoorde te zijn verzet worden, ten einde, om met Valerius te spreken, »'t omslaen te vermyden."

N°. XVI.

In den »Nieuwen Jeucht Spieghel Verciert met veel schoone nieuwe Figuren ende »Liedekens, te voren niet in druck geweest" (zonder jaartal, denkelijk uit het begin der 17de eeuw) vinden wij dit minneliedje »op de wijze: Alst beghint" (dus op zijn eigen zangwijze):

Schoonste Nymphe in het Wout,
Die my hout
Door u fier ghelaet ghevanghen,
Dryft u Schaepkens hier ter sy
Nevens my,
Daer dees koele Berghen hanghen.

De melodie, waarop dit liedje gezongen werd, moet bijzonder in den smaak zijn geweest, daar een menigte liederen op die voys in onze oude liedeboeken voorkomen. Zoo b. v, reeds in »Cupido's Lusthof" te Amsterdam in 1613 uitgegeven. Bij Valerius is de maat van 't begin tot het eind behouden. 't Is echter duidelijk, dat accent en karakter van melodie en gedicht in den derden en laatsten regel de inlassching van een 6/4 maat vordert. Zoo meende ik ook op de beide korte regels der melodie een bizonderen nadruk te moeten leggen, door de begeleiding in unisono te schrijven. (Zie iets dergelijks in N°. VI en X).

De wapenstilstand (Treves) waarvan in het gedicht van Valerius gesproken wordt, is die welke door Petrus Peccius, Spaansch Ambassadeur »vol van onbeschaemde stoutigheyd ende Spaenschen hoogmoet" in 1621, bij expiratie van het twaalfjarig bestand aangeboden, doch door de Hoog. Mog. Staten beleefdelijk maar cordaat geweigerd werd.

Tusschen het 2e en 3e der door mij opgenomen coupletten bevinden er zich nog vier bij Valerius, die ik om der volledigheid wil hier bij voeg:

---

[1]) Spinola, Cordua en Velasco moeten hun namen leenen tot een woordspel met *spinnen*, *kruid* en *vlas*. 't Is of de dichter ter school was geweest bij den profeet Micha die op dezelfde wijs I, 10 vlg. met de namen van onderscheiden steden te werk gaat.

3.

Die, eer dat hy kreeg syn wensch
Snoode mensch!
Synen hoogmoet moste breken,
End' ons Landen kenden vry
Daer om hy
Nu niet meer hadd' te spreken.

4.

Daer op 's Konings groot signet
Werd geset,
Als oock dat van haar hoogheden
Op dat m' alles toch op trou
Houden sou,
Sonder eenig overtreden.

5.

Maer Maraen verdraeyt hierin
Nu den sin,
Hy en vraegt na recht, noch reden
Hy is, als van outs, so noch
Vol bedrog,
End' vol ongerechtigheden.

6.

Aen des Werelts ander end
Is bekend
Syn verkeerden, smooden Wandel,
Syn beloft, zyn eed en woord
Ende voort
Synen boosen loosen handel.

N°. XVII.

Deze en de beide volgende Voysen zijn door Valerius niet tot de Nederlandsche stemmen gerekend. De reden waarom ik ze opnam, heb ik hierboven bl. 9 aangegeven.

Het »Engelsche Lapperken", elders [1]) ook *het Engelsch Schoenlapperken* genoemd, en bij Valerius (blijkens zijn bladwijzer) ook onder den naam van Cobbeler bekend, moet een van de bij onze Voorvaderen meest geliefkoosde deunen zijn geweest. Moge het ook in de Geuzeliedeboeken ontbreken, dit spotlied op Alva's standbeeld te Antwerpen schijnt reeds in 1569, of altans niet lang daarna gemaakt te zijn. Immers niet alleen op dit geestige Latijnsche gedicht:

Cur statuam vivo tibi *Dux Albane* dedisti?
An quia defuncto nemo daturus erat?
Non male conjectas, neque enim crudelia laudem
Facta tua, infamem sed meruere crucem.

maar ook op het daar volgende:

»Wie dat sich selfs verheft temet"

zal het gezegde van Valerius wel toepasselijk zijn: »ende alsdoe zyn deze aerdige ge»dichten daervan gestelt."

Hen, die van den vorm van dit standbeeld en den daardoor opgewekten volkshumor meer verlangen te weten, moet ik naar onze oude vaderlandsche historieschrijvers en naar het Geuzeliedeboek verwijzen, waar zij den besten commentaar op dit volkslied kunnen vinden.

De schoone, frissche melodie spreke voor zich zelf.

N°. XVIII.

Onder den naam van »o Angenietje" komt deze Melodie — oorspronkelijk die van een Fransche courante — bijna in alle vaderlandsche Liedeboeken der 17de eeuw —

---

[1]) B. v. bij Starter op bl. 478 in de uitg. van J. v. Vloten. In de orgineele editie van 1621 en in de volgende (zonder jaartal) te Amsterdam uitgegeven, komt dit lied (Jaspers Minnepyn) niet voor.

ook bij geestelijke gedichten der Catholieken — veelvuldig voor. Dien naam dankt zij aan het zoetvloeiende liedje van Starter, waarvan het 1e couplet (bl. 177 van de origin. uitgave, bl. 264 bij v. Vloten) aldus luidt:

o Angenietje,
Mijn Honigh-Bietje!
Mijn vrolijckheid, mijn vreugd!
Fonteyn van myn geneughd!
Mijn soetste susje!
Mijn hooghste lusje!
Mijn alderwaerste goed!
o Vrou van mijn gemoed!
Hoe langh sult ghy . .
U veynsen noch voor my,
Daer ick niet meer
Soeck of begeer,
Als u vermaeck en eer?

Het gedicht, waarschijnlijk van Valerius zelf, en in dat geval in 1624, dus een jaar vóór zijn dood, vervaardigd, is een danklied op de verlossing des Vaderlands uit de macht der Spanjaarden, die in Januarij van dat jaar, geholpen door de strenge vorst, welke hen toeliet met hun gansche krijgsmacht de toegevroren rivieren over te trekken, een deel van Groningen en Gelderland overweldigden, maar spoedig door dezelfde winterkoude — de vorst hield toen elf weken aan — gedwongen werden op hunne schreden terug te keeren, »naelatende vele soldaten, eenige heel, andere half doot »bevrosen zijnde." Ter oorzaak hiervan, zoo mede wegens de ontdekking van een complot tot brandstichting in Amsterdam en het lossen van gevangen schippers en visschers werd er, het geheele land door, een dank- en bededag gehouden en ontboezemde ook onze Valerius zijn vroom en vaderlandslievend hart in het lied, dat, na de herinnering van bovenstaande bizonderheden, wel geen verdere toelichting zal behoeven.

Omtrent de voordracht van dit lied moet ik nog opmerken, dat in de uitgave van Valerius aan het eind een d a l S e g n o is aangebracht, verwijzende naar het begin der laatste frase van 8 maten. Het spijt mij, dit teeken vroeger over het hoofd te hebben gezien, want de herhaling dezer laatste maten zal den goeden indruk van het geheel niet weinig verhoogen.

N°. XIX.

Deze Gaillarde (het woord beteekent oorspronkelijk wel niet anders dan een *vrolijke wijs* of *dans* en moet dus niet geschreven worden *Gallarde*, *Galjarde* of *Gallirt*, zooals het in onze oude Liedeboeken heet) wordt bij Valerius nader aangeduid met de woorden: *Suit Margriet.* Dat dit het Engelsche *Sweet Margarete* moet beteekenen is zoo goed als zeker, doordien bij Starter (oorspronk. uitg. bl. 73, v. Vloten bl. 112) dezelfde voys (immers een voys van dezelfde lang niet gewone voetmaat) aangeduid wordt door »*Gaillarde Anglois.*" Het ongemeen bekoorlijke van deze zangwijs schijnt haar reeds vroeger hier te lande zeker burgerrecht bezorgd te hebben. [1]) Overtuigd

---

[1]) Toen Starter zijn Bruydt-Lofs Gesangh op deze voys dichtte (d. i. vóór 1621) kon hij de Engelsche wijs reeds aanduiden met den aanhef van een hollandsch lied, n.l. *Trouw min ick draegh*, enz. waarop die voys hier te lande gezongen werd.

dat haar schoonheid ons nog streelen kan, deelde ik haar onveranderd [1]) mede.

Wat mij dit lied bij Valerius nog hooger deed schatten was het zoo uitnemend bij deze Melodie voegende, roerend eenvoudige, kinderlijk vrome gedicht van Valerius. Het werd hem ingegeven door de gunstige wending, welke onze zaken in 1585 kregen, toen op vereerende wijze door Elisabeth van Engeland hulp werd aangeboden. Bizonder heugelijk was deze bijstand in de oogen van onzen auteur, die bij elke gelegenheid zijne sympathie voor deze »gereformeerde" vorstin openbaart. In een bondgenootschap met haar zag hij den besten waarborg tegen »den onderganck van soo veele schoone bloei-»jende Kercken, die de Heere in dese eeuw hadde belieft in de voorsz. landen zijnen »Zoone Jesu Christo te verzamelen." Zoo verzuimt hij dan ook niet te vermelden, dat de toegezegde hulptroepen onder het commando zouden staan van een »aansienelick »man, doende professie der Gereformeerde Religie". Werd dit alles geschreven in December 1585 onder den indruk, dien de eerste verschijning van Leicester hier te lande maakte, we zouden daarover ons niet te verwonderen hebben, wetende met welke, zelfs voor Leicester onverwachte geestdrift de gunsteling van Elisabeth in

---

[1]) Toch niet *geheel* onveranderd, al raken de wijzigingen, die ik aanbracht, slechts bijzaken. Zoo maakte ik kwartnoten van de halve, en liet ook de verandering in het maataccent bij het laatste gedeelte door voorteekening van 6/8 uitkomen. In de 5de maat v. a. had ik moeten schrijven: 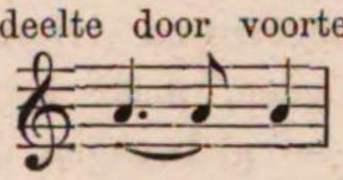 in plaats van 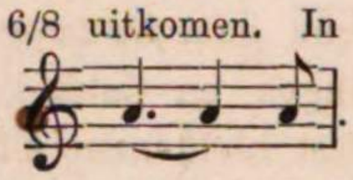 . Doch dat zou voor ons maatgevoel al te hard zijn geweest. In de maat daarvóór nam ik de lezing van Valerius over, en zag over het hoofd dat ik uit de Errata had moeten verbeteren: 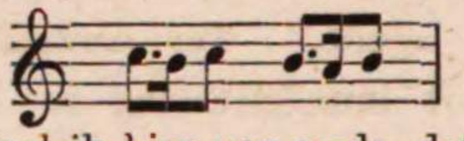

Als eene curiositeit voor de geschiedenis der harmonie deel ik hier nog mede, dat de laatste 4 maten in de luitpartij nagenoeg op dezelfde wijs geharmoniseerd zijn als door mij geschiedde, hetgeen, vooral wat de 4de en 3de maat betreft, menigeen ongeloofelijk zal voorkomen. Er staat nl.:

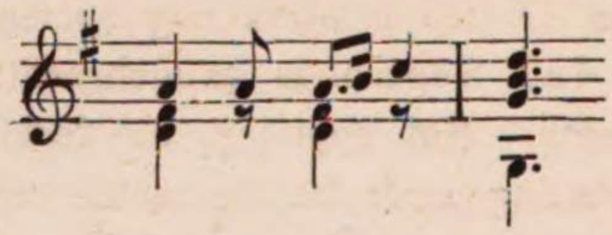

Ook de 1e en 3e maat hebben een opmerkelijke harmonie in dit overigens vrij onbeholpen accompagnement. Den componist is namelijk in de 1e maat deze harmonie in den zin geweest:

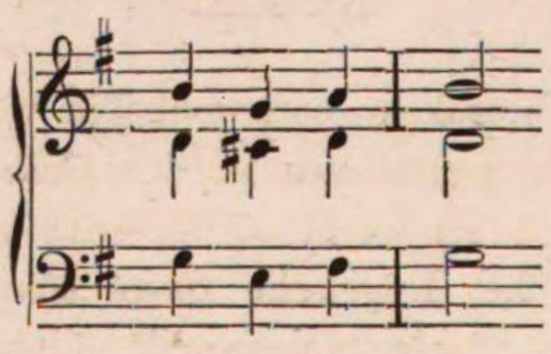

En in de 3e maat schrijft hij:

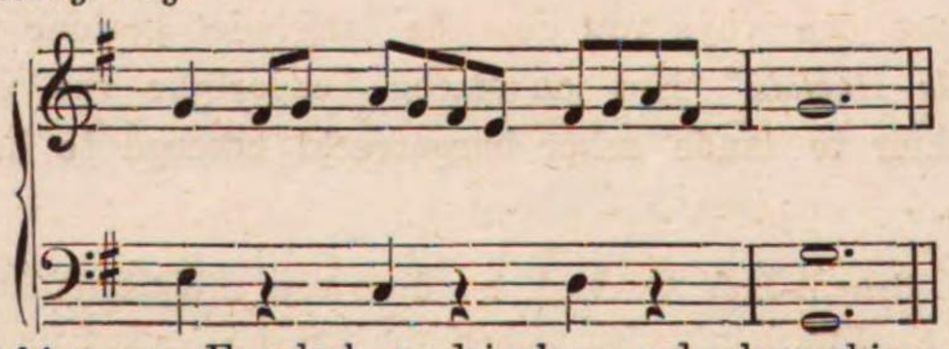

Zou ook hier misschien een Engelsch madrigal naar de bewerking van *Dowland* of *Morley* als model hebben gediend?

deze landen ontfangen werd. Meer dan vreemd is het en een bewijs voor de partijdigheid van Valerius, dat hij, toen hij zijn kronijk schreef, zijn eenzijdig oordeel over deze geheele zaak niet terugnam. Men leze eens wat Motley over deze expeditie en den jammerlijken toestand der z. g. hulptroepen, uit gelijktijdige bronnen meêdeelt! [1]) Intusschen blijkt uit het verdere verhaal van Valerius altans zooveel, dat hem al spoedig, altans wat Leycester betreft, de schillen van de oogen zijn gevallen. Bij het vermelden van Leycesters terugroeping in 1587, lascht hij zelfs een liedje in, waarin hij tot den ex-Gouverneur-Generaal de niet zeer beleefde vragen richt:

Syt ghy vol? Ende dol? Ofte dom of blind?

Daarentegen blijft Elisabeth, die haar vriend terugroept, in zijne oogen »de wijze Coninginne."

§ 5. OVERZICHT EN TOEVOEGSELEN.

Uit bovenstaande mededeelingen is gebleken, dat de door ons aan Valerius ontleende volksliederen tot verschillende soorten zijn terug te brengen. Laten wij het verschil in aesthetische waarde buiten aanmerking, dan zijn hier nog te onderscheiden:

1°. ten opzichte der melodieën:
de oorspronkelijk Nederlandsche en de uitheemsche wijzen;

2°. ten opzichte der gedichten:
de door Valerius zelf vervaardigde en de van elders ontleende;

3°. ten opzichte van beide:
de VOLKSliederen in den strengsten zin, (dat zijn n.l. die liederen die door het volk werkelijk gezongen zijn onder den indruk der gebeurtenissen waarop de inhoud der gedichten heenwijst) en die, welke, ofschoon dan ook in zekeren zin voor het volksgezang bestemd, toch den naam van volksliederen niet in diezelfde mate verdienen, daar zij eerst later zijn ontstaan.

In de geheele verzameling van Valerius komen maar drie of vier liederen voor, waarvan de auteur ons verzekert, dat zij in den tijd, waarover hij spreekt, zijn gezongen. Het zijn:

N°. III. Wilhelmus van Nassouwen.
N°. IV. Spotlied op Bossu.
N°. V. Spotlied op de Spaansche expeditie in 1574.
Misschien ook N°. XVII. Spotlied op het standbeeld van Alva.

Wat de melodieën betreft, mogelijk is het, dat de drie eersten oorspronkelijk Nederlandsch zijn; van de derde alleen (N°. V) is dit zoo goed als zeker. Boven N°. III staat in de oudste edities: naar de wijze van *Chartres* of *Charles*, hetgeen op een Fransche melodie schijnt te wijzen; in de melodie van N°. IV vonden wij het Duitsche »*Es ist das Heil*" terug, zonder dat wij konden uitmaken, of de oorspronkelijke volkswijs van Nederlandsche dan wel van Duitsche herkomst was. [2]) N°. XVII heeft een Engelsche voys.

---

[1]) Zie zijne History of the United Netherlands I. p. 370 en vlg. In een correspondentie van dien tijd heet het, dat de Luitenant-generaal van Elisabeth zelf van deze hare *subjects* als van *abjects* spreekt. Het was een opgeraapte troep bedelaars, vagebonden en misdadigers, waaruit dit leger grootendeels bestond.

[2]) Aan het gezegde op bl. 28 en 29 kan ik thans nog toevoegen, dat in Fruitier's *Ecclesiasticus*, in 1565 te Antwerpen uitgegeven, deze Melodie voorkomt, met de aanduiding »op de wijze van den 2den Psalm," d. i. naar de Duitsch-Luthersche berijming (Andreas Knöppen), in welke deze Psalm gaat op de wijze van: »Ach Gott vom Himmel sieh darein", welke aanhef in de Duitsche gezangboeken mede voorkomt als aanduiding van dezelfde Melodie.

Onder de overige door ons opgenomen Liederen waren er enkelen waarvan de uitheemsche oorsprong min of meer waarschijnlijk bleek, zoo draagt

N°. IX het dubbele opschrift: de Engelsche min, of: Noch leef ik in verdriet.

N°. X heette niet alleen: »Isser iemant uyt Oost Indien gekomen; maar ook: Est-ce Mars le grand Dieu des alarmes."

N°. XV als »Comedianten-dans" bij Valerius voorkomende, bleek ons, naar de aanduiding in Starters Friesche Lusthof, van Engelschen oorsprong, en behoorende bij het lied: What if a day, etc.

N°. XVIII »O Angenietje" ging op de wijze van eene »Fransche Courante". Eindelijk N°. XIX heeft een »Engelsche Gaillarde: Sweet Margarete" tot voys.

Hoe verschillend het poëtische gehalte der onderscheiden liederen ook moge zijn, wij hebben geen recht om voor deze geheele verzameling, als wij de vier eigenlijk gezegde volksliederen (N°. III, IV, V en XVII) uitzonderen, meer dan één auteur, Valerius, aan te nemen. Dat zijn geest niet altijd even gelukkig tot dichten was gestemd, hebben we gelegenheid gehad op te merken. Onder de best geslaagde behooren wegens zijn gemoedelijken ernst: »o Nederland! let op uw Saeck" (N°. VII) wegens zijn innig vromen toon: »Geluckig is het land" (N°. IX, vooral daarvan het 2e en 3e couplet); en: »o Heer, die daer des Hemels tente spreydt" (N°. XIX); wegens zijn groote kracht: »'t Spaensche gedrocht" (N°. XII); en »Waer dat men sich al keert of wend" (N°. XIII); eindelijk wegens het kunstige in den vorm: »Merck toch, hoe sterck" (N°. XV). Lief ware het mij geweest, meer van die echte volksliederen uit den Spaanschen tijd, zoo als het lied op Bossu, te kunnen meedeelen. Hoe gaarne zouden wij door het geuzenlied nog eens ons verplaatsen b. v. te midden van de menigte die daar jubelde over het innemen van den Briel, of aan haar wrevel lucht gaf over het heffen van den 10den penning, of aan Alva bij zijn vertrek het kruis nagaf, of den hemel dankte voor het ontzet van Leiden, of in jammerklachten uitbrak bij den dood van Prins Willem. Maar helaas! wij hebben daartoe niet kunnen besluiten. Vreemd genoeg heeft Valerius juist bij die allermerkwaardigste episodes in de geschiedenis nauwelijks iets geleverd wat voor ons doel kon dienen. [1])

---

[1]) Hoe vreemd b. v. dat hij niet opnam het voortreffelijke geuzelied op den tienden penning en het niet minder treffende, bij gelegenheid van Alva's vertrek gedicht, welke beide door Willems uit het Geuzeliedeboek zijn overgenomen in zijn Vlaemsche Liederen (bl. 78 en 80). Ik deel hier van beiden een enkel couplet meê met de voys, welke door Willems bij beiden foutief is teruggegeven. Bij het eerstgenoemde plaatste hij de hier volstrekt niet voegende wijs van Psalm 44 uit de Souterliedeken. In het Geuzeliedeboek lezen wij boven het bedoelde lied: Nadat Duc d'Alba 't seem door den mondt gestreecken haddde, met het Pardon, heeft hy willen de Wolle beginnen te plucken door den Thienden Penningh. Stemme: *Ryck Godt hoe is myn Boelcken dus Wilde*, (te vinden bij Psalm 13 in de Souterliedekens).

Het lied zou ik aldus willen teruggeven in ons notenschrift:

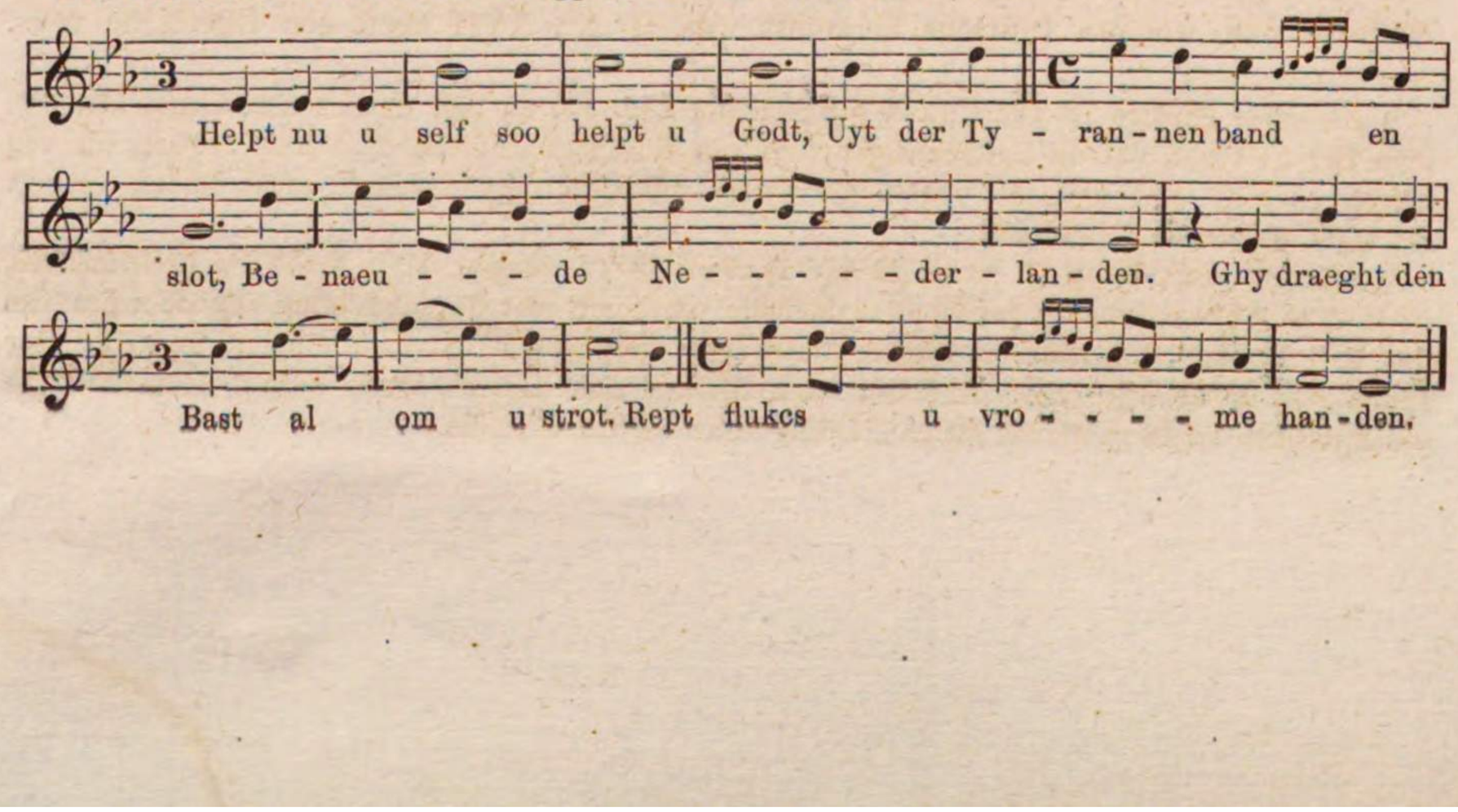

Het danklied op de inneming van den Briel door Valerius gedicht, ademt wel niet

---

Het andere heet: Een Nieuw Liedt van Duc d'Alba, op de wijse: *Den oude Man by den vyere*, etc. Deze wijs is mij van elders niet bekend. Willems schijnt op het afschrift van dit lied, berustende in de Koninkl. Bibliotheek te Brussel, de aanwijzing gevonden te hebben dat het lied ook naar den 132sten Psalm in de Souterliedekens, en dus naar het Dansliedeken: *Ick quam aldaer, ic weet wel waer, met heymelyc ghescalle,* gezongen werd. Of dit dezelfde melodie was als die in het geuzeliedeboek aangeduidt wordt met de woorden: *den ouden man*, etc. kan ik niet beslissen. Zeker is, dat de door Willems uitgegevene wel bij het lied past. Waarom hij het metrum der wijs geheel veranderde is mij een raadsel. Terwijl de maat in het oorspronkelijke is:

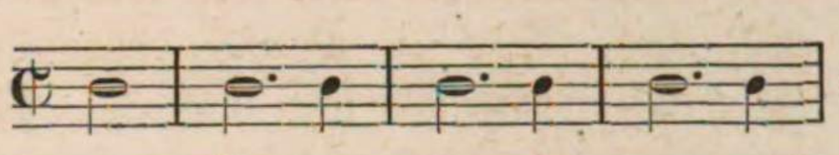

enz.

heeft hij er van gemaakt:

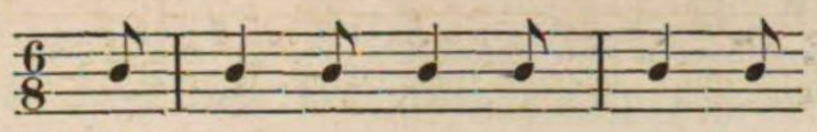

enz.

Zie hier het liedje met de melodie:

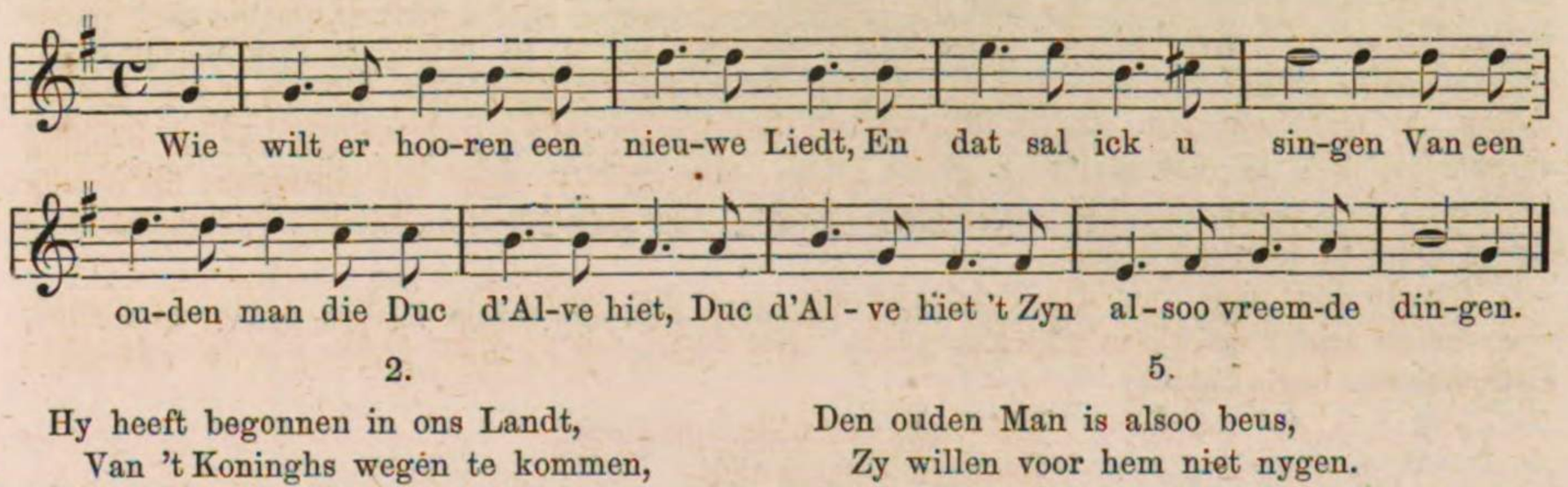

2.

Hy heeft begonnen in ons Landt,
Van 't Koninghs wegen te kommen,
Maer al syn rancken zyn bekant,
Het zijn al blauwe blommen.

3.

De Privilegien kleyn noch groot
Wil hy geen steden laten,
Hy heeft de Vroomste des Landts gedoot,
Versmaet Raedt en de Staten.

4.

Hy is met Processy ingehaelt,
Men gingh daeraf slampampen,
Nu vaert hij wegh, heeft niemandt betaelt,
By nacht soo gaet hy schampen.

5.

Den ouden Man is alsoo beus,
Zy willen voor hem niet nygen.
Zy roepen veel liever: Vive le geus,
Dan Hy den Thienden soud' krygen.

6.

Hy wilde wel maecken eenen soen,
Maer ons gaat daeraf walgen,
Wy mercken wel aan het valsch pardoen,
Het zyn al Raden en Galgen.

7.

Zyn conterfeytsel van Metaal,
Dat magh hy wel weer breken,
De herten ontloopen hem al te mael
Al in der Geusen Preken.

8.

De Prins oprecht, dat Edel bloedt,
Had hy soo gaern verraden;
Maer Godt heeft door den Prins seer goedt
Den {Tyran / Spanjaert} seer beladen.

In de eerste melodie heb ik afwisselende maatsoorten gebruikt, ofschoon Snellaert iets dergelijks bij Hoffmann von Fallersleben afkeurt, en wel »omdat het volk nooit eigenlijk de *muziek*-maat in acht neemt." Ik zou daartegen willen inbrengen: indien wij oude melodieën met afwisselende rhythmen in ons notenschrift willen teruggeven, dan dienen wij de maatstrepen zoo

den eigenaardigen geest der volksliederen uit dien tijd in de geuzeliedboeken opgenomen [1]), toch had ik het wel mogen opnemen, daar de melodie bij Valerius, zoo al niet van Nederlandschen oorsprong, toch reeds door een Hollandsch liedje populair was geworden. [2]) Ik voeg het daarom hierbij, zooals Valerius het geeft, zonder begeleiding, doch anderhalve toon lager (van *f* naar *d*) getransponeerd.

Stem: Op de Engelsche Foulle. Of: Walsch Wallinneken.

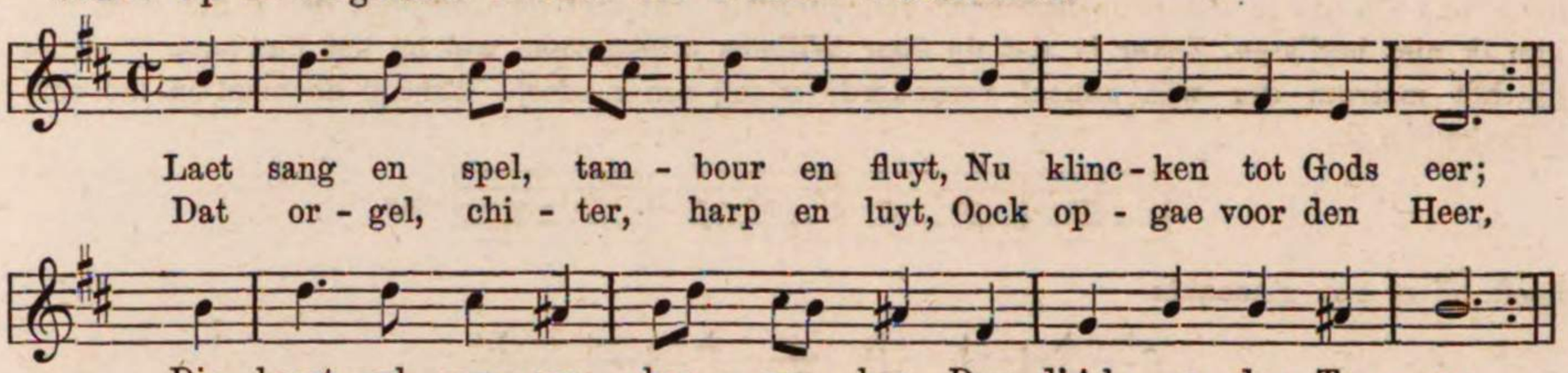

---

te plaatsen, dat de accenten der melodie behoorlijk uitkomen en dit gaat natuurlijk niet zonder voorteekening van verschillende maatsoorten. Er zijn echter in vele oude volksmelodieën op enkele noten, vooral aan het eind der regels, versieringen aangebracht, die, om zoo te zeggen buiten de maat omgaan. Dezen, die ook in het bovenstaande lied op den tienden penning voorkomen, heb ik met kleine, z. g. siernoten, teruggegeven, daar het mij anders ondoenlijk voorkwam het oorspronkelijke rhythmisch schema (het *patroon* zou men het kunnen noemen der melodie te doen uitkomen.

[1]) Op de inneming van den Briel zijn een paar niet onaardige liedjes aldaar te vinden, waarvan ik echter de wijzen niet kan geven. Het eerste, op de wijs: »Ick ginck eenmaal spanceren, begint aldus:

Wy Geuskens willen nu singen
In desen Mayens tijdt,
En van vreughden opspringen
Dat ons God gebenedijt.
Nu heeft gegeven reyn
Zynen zegen machtigh, enz.

Het 2de couplet begint:

Den Briel wy inkregen
In April den eersten dag, enz.

De frissche melodie: Daer ick eens ging spanceeren

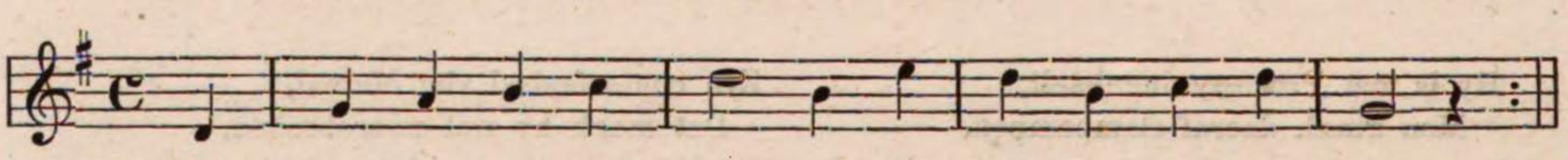

te vinden bij Stalpert van der Wiele, past wel op de 4 eerste regels van het Geuzenlied, maar niet bij het overige.

In het tweede, op de wijze: Ick roep u, Hemelsche Vader, aen, (verg. Fruitier's *Ecclesiasticus* (1565, bl. 59) komen deze regels voor:

Als men schreef 72 Jaer,
Den eersten April, tot desen,
Soo namen sy in, en dat is waer,
Den Briel al sonder vaer.

En iets later:

Duc d'Alva mocht verdragen niet
Den Bril op synen Neuse.

[2]) Ik vond die wijs aangegeven in den Bloem-Hof van de Nederl. Jeught, Amsterdam, 1630, op bl. 86.

2.

Gods goetheyt wesen moet vertelt,
Die noch so voor ons sorgt,
En ons den Briel en Mase stelt
Als tot een vaste borgt.
Die haest wel van ons, enz.

3.

De Spanjaert wert nu een gebit
In synen muyl geleyt;
God sy, die daar omhooge sit,
Gedanckt in eeuwicheyt.
Die haest wel van ons, enz.

4.

Ghy Princen, Heeren van ons Land,
Maeckt ons de Spanjaert quijt,
Malcand'ren trouw'lyck biet de hand,
In Godes vrees' altyt.
Die haest wel van ons, enz.

Van de vele liederen op het ontzet van Leiden gedicht [1]), moet men zeggen, dat ze meer voor den vromen zin dan voor het poëtisch talent der auteurs getuigen. Ook de wijzen leveren niets merkwaardigs op. Daarentegen had ik wel mogen opnemen het lied door Valerius ingelascht na het verhaal van den slag op de Mokerheide (1574) en de Spaansche furie te Antwerpen, te meer omdat de daar voorkomende voys, ofschoon van Engelschen oorsprong, reeds destijds b. v. in Starter's bundel (zie uitg. van 1621 bl. 42, bij v. Vloten bl. 63), in Venus Minne-gifjens (zonder jaartal, maar zeker uit het begin der 17de eeuw) fol. 31, in den Nieuwen Jeucht-Spieghel (van denzelfden tijd) bl. 106, en in den Singenden Zwaan, 1664, bl. 519 [2]) als

[1]) Bij Valerius met de stem: Almande; guerre, guerre gay. In het Geuzeliedboek van 1683, bl. 114, op de wijze van den 36sten psalm, een ander bl. 119, op de wijze van den 99sten Psalm. Zie ook Wackernagel, *Lieder der Niederländ: Reformirten aus der Zeit der Verfolg. im 16. Jahrh.*, Nº. 76 en Nº. 89 (NB = bl. 119 in het Geuzeliedboek van 1683 en = fol. 44 van het liedboek van 1588, maar aldaar met aanwijzing niet van den 99sten, maar van den 66sten Psalm als stem.) Ware het lijstje bij v. Iperen, *Kerkel. Hist. v. h. Psalmgezang* I, bl. 127, juist, dan gingen de psalmen 66 en 99 bij Utenhove niet op dezelfde wijs, wel: Ps. 66 en 96; insgelijks Ps. 16, 89 en 99; doch er schuilen hier drukfouten. Bij Utenhove gaan Ps. 66 en 95 en evenzoo Ps. 3, 81, 99 en 122 op dezelfde wijs. In het Geuzeliedboek van 1602 (of daaromtrent) vinden wij nog een derde lied op de »ontsettinge der vromer Stadt Leyden" (bij Wackernagel Nº. 95) en wel op de wijze: Wilhelmus van Nassouwen. De drie Geuzeliederen hebben alle het rederijkers *princen*-couplet aan het slot. In twee daarvan, even als in het lied van Valerius, wordt Leiden bij Jeruzalem, en Baldez (Valdez) bij Rhabsake (Jes. 36: 2 vlg. en 2 Kon. 18: 13 vlg.) vergeleken. Wij op onze beurt zouden nu wel eens Parijs met Leiden willen vergelijken als wij in het Geuzelied lezen: (Wackern. bl. 168).

Dees stadt was vyf maenden belegen:
Des Spaengiaerts Capiteyn Baldeez
Meynende de Burgers te bewegen
Haer op te geven hy seer prees:
Hy kreech voor antwoort, als den slechten,
Soo lang wy handen hebben, siet!
Om eeten d'een, d'ander om vechten,
Soo komen wy tot schanden niet.

Die taal is minder klinkend, minder hoogdravend, minder schitterend dan die van het Parijsche bestuur, in antwoord op de Duitsche eischen. Maar wie onzer zou dat leuke: Zoo lang wij handen hebben, ziet! enz. niet grootscher vinden dan de prachtigste..... phrase!

[2]) In Camphuysen's Stichtelijke rijmen (uitg. van 1647, bl. 4) vinden wij dezelfde melodie met de aanduiding: Sang: Shal I bed her (better?) go; (denkelijk de aanhef van het lied elders Farewell genoemd) of: *o Slaep, o soete slaep* (bij Valerius en elders: *Wanneer ik slaep*).

een bekende zangwijs van een Hollandsch liedje: »Wanneer ik slaep" voorkomt. Ik wil daarom mijn verzuim herstellen en deel hier het volkslied mede, zooals dit bij Valerius voorkomt, doch zonder den Bassus, waarvan ik reeds hierboven, bl. 12 heb gesproken.

Stem: Engels Farwel (of: *Wanneer ick slaep.)*

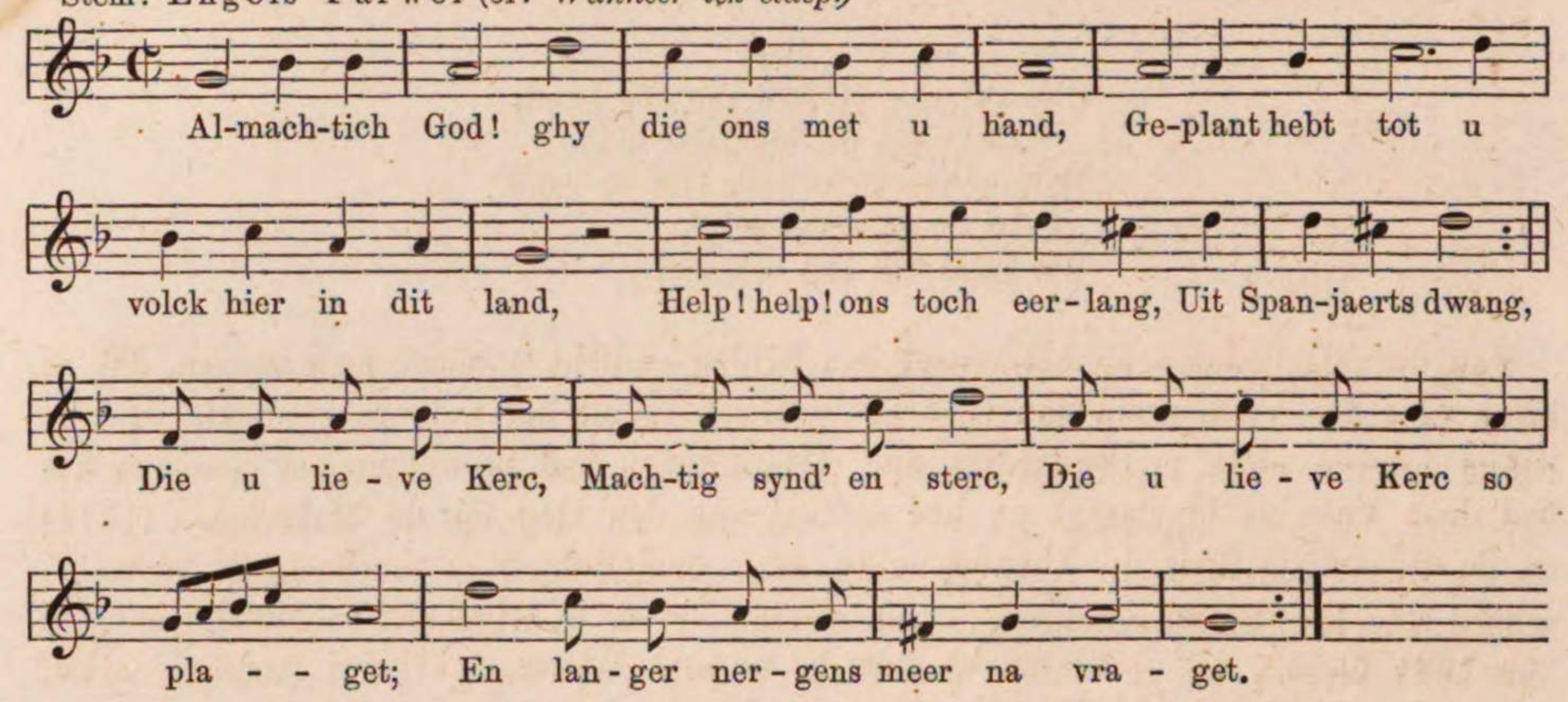

2.

Merck Heer! hoe seer
U volck nu tot u schreyt,
Wilt t' uwer eer
En onser saligheyt
Eens maken toch een end
Van ons ellend,
Soo sal elck, bevrijt,
Synde gansch verblyt,
Soo sal elck, bevryt van smerten,
U singen lof en danck van herten.

3.

't Is waer, ons sond
Heeft wel verdiend dees straf,
Ons hert en mond
Is overtuygt daer af:
Maer Heere wilt toch niet
In dit verdriet,
Gaen in u gerecht
Met u armen knecht,
Gaen in u gerecht gestadig
En zyt u kind'ren, Heer, genadig.

Zij, die niet onbekend zijn met het Duitsch- protestantsche kerkgezang der 16de eeuw, zullen weten dat de aanhef van bovenstaande volksmelodie daar gansch niet vreemd is. Ik wijs ten voorbeeld op drie melodieën van omstreeks het jaar 1550 en van Boheemschen oorsprong, n.l.:

»Gott ist zwar gütig" (bij Tucher, in zijn Melodienbuch N°. 218.)

»Wann ich in Angst" (ib. N°. 206.)

»Herr, wer wird wohl." (ib. N°. 259.)

Die overeenkomst echter bepaalt zich tot de eerste regels. Nog een andere Engelsche melodie bij onze voorvaderen zeer bemind, nl. de z. g. Engelsche Fortuyn (Valerius bl. 132 en nagenoeg in alle bundels van dien tijd, geestelijke en wereldlijke, Protestantsche en Catholieke te vinden) heeft een dergelijken aanhef.

Op den dood van Prins Willem geeft Valerius een klaagzang, op de wijze van het daar juist genoemde »Engelsche Fortuyn". Op dien naam afgaande, zou men denken, dat deze melodie al bijster slecht voor een zoo droevig onderwerp gekozen was. Nader bezien blijkt echter die keus niet verwerpelijk. Ik wil hier het lied mededeelen met

de opmerking, dat de voys in den catholieken Singende Zwaan ook aangeduid is als die van een Hollandsch lied: »Verheft met Zang" en bij Camphuysen als op dezelfde voetmaat met die van den 8sten Psalm (n.l. naar de geref. berijming.)

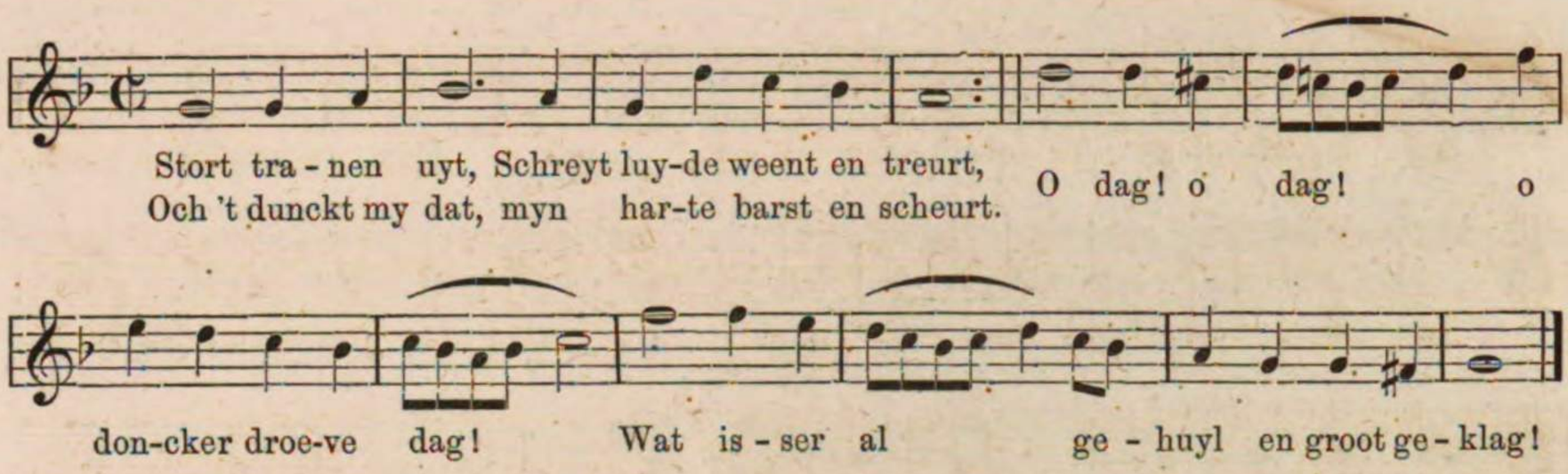

2.

O Nederlant! u vorst, u Prins soo vroom!
Die daer de blom was van d'Oranjen-boom!
Die door syn deucht, u van het Spaensch gesoord
Soo heeft beschermt, leyt nu eylaes vermoord!

3.

Gelyck de Sonn' het licht is van den dag,
Soo oock dees Prins ons licht te wesen plag,
Die raet en daed hier by ons is geweest,
Is nu ontzielt, by Gode leeft zyn geest.

4.

Als de Maraen 's Lants vryheyt druckte seer
Met moord en brand dat noch vervulde meer,
Heeft dese Prins daer tegen hem gekant,
En d' opgeset syn goet en bloet voor 't Land.

5.

Ghy vrome d'wyl dat dit soo is geschiet,
End' dattet nu kan wesen anders niet:
Vertrout op God, door 's Princen spruyten haest
Sal Spanjen nog verwert staen en verbaest.

Daar ter plaatse, waar de luisterrijke zeeslag in 1588 tegen Medina Sidonia wordt verhaald, neemt Valerius een liedje op, zoo vol echten volkshumor, dat ik den lust niet weerstaan kan, om daarvan altans het eerste couplet uit te schrijven met de melodie, die wel is waar van Engelschen oorsprong is, maar hier te lande bij uitstek populair moet zijn geweest en reeds in den Singende Zwaan naar een Hollandsch lied:

»Ick had voir desen, so doen ick nog"

wordt geciteerd. De gewone benaming waaronder deze voys in bijna alle liedboeken van dien tijd voorkomt is de Engelsche Klokkedans. Het lied, dat bij Valerius dezelfde voorteekening heeft, staat daar even als bij Starter en in de Singende Zwaan een kwart hooger, dan ik het hier geef.

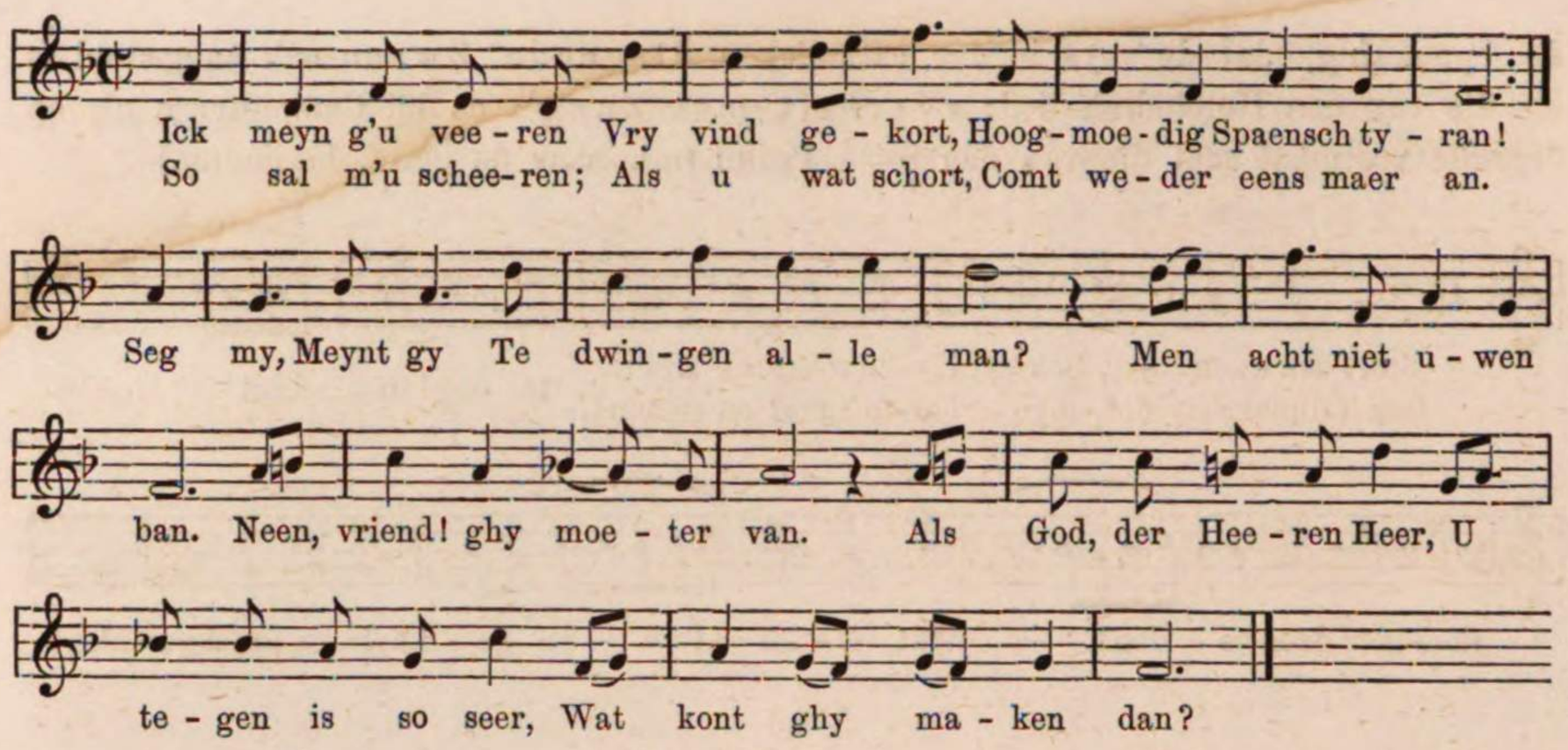

Onder de melodieën, die bij Valerius onder tweeërlei benaming voorkomen, behoort ook het Engelsche Woddecot, hetwelk ook naar een Drinck-Liedeken van Starter wordt aangehaald als: »Dat men eens van drincken spraeck". Ik geef aan het lied van Valerius te liever hier een plaats, omdat het gedicht schijnt te zijn [1]) onder den indruk van het opbrengen der »welgeladen Portegesche Crake" in 1604, eene buit die zooals men weet, niet alleen groote blijdschap in den lande veroorzaakte, maar ook hoogst belangrijke rechtsgeleerde vertoogen uitlokte. Zie daarover het opstel van Prof. Fruin in de Gids van 1868, IV.

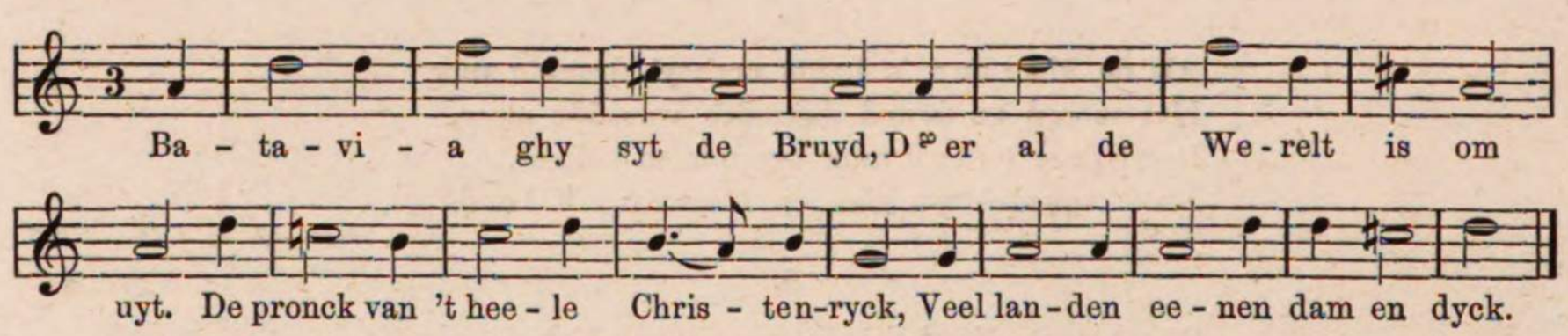

2.

God doet veel wondren door u hand,
End' maeckt uw's Vyands doen ter schand,
Hoewel hy luyde tiert en baerd,
Ghy syt niet van ♮em eens vervaerd.

3.

So ghy maar by de waerheyt blyft,
Het sondig wesen van u dryft,
So sullen noch u palen aen
Het eynde van de werelt staen.

4.

Al pocht de snorker noch so seer:
En acht syn stoffen gantsch niet meer,
Syn Roomsche Spaensche groote macht
Sal worden haest tot niet gebracht.

5.

Ghy Batavier zyt niet so sot
Dat g'ander roem draegt als in God,
D'wyl d'overwinning en het goet
Van God, den Heer, afkomen moet.

Met hoeveel vrijheid men te werk ging bij het aanpassen van de melodieën aan de gedichten, daarvan vinden wij hier een nieuw bewijs. Immers niet alleen heeft het drinkliedje van Starter een andere voetmaat, maar de melodie gelijk ze bij hem reeds

---

[1]) 't Kan ook zijn, dat het dienen moest om de gelijktijdige ontzetting van Sluis in Vlaanderen te verheerlijken.

in de editie van 1621 voorkomt, wijkt van die van Valerius ook op zulke plaatsen af, waar de veranderde voetmaat de wijziging niet noodig maakte. Men oordeele naar het onderstaande, dat aan Starter's bundel van 1621 is ontleend.

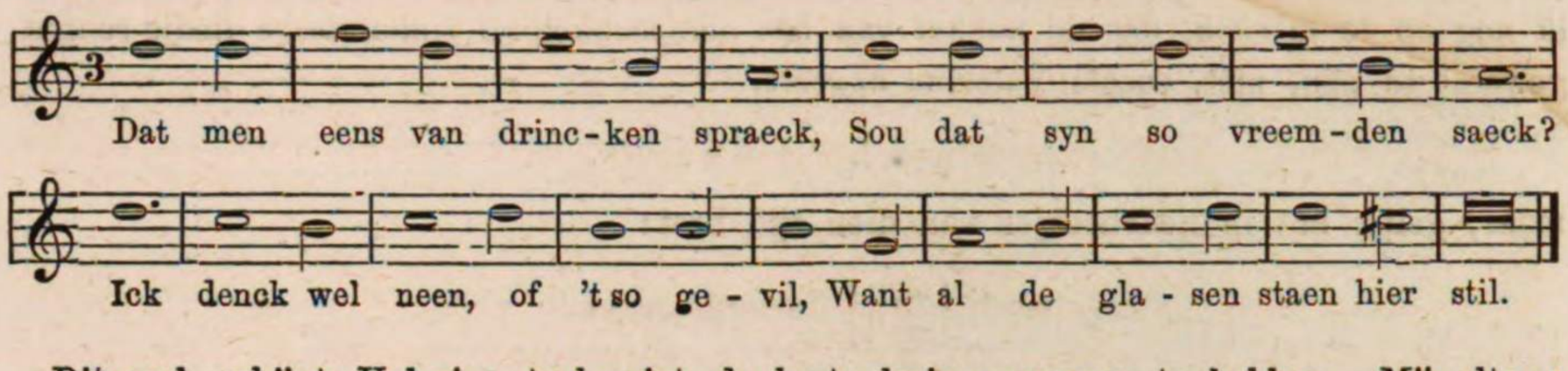

Ditmaal schijnt Valerius toch niet de beste lezing gegeven te hebben. Mij altans komt de melodie bij Starter frisscher en oorspronkelijker voor.

Tot dezelfde categorie behooren nog twee liederen, het eerste op de wijze van Gaillarde Maurice of: Waer mach myn herteken wesen; het andere op die van een Fransche Courante of: de Mey die komt ons by, seer bly. Ik wil dit toevoegsel niet al te seer uitbreiden en bepaal mij daarom tot de mededeeling van het eerste dezer beide volksliederen, te meer omdat zulks mij aanleiding geeft mijne lezers door eene aanhaling uit het prozaverhaal van Valerius eenigszins nader bekend te maken met den geest dier tijden, gelijk die uit 's mans boek spreekt.

Alzoo in Februari 1623, dus vermeldt de auteur, de Staten een bededag hadden uitgeschreven, om den volke Gods straffen voor te houden: »soo heeft men merckelyck gevoelt »dat het gebed der geloovigen niet vruchteloos totten Hemel is gegaen, maer men »heeft de trouwe sorge des Hemels over zijne Gemeente, ende ons lieve Vaderlandt »vernomen: doordien (naer dat wy eenige dagen een gantsch droeve locht hadden ge»had sonder sonnen-schyn [1]) seer wonderbaerlyck aen den dach is gekomen, jae op die »tydt als het schelmstuck in 't werck souden werden gestelt, een seer snoode, ende »Vaderlands-verdervende daet, hier in bestaende, dat eenige overgegeven boose menschen, »ingeborene deser Landen, voorgenomen hadden te vermoorden den persoon van den seer »Doorluchtigen Vorst *Mauritium Prins van Oranjen* &c. Gouverneur ende Capiteyn Generael »deser vereenigde Provincien, etc. ende den staet derselver Landen daerdoor tot ver»anderinge ende merckelycke confusie te brengen, waerdoor geen kleyne verslagentheyt, »onder de vroome Vaderlants-liefhebbende personen is gekomen, te meer om dat soo»danigen snooden gebroetsel ende wreed gespuys in 't herte van ons Vrye lant, niet »alleen en woonden, maar oock ingeboorne deser Landen waren, daer van men noyt »te vooren geen soodanig exempel hadde geboort. De meestendeel van dese Verraders »in handen van justitie geraeckende, hebben loon naer wercken ontfangen. Over deze »ontdeckinge, als erkomende (voortkomende) uyt de louter genade Gods, heeft men God »de Heere (door een algemeene danckseggінge) gelooft al de Vereenigde Landen door. »In desen Jare is mede tijdinge gekomen, hoe dat tot Lonnen (Londen), sekeren Jhesuyt »seer lasterlyck predickende tegens de Gereformeerde Religie, de solder, van het huys »daer hy zijn predicatie dede, is ingevallen, boven op syn ende veele toehoorderen »hooft, soo dat hy en ander veele daer onder doot gebleven zyn, die zyne Majesteyt »'t samen in eenen put dede werpen, ende begraven: Een exempel, dienende tot waer»schouwinge van alle lasteraars der H. Religie."

[1]) Zie hierover het eerste couplet van het volgende lied.

Hebben deze woorden van den fellen Calvinist nog uitlegging noodig, hij geeft ze in het dan volgende lied, dat wij hier in zijn geheel mededeelen om daarmede dit toevoegsel en tevens geheel onze Toelichting te besluiten. Wat de melodie betreft heb ik nog op te merken, dat de aanhef van het oorspronkelijke Hollandsche liedje schijnt geweest te zijn, niet, zooals Valerius opgeeft:

»Waer mach myn herteken wesen"

maar, gelijk het in liedeboekjes van dien tijd heet:

»Waer mach $\left\{\frac{\text{myn}}{\text{nu 't}}\right\}$ herdertje wezen."

Dat dit werkelijk het door Valerius bedoelde liedje is blijkt uit »Venus Minnegifjens" een aardig bundeltje uit Valerius' tijd, waarin op fol. 15 verso, het genoemde minnelied voorkomt met de aanduiding, op de wijze: La Maurice. Ofschoon Valerius zich niet geheel aan de voetmaat van het oorspronkelijke minneliedje heeft gehouden is het toch mogelijk uit zijne genoteerde voys met behulp van den text van »waer mach nu 't herdertje wezen", de oude Gaillarde Maurice te restaureeren, in de onderstelling, dat het hollandsche minneliedje de Fransche voetmaat heeft behouden.

Eerst dan het liedje, zooals het aan Valerius bekend was. 't Moet er aldus hebben uitgezien:

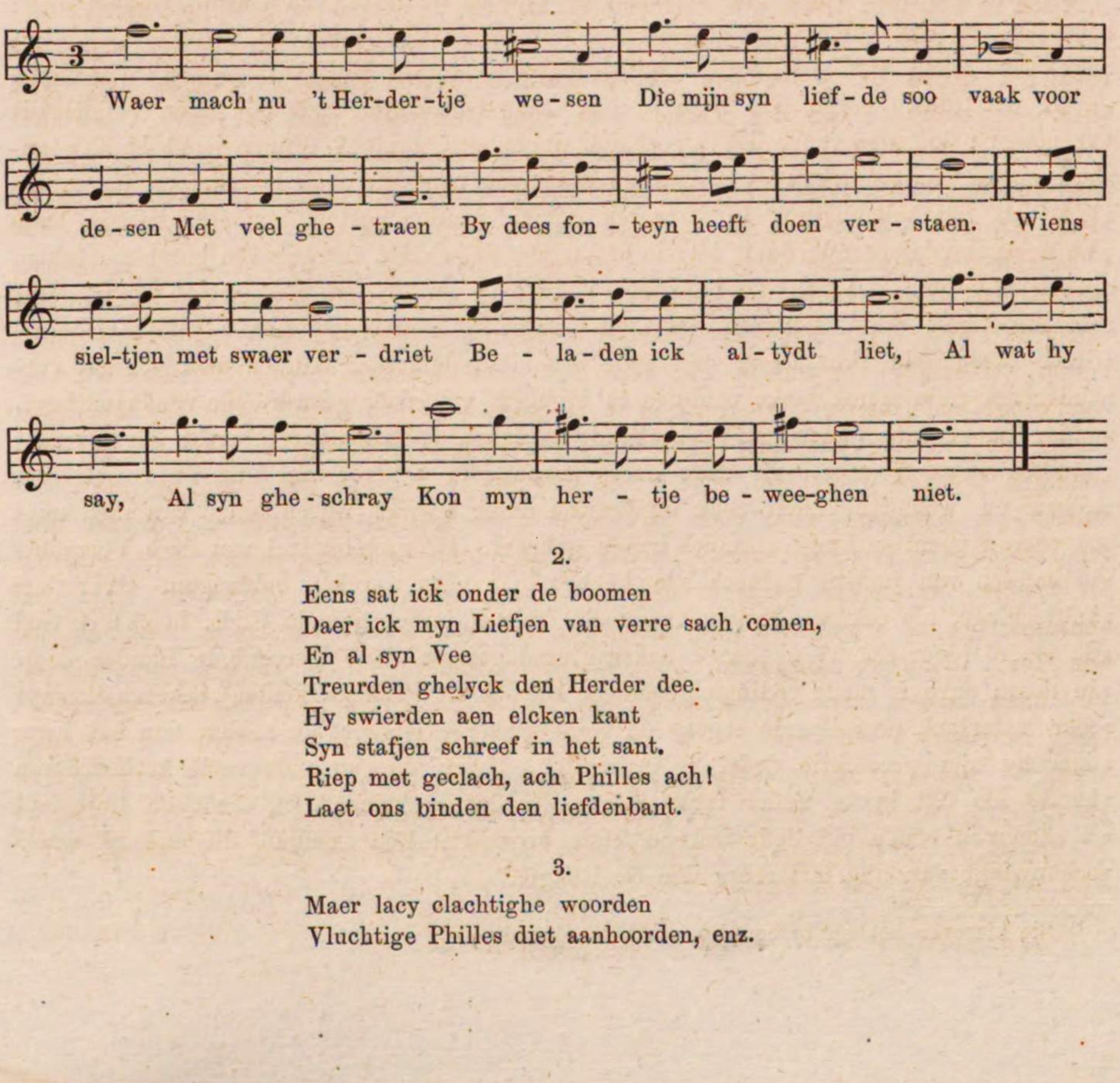

2.

Eens sat ick onder de boomen
Daer ick myn Liefjen van verre sach comen,
En al syn Vee
Treurden ghelyck den Herder dee.
Hy swierden aen elcken kant
Syn stafjen schreef in het sant.
Riep met geclach, ach Philles ach!
Laet ons binden den liefdenbant.

3.

Maer lacy clachtighe woorden
Vluchtige Philles diet aanhoorden, enz.

4.

Nu leef ik in groote smert

zingt dan de eerst zoo onverbiddelijke schoone en zij beklaagt het lot der »ellendige vrouwen", die »'t inwendich vier, lydende moeten by haer houwen," en zij eindigt met de verklaring:

Quam oock myn Herdertje claghen,
Quam hy om myn Liefde oock vraghen,
Syn droeve smert
Haestelyck doen verlichtent wert,
Of herwaerts Liefd' hem dranck.

Het vaderlandsche lied van Valerius is als volgt:

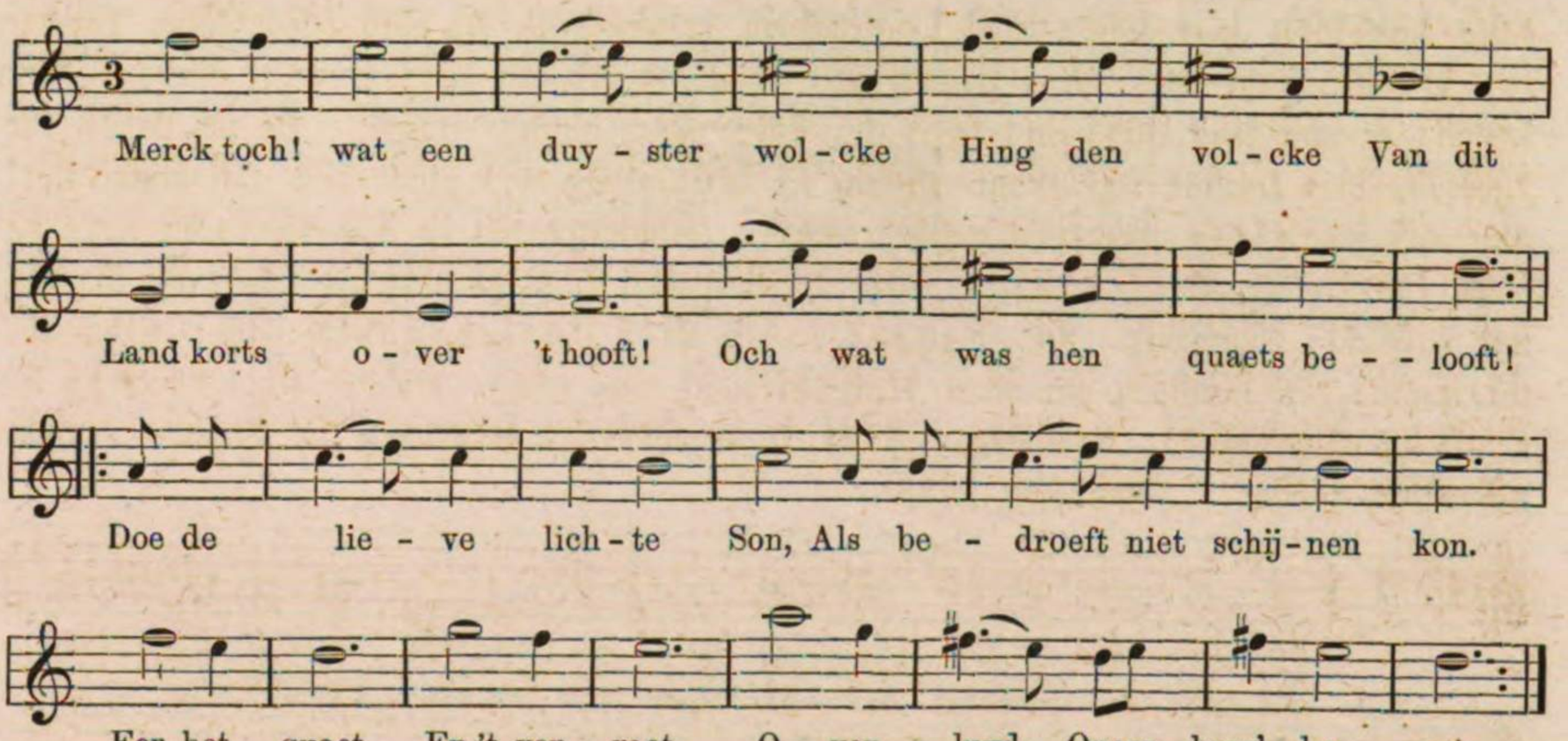

2.

Grootsheyt, wrake, nyt en toren
Socht te voren
In der vromen goet en bloet,
Wat is dit voor helsch gebroet?
Die als moordenaren gaen
Om tyrannig te verslaen,
Die daer van Een tyran,
Zulcken tydt Haer heeft bevryt?

3.

Sulcken Prins, wiens vaders leven
Is gebleven
Voor het lieve Vader-land,
Sulcken Prins, die in den brand
Sich van d' oorlogh heeft gestelt,
Om te weeren 't Spaensch gewelt;
Die noch goed Nochte bloet
Noyt en spaerd End' 't Land beswaerd.

4.

So een Prince wiens victori,
Eer en glori,
De memory noyt ontgaat,
So lang als de Werelt staet,
Ja so lang m' in 't aerdsche dal
Eenig mensche vinden sal;
Die daer van Yder man
Als een vrind Word bemind.

5.

God de Heer, de Prins der Princen
Moet in alle 's Lands Provincen,
Ja de heele Werelt door,
Seer gepresen syn hier voor,
Dat hy dese boose daet,
Die van yder werd gehaet,
Heeft gebracht, Onverwacht,
Aan den dag Door syn gesag.

Aan het slot van deze toelichting zij het mij geoorloofd, nog even terug te komen op hetgeen ik hierboven bl. 27 en volg. over de melodie van Nr. IV (»Maximilianus van Bossu") in het midden, bracht. Vooreerst moet ik nog vermelden, dat blijkens Fruitier's *Ecclesiasticus*, reeds in 1565 deze zangwijs in Antwerpen bekend was; immers in 't genoemde boek komt zij voor op bl. 137 en wel met de aanduiding: »naar den 2den Psalm," waarmede bedoeld is de 2de Psalm naar de Duitsche berijming van Andreas Knöppen, die inderdaad met het lied van Speratus: »Es ist das Heil" de voetmaat gemeen heeft. Ten andere deel ik mede wat F. A. Cunz op blz. 165 van zijn Geschichte des deutschen Kirchenliedes (1855) omtrent Speratus' lied bericht. »Katholiken" (zegt hij), »haben unser Lied ein lutherisches Schusterliedlein genannt. Es habe ein »Pritzschmeister und Schuhmacher, Hans Sachs, oder vielleicht gar ein Sackpfeifer ge»macht. Dieses Urtheil ist auf das Singenhören bezogen. Es was das erste Lied, das »nach einer Volksweise oder nach einem Buhl- oder Sackpfeiferliede gesungen ward. »Die Anekdote, dass dieses Lied in Preussen verfasst sei, ist eine Liedersage. Luther, »so erzählt man, hört einen Bettler aus Preussen (?) das Lied zuerst singen; dann »reicht er ihm eine Gabe und lässt die Verse noch einmal singen. Er ist dabei ver»gessen, dass Luther von allem Anfang in Wittenberg und nicht erst von einem Bett»ler aus Preussen das Lied gehört hatte." Eindelijk wil ik nog verwijzen naar het boek van Dr. K. E. Schneider: das musikalische Lied (1864) II, waar, op bl. 147, het volgende voorkomt. 39. Freuet euch, alle Christenheit, oder: Freu dich du werthe Christenheit, ein altes Wallfahrtslied, vor 1500. Meister [das deutsche katholische Kirchenlied. Freiburg, 1862] I, S. 357. — 4stemmig H. Finck's »schöne auszerles. Lieder". Nürnberg, 1536.

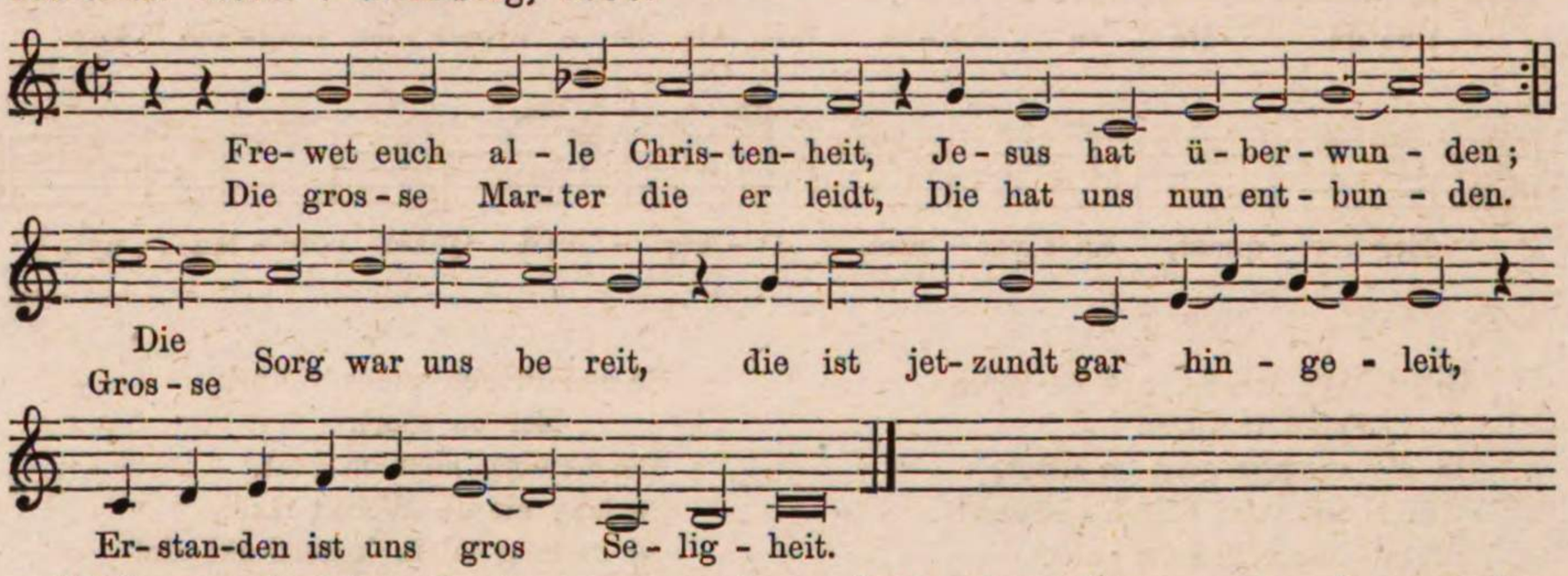

Ofschoon ook hiermede de oorsprong der melodie niet volkomen zeker is geworden, meende ik toch deze bijzonderheden niet te moeten achterhouden, daar ze wellicht nog eenmaal, in verband met hetgeen nog door anderen mocht gevonden worden, kunnen leiden tot volkomen oplossing van het vraagstuk, hoe het komt, dat deze volkswijs, welke reeds in 1524 een bij het geestelijk lied van Speratus passenden vorm had aangenomen, ongeveer 50 jaren later hier te lande te voorschijn kwam met al de eigenaardigheden van een echt volkslied. Heeft het Duitsche kerklied in den mond van ons volk deze merkwaardige en inderdaad gelukkige vervorming ondergaan? of bestond, onafhankelijk van het Duitsche lied, de schoone melodie reeds vóór 1573 als volkswijs in Vlaanderen of Holland? In welken zin het te geven antwoord ook luiden mag, het zal mede kunnen strekken om ons te sterken in den goeden dunk, dien de beschouwing van het Nederlandsch volkslied in de 16e en 17e eeuw ons deed koesteren van den muzikalen zin onzer vaderen.